

U.P. LAFASOV

TyOhli

O'ZBEK TILI

Toshkent 2009

Mazkur o'quv qo'llanma Oliy o'quv yurtlarining I kurs bakalavr bo'limi rusiyzabon talabalariga mo'ljallab yozilgan. Uni tayyorlashda o'zbek tilini davlat tili sifatida o'qitish mezonini va «Ta'lim to'g'risida» gi qonun hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablaridan kelib chiqildi. Asosiy e'tibor talabada so'zlashuv tili ko'nikmalarini hosil qilishga qaratilgan. O'quv qo'llanmani yaratishda mualliflarning ko'p yillik shaxsiy tajribalaridan, til o'qitishning yangi zamonaviy pedagogik texnologiyasi yutuqlaridan foydalanildi. O'quv qo'llanma talabani har bir tovush talaffuzini to'g'ri o'zlashtirishiga, so'z zaxiralarini to'plab borishiga, paronim so'zlarni farqlash, so'z birikmalari tuzish ko'nikmalarini hosil qilishiga, tayyor dialog, grammatik terminlar, murojat shakllari, matn va ish qog'ozlari namunalarini puxta egallashiga yordam beradi, deb o'ylaymiz.

Mas'ul muharrir:

*Ne'mat Mahkamov, filologiya
fanlari nomzodi*

Taqrizchilar:

*Shuhrat Ko'chimov, filologiya
fanlari doktori, dotsent*
*Gulchehra Rixsiyeva, filologiya
fanlari nomzodi, dotsent*

O'quv qo'llanma Toshkent davlat sharqshunoslik institutining
O'quv-uslubiy kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan
(1-sonli bayonnoma, 2009.13.11.).

© Toshkent Davlat sharqshunoslik instituti, 2009

So'zboshi

Hukumatimiz tomonidan e'lon qilingan «Ta'lim to'g'risida» gi qonun hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» mutaxassislar oldiga yangi talablarni qo'ydi. Qo'lingizdagi ushbu darslik zamonaviy talablarni hisobga olgan holda yozildi. Qo'llanma universitetlar va institutlar bakalavr mutaxassisligi o'quv rejasidagi soatlarga mos keladi. Rusiyzabon guruhlarda o'zbek tili o'qitish davlat dasturi asosida o'quv dasturi tuzildi va darslikka ilova qilindi.

Darslikning maqsadi talabalarni o'zbek tilining tovush tizimi, grammatik qurilishi, lug'at boyligi bilan tanishtirish, o'zbekcha suhbat va matnlarni o'qish, yozish hamda qayta tuza olishga o'rgatishdan iborat. Suhbatlar jonli so'zlashuvga asoslangan holda qisqa shaklda berildi. Bu esa o'zbek tilini o'rganuvchilarga yengillik tug'dirish bilan birga tez yod olish imkoniyatini ham beradi. Shu bilan birga talabalarining darslar mobaynida so'z zaxirasi to'plashi, so'zlarni biriktira olishi, jumla tuzish ko'nikmalarini egallashi uchun sharoit yaratadi. Hozirgi o'zbek adabiy tilining og'zaki va yozma shakllari qonun-qoidalari darslikda o'z aksini topgan.

Til o'rganishda boshlang'ich bosqich talaffuz hisoblanadi. Shu bois talaba ilk bosqichda tovushlar talaffuzini to'g'ri o'zlashtirishi lozim. Ana shu poydevor zamirida tilni mukammal o'rganish yotadi. Shundan so'ng so'zlarni tushunib yod olish, ularni nutqda qo'llay bilish malakasi vujudga keladi. O'zbek tili dunyodagi talaffuzi qiyin tillar jumlasiga kiradi. Shu sababli ushbu darslikda talaffuz qoidalarini o'rgatish birinchi o'ringa qo'yildi. Talabada so'z zaxirasi paydo bo'lgandan so'ng nutq malakasi hosil bo'la boshlaydi. Ana shuni hisobga olgan holda darslikka eng sodda va kerakli dialoglarni kiritishga harakat qilindi. Tez aytishlar mukammal talaffuzni mustahkamlagani kabi, dialoglar ham nutq malakasini oshirishga yordam beradi. Ilova qilingan so'z birikmalari va to'rtliklar xotirani peshlaydi. Asosiy matn esa so'zlar zaxirasini boyitib, olinayotgan bilimni mustahkamlaydi. Matndan so'ng talabaga yordam sifatida zaruriy so'zlar lug'ati berilgan. Qo'shimcha matnlar esa mustaqil ta'lim usulini yanada kuchaytirish maqsadida ilova qilingan.

Mazkur darslikni tuzish jarayonida mustaqil davlatimizning jahon hamjamiyatidagi o'rni ham hisobga olindi. Ma'lumki, yosh mustaqil davlatimiz o'ziga xos yo'ldan rivojlanib bormoqda. Ana shuni

hisobga olib, darslikda siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy yo'nalishdagi matnlar berildi. Ushbu materiallar «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» ning tegishli jildlaridan olinib, bir qadar soddalashtirildi va talaba saviyasiga moslashtirildi. Mazkur matnlarni o'zlashtirish talabani aqliy ko'nikmasini mustahkamlash bilan birga, o'zbek tili bo'yicha so'z boyligining oshib borishiga yordam beradi. Talabani o'zbek tilidan oladigan bilimlari mutaxassislik fanlaridan olayotgan ko'nikmalari bilan uyg'unlashib, yuqori natija beradi. Bu esa hozirgi zamon talabiga to'la mos keladi, deb o'ylaymiz. Hozirgi paytda til bilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Agar o'rganilayotgan til ixtisoslik bilan uyg'unlashib ketsa, maqsadning amalga oshishi yanada osonlashadi, deb hisoblaymiz.

Vatan timsollari muqaddasdir

Milliy timsollar va ramzlarning har biri milliy g'ururimizni yuksaltirishga xizmat qiladi. Ularning har biri katta bir darslik, kuchli tarbiya vositasidir.

Islom KARIMOV

Davlat bayrog'i

O'zbekiston Respublikasining Davlat bayrog'i 1991-yilning 18-noyabrida, O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashqari o'tkazilgan VII sessiyasida tasdiqlangan.

Davlat bayrog'i va uning ramzi bugungi O'zbekiston hududida qadimda mavjud bo'lgan davlatlar bilan tarixan bog'liqligini anglatadi hamda respublikaning milliy-madaniy an'analarini o'zida mujassamlashtiradi.

1. Bayroqdagi moviy rang tiriklik mazmuni aks etgan mangu osmon va obihayot ramzidir. Timsollar tilida bu – yaxshilikni, donishmandlikni, halollikni, shon-shuhrat va sadoqatni bildiradi. Binobarin, Amir Temur davlati bayrog'ining rangi ham moviy rangda edi.

2. Bayroqdagi oq rang – muqaddas tinchlik ramzi bo'lib, u kun charog'onligi va koinot yoritqichlari bilan uyg'unlashib ketadi. Oq rang poklik, beg'uborlik, soflikning, orzu va xayollar tozaligi, ichki go'zallikka intilishning timsolidir.

3. Yashil rang – tabiatning yangilanish ramzi. U ko'pgina xalqlarda navqironlik, umid va shodmonlik timsoli hisoblanadi.

4. Qizil chiziqlar vujudimizda jo'shib oqayotgan hayotiy qudrat irmoqlaridir.

5. Navqiron yarimoy tasviri bizning tarixiy an'analarimiz bilan bog'liq. Ayni paytda qo'lga kiritilgan mustaqilligimiz ramzidir.

6. Yulduzlar barcha uchun ruhoniyl ilohiy timsol sanalgan. O'zbekiston Respublikasi Davlat bayrog'idagi 12 ta yulduz tasviri ham tarixiy an'analarimiz, qadimgi quyosh yilnomamizga bevosita aloqadordir. Bizning o'n ikki yulduzga bo'lgan e'tiborimiz O'zbekiston sarhadidagi qadimgi davlatlar ilmiy tafakkurida «Nujum ilmi» taraqqiy etganligi bilan ham izohlanadi. Davlat

bayrog'imizdagi o'n ikki yulduz tasvirini o'zbek xalqi madaniyati qadimiyligi, uning komillikka, o'z tuprog'ida saodatga intilishi ramzi sifatida tushunish lozim.

Bayroqning uzunligi 250 sm, kengligi 125 sm ga teng.

O'zbekiston Respublikasining Davlat gerbi

O'zbekiston Respublikasining Davlat gerbi 1992-yilning 2-iyulida, O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining X sessiyasida tasdiqlandi.

O'zbekiston Respublikasining Davlat gerbi gullagan vodiy uzra charaqlab turgan quyosh tasviridan hamda o'ng tomonida bug'doy boshoglari, so'l tomonida ochilgan paxta chanoqlari surati tushirilgan chambardan iboratdir. Gerbning yuqori qismida Respublika jipsligining ramzi sifatida sakkiz qirrali yulduz tasvirlangan: sakkiz qirra ichida joylashgan yarimoy va yulduz musulmonlarning qutlug' ramzidir. Gerb markazida himmat, olijanoblik va fidoyilik timsoli bo'lgan afsonaviy Humo qushi qanotlarini yozib turibdi. Ushbu ramz va timsollar xalqimizning tinchlik, yaxshilik, baxt-saodat, farovonlik yo'lidagi orzu-umidlarini ifodalaydi. Gerbning pastki qismidagi respublika Davlat bayrog'ini ifodalovchi uch rangdagi chambar bandiga «O'zbekiston» so'zi bitilgan.

«Gerb» so'zining tarixi haqida qisqacha ma'lumot:

«Gerb» so'zi nemischa «erbo» so'zidan olingan bo'lib, shohlar va hukmdorlarga davlat, sarhad, hudud va boshqa nasldan-naslga meros qoluvchi mulk belgisini anglatadi.

Bundan 2500 yil muqaddam Erondan Oltoyga qadar cho'zilgan ulkan sarhadda hukm surgan qadimgi turk xoni O'g'uzxon davrida ham turkcha «tamg'a» so'zi aynan shu ma'noni bildirar edi. XII asrning mashhur tarixchisi Rashiddin Hamadoniy «Tanlangan tarixlar» nomli kitobida shahodat berishicha, O'g'uzxon o'z mol-mulkini o'g'illariga ulus sifatida kichik davlatlarga bo'lib, in'om etgan. Ushbu davlatlar hukmdorlari ham o'zlarining xonlik tamg'alariga ega edi. Ko'rinib turibdiki, «tamg'a» so'zining ma'nosi nemischa «erbo» so'zining ma'nosiga to'la mos keladi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi

O'zbekiston Respublikasining birinchi Asosiy qonuni – Konstitutsiyasi 1992-yilning 8-dekabrda, 12-chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 11-sessiyasida qabul qilingan. Konstitutsiya 6 bo'lim, 26 bob, 128 moddadan iborat. Konstitutsiyaning asosiy mantiqiy yo'nalishi: inson – jamiyat – davlatga qaratilgan. Konstitutsiya qabul qilingan kun – 8-dekabr umumxalq bayrami – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni deb e'lon qilindi (O'z RE, 201-bet).

O'zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi

*Abdulla Oripov she'ri
Mutal Burhonov musiqasi*

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
Yashnagay to abad ilm-u fan, ijod,
Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Naqarot:

Oltin bu vodiylar – jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon
Olamni mahliyo aylagan diyor.

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
Xalqsevar ona yurt, mangu bo'l obod!

Naqarot:

Oltin bu vodiylar – jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon
Olamni mahliyo aylagan diyor.

O'zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi 1992-yilning 10-dekabrda qonun bilan tasdiqlangan.

O'zbekiston Respublikasida Prezidentlik lavozimi

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti O'zbekiston Respublikasida davlat va ijro etuvchi hokimiyat bo'shligidir. O'zbekistonda Prezidentlik lavozim sifatida 1990-yilning 24-martida ta'sis etilgan. Prezidentning konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-bobida belgilab berilgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 90-moddasiga binoan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga 35 yoshdan kichik bo'lmagan, davlat tilini yaxshi biladigan, bevosita saylovgacha kamida 10 yil O'zbekiston hududida muqim yashayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi saylanishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovini mamlakatning 18 yoshga to'lgan fuqarolari umumiy, teng va to'g'ridan to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovz berish yo'li bilan amalga oshiradilar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 7 yil muddatga saylanadi. Prezidentni saylash tartibi "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'grisida"gi qonuni yangi tahririning tegishli moddalari (O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish, shuningdek ayrim qonun hujjatlari o'z kuchini yo'qotgan deb topish to'grisida"gi O'zbekiston Respublikasining 2004-yil 3-dekabridagi qonuni) asosida belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentligiga nomzod ko'rsatish huquqiga siyosiy partiyalar va bevosita fuqarolar egadirlar. Saylash huquqiga ega bo'lgan har bir fuqaro yoki fuqarolar guruhi O'zbekiston Respublikasi Prezidentligiga nomzod ko'rsatish uchun kamida 300 nafar saylovchidan iborat tashabbuskor guruhini tuzishi mumkin.

Prezidentlikka nomzodlar ko'rsatish saylovga 65 kun qolganda boshlanadi va 45 kun qolganda tugatiladi.

Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimida Islom Abdug'aniyevich Karimov faoliyat korsatib kelmoqda.

Prezident O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Oliy Bosh qo'mondoni ham hisoblanadi (O'zME, 12-jild, 195-bet).

1-dars. Mustaqillik – oliy ne'mat

I. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Mustaqil davlat

1991-yilning 31-avgustida O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat deb e'lon qilindi. Matematika fanining otasi Muhammad Al-Xorazmiy; mashhur shifokor va tabib, jarrohlik ilmining asoschisi Ibn Sino; qomusiy olim, birinchi globusni yaratgan daho Abu Rayhon Beruniy; falsafa fanining asoschilaridan biri Al-Forobiy; islom dinining tengsiz mutafakkirlari Imom Al-Buxoriy, At-Termiziy, Bahovuddin Naqshband; buyuk jahongir va sohibqiron Amir Temur; ulug' olim va munajjimlar Mirzo Ulug'bek va Ali Qushchi; zullisonayn shoir hamda mutafakkir Alisher Navoiy; shoh, shoir va olim Zahiriddin Muhammad Bobur; dramaturg va olimlar Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat; yozuvchi Abdulla Qodiriy; shoirlar Abdulhamid Cho'lpon, Usmon Nosir va boshqalar mana shu yurt farzandlaridir.

Mustaqil davlatimizni hozirgacha jahonning 130 mamlakati tan oldi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) ning teng huquqli a'zosi bo'lgan O'zbekiston o'zining oltini, tabiiy gazi, qorako'li, kumushi, urani, paxtasi va nefti bilan jahonga mashhurdir.

Respublika Prezidenti I.A.Karimovning sa'y-harakatlari bilan o'lkamizda yengil mashinalar, kichik avtobuslar ishlab chiqaradigan zavodlar qurildi. Milliy mafkuramiz shakllanmoqda, madaniyatimiz esa yanada yuksalmoqda. Xalqimizning qadimiy obidalar qayta ta'mirlanib jihozlanmoqda. O'zbekistonning rivojlangan qishloq xo'jaligi va sanoat mamlakati bo'lishi uchun ilk poydevorlar qo'yilmoqda.

II. Suhbat

- O'zbekiston Respublikasi qachon mustaqil bo'ldi?
- 1991-yilning 31-avgustida.
- Davlat bayrog'i qachon qabul qilindi?
- 1991-yilning 18-noyabrida.
- Davlat gerbi qachon tasdiqlandi?
- 1992-yilning 2-iyulida.
- Konstitutsiya qachon qabul qilingan?

- 1992-yilning 8-dekabrida.
- Davlat madhiyasi qachon qabul qilindi?
- 1992-yilning 10-dekabrida.

II. To'rtliklarni yod oling.

Bisyor bo'lsa agar, bol ham beqadr,
Takror aytilganda rangsizdir kalom.
Bu yorug' olamda **Vatan** bittadir,
Bittadir dunyoda **Ona** degan nom!

(A. Oripov)

Vatanni sev, tuprog'ini o'p,
Har qarichi muqaddas bizga,
Cho'lidagi hatto quruq cho'p –
Jondan yaqin yuragimizga.

(Oybek)

Tayanch iboralar: mustaqil davlat, Davlat bayrog'i, Davlat gerbi, Davlat konstitutsiyasi, Davlat madhiyasi, BMT a'zosi, milliy madaniyat, qishloq xo'jalogi va sanoat mamlakati.

2-dars. Til – dil kaliti

I. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Turkiy tillar oilasi

Turkiy tilda Sibirdan Bolqon yarimoroligacha cho'zilgan hudud bo'ylab tarqalgan xalqlar so'zlashadilar. Ular o'zbek, uyg'ur, qozoq, qirg'iz, qoraqalpoq, yoqut, saxa, tuva, xakas, oltoy, qaragaz, shor, turkman, ozorbayjon, turk, gagauz, tatar, boshqird, chuvash, qo'miq, no'g'ay, qarachay-bolqar, tofa, chulim, teleut, qirmtatar va boshqa millatlardir. Dunyo tillarining genealogik tasnifi bo'yicha turkiy tillarning qaysi tillar oilasiga mansubligi haqida uch xil ilmiy qarash bor¹: 1. Bir guruh olimlar (V.Shott, V.Tomsen va boshqalar) turkiy tillarni **Ural-Oltoy tillari oilasiga** mansub deb hisoblaydilar. Shuningdek, bu oilaga tungus-manjur, yapon, koreys, fin-ugor tillarini ham qo'shadilar. 2. Bir guruh olimlar (R.Ramsted, Y.D.Polivanov va boshqalar) turkiy tillarni **Oltoy tillari oilasiga** mansub deb hisoblaydilar. Fin-ugor tillarini esa ajratadilar. 3. Boshqa guruh olimlar (V.V.Radlov, F.E.Korsh, N.A.Baskakov va boshqalar) esa mazkur tillarni **Turkiy tillar oilasi** deb ajratadilar. Turkiy tillar tarixini davrlashtirish bo'yicha ko'pgina olimlar ilmiy ishlar olib borishgan. Ana shu tasniflar orasidan quyidagi tasnifni keltirishni ma'qul deb bildik¹: 1. Eng qadimgi turkiy til (V asrgacha). 2. Qadimgi turkiy adabiy til (V – X asrlar). 3. Eski turkiy adabiy til (XI asrdan XIV asrning yarmigacha). 4. Eski o'zbek adabiy tili (XIV asrning II yarmidan XX asrning boshlarigacha). 5. Hozirgi o'zbek adabiy tili.

II. Suhbat

- Turkiy tillar qaysi oilaga kiradi?
- Oltoy tillar oilasiga.
- Dunyoda nechta turkiy til bor?
- O'ttizga yaqin.

¹ G'.Abdurahmonov, S.Mamajonov. O'zbek tili va adabiyoti. –T.: O'zbekiston, 1995. 7-9-betlar.

² A.Aliev, Q.Sodiqov. O'zbek adabiy tili tarixidan. – T.: O'zbekiston, 1994. 18-bet.

III. She'r va to'rtlikni yod oling.

Til

Har tilni biluv emdi bani odama jondur,
Til vositai robitai olamiyondur.
G'ayri tilini sa'y qiling bilgali yoshlar,
Kim ilm-u hunarlar bilanki ondin ayondur.
Lozim siza har tilni biluv ona tilidek,
Bilmakka oni g'ayrat eting, foida kondur.
Ilm-u fan uyig'a yuboringlar bolangizni,
Onda o'qug'onlar bori yaktoi zamondur.
Zor o'lmasun onlar dog'i til bilmay Avazdek,
Til bilmaganidan oni bag'ri to'la qondur.

(Avaz O'tar)

Turkiymiz, qadimmiz, qardoshmiz bor,
Bobolardan meros bardoshimiz bor,
Yurt yukini ko'targan yurtboshimiz bor,
Faqa bizga ishon, ishongin Vatan.

(Mahmud Toirov)

IV. Mustaqil ta'lim uchun matn.

Agglyutinativ tillar

Dunyo tillarining morfologik tasnifi bo'yicha turkiy tillar, jumladan, o'zbek tili agglyutinativ tillarga kiradi². Ya'ni qo'shimchalar bevosita o'zak va negizga qo'shiladi, leksik hamda grammatik ma'nolar ifodalaydi. Bunday tillarda prefikslar yo'q. Predloglar o'rnida, asosan, ko'makchilar qo'llanadi. Jins kategoriyasi mavjud emas.

Mazkur tillarda affikslar birin-ketin ulanib keladi. Ular o'zak bilan ham, boshqa affikslar bilan ham qorishib ketmaydi, ularning chegarasi aniqdir. Unli tovushlar asosning tovush tarkibiga bog'liq holda fonetik o'zgarishga uchrashi mumkin. Bu hodisa singarmonizm (uyg'unlashuv) deb nomlanadi. Bundan tashqari undosh tovushlar ham morfemalar qo'shilganda o'zgarishga uchraydi, ammo bu o'zgarish muayyan til uchun xos bo'lgan fonetik qoidaga bo'ysungan holda yuz beradi. Ushbu tillarda omonimlik,

¹ G'.Abdurahmonov, S.Mamajonov. O'sha kitob. 7-bet.

ko'p ma'nolilik muhim ahamiyatga ega. So'z tartibiga ko'ra avval ega, gapning oxirida kesim joylashadi. Ko'pincha avval payt holi, aniqlovchi, ega, so'ngra esa aniqlovchi, to'ldiruvchi, hol, kesim joylashish holati uchraydi.

Tayanch iboralar: geneologik tasnif, Ural-Oltoy tillar oilasi, Oltoy tillar oilasi, Turkiy tillar oilasi, morfologik tasnif, agglyutinativ tillar, qo'shimchalar, ko'makchilar, singarmonizm, so'z tartibi.

1-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.

2-mashq. Krossvordlar tuzish.

3-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

3-dars. Ona tilim -- jon-u dilim

I. Asosiy matnни yozing va tarjima qiling.

O'zbek tili

Turkiy millat uchun Eski turkiy adabiy til O'rxun-Enasoy bitiktoshlari (V-VIII asrlar) tilidir. Turkiy xalqlar uchun umumturkiy adabiy til "Devon-u lug'atit turk", "Qutadg'u bilig" asarlarining (XI asr) tilidir. Eski o'zbek tili XIV asrning oxiri XV asrning boshlarida shakllangan. Hozirgi o'zbek adabiy tili XX asrning birinchi choragida yuzaga kelgan. Hozirgi O'zbek adabiy tili fonetik jihatdan Toshkent shevasiga, morfologik jihatdan Farg'ona shevalariga, leksik jihatdan barcha shevalarga tayanadi.

O'zbek milliy tili uchta asosiy lahjaga (qarluq, qipchoq, o'g'uz) asoslangan. O'zbekiston Respublikasi «Davlat tili haqida» gi qonunining 1-bandida, Konstitutsiyaning 4-moddasida "O'zbekiston Respullikasining davlat tili O'zbek tilidir" yozilgan. Shuningdek Qomusimizda "O'zbekiston Respullikasi o'z hududida istiqomat qilivchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlar, an'analari hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoyit yaratadi" deb ta'kidlangan.

II. Suhbat

- O'zbek tili qachon shakllangan?
- XIV asrda.
- Hozirgi o'zbek adabiy tili qachon shakllangan?
- XX asrning birinchi choragida.

III. She'r va to'rtlikni yod oling.

Ona tilimga

Ming yillarkim, bulbul kalomi
O'zgarmaydi, yaxlit hamisha.
Ammo sho'rlik to'tining holi
O'zgalarga taqlid hamisha.
Ona tilim, sen borsan, shaksiz
Bulbul tilin she'rga solaman.

Sen yo'qolgan kuning, shubhasiz,
Men ham to'ti bo'lib qolaman.

(Abdulla Oripov)

Yassaviy baytida tumorum, tilim,
Navoy nazmida sen orim, tilim,
Kumushning vasfida betakror malak,
Qodiriydan qolgan yodgorim, tilim.

(Mahmud Toirov)

IV. Mustaqil ta'lim uchun matn.

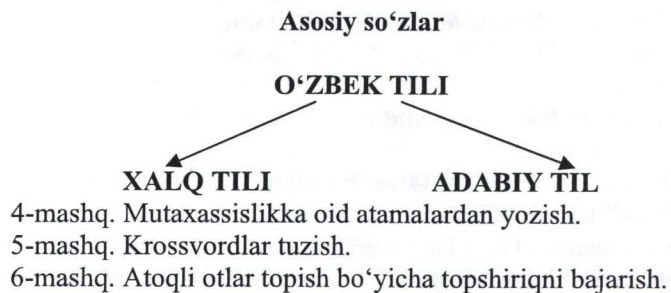
O'zbek millati

"O'zbek" termini tilshunoslar tomonidan tilshunoslar tomonidan turlicha izohlangan. Olim Herman Vamberi "o'zbek" atamasini "o'z" (asl, zotli), "bek" (boshliq) so'zlarining birikuvidan (X asr) paydo bo'lganligini yozgan. Tilshunos Pavel Ivanov "O'zbek" etnonimini Oltin O'rda xoni O'zbekxon(XIV asr)ning nomi bilan bog'laydi. Tarixchi olim Bo'rivoy Ahmedov "O'zbek" terminini ko'chmanchi turk-mo'g'ul qabilalarining umumiy nomi deb izohlaydi. Professor Usmon Sanaqulov "O'zbek" so'zini "o'z" (az) qavm nomi va "bek" boshliq lug'aviy birliklarining qo'shiluvidan(V asr) yuzaga kelganligini ta'kidlaydi. Chunki azlar (o'zlar) o'z boshliqlariga "bek" deb murojaat qilishgan.

O'zbeklar O'zbekistonda (20 mln. 800 ming kishi), Afg'onistonda (4 mln.ga yaqin kishi), Qirg'izistonda (550-600 ming kishi), Saudiya Arabistonida (550-600 ming kishi), Qozog'istonda (320-330 ming kishi), Turkmanistonda (320-330 ming kishi), Rossiyada (123 ming kishi), Xitoyda (13,7 ming kishi) yashaydi. Bundan tashqari o'zbeklar Turkiya, Germaniya, AQSH, Avstraliyada ham istiqomat qilishadi.(O'z.RE, 10-jild, 432-bet).

Til bilishga oid shakllar: ona tili, xorijiy (chet) tili, til o'rganmoq, lo'gat, gapirmoq, tinglamoq, yozmoq, o'qimoq, tushunmoq, takrorlamoq, so'ramoq, javob bermoq, talaffuz qilmoq, yaxshi (yomon) bilmoq, sekin (qattiq, ohista) so'zlamoq.

Tayanch iboralar: o'zbek tili, o'zbek millati, qarluq lahjasi, qipchoq lahjasi, o'g'uz lahjasi, fonetik jihat, morfologik jihat, turkiy adabiy til, eski o'zbek adabiy tili, hozirgi o'zbek adabiy tili.

4-dars. O'zbekiston - yagona vatan

I. Nutq tovushiga izoh: "O'" tovushi lablangan, til orqa, o'rta-keng, cho'ziq unli hisoblanadi.

To'g'ri talaffuz qiling!		
1) qo'l-рука qul-раб	4) ko'l-озеро kul-пепел	7) to'n-чапан tun-ночь
2) ko'z-глаз kuz-осень	5) o'ch-мечь uch-три	8) bo'r-мел bur-поворачивай
3) o'n-десять un-мука	6) o'y-мысль uy-дом	9) to'r-сетка tur-стань

Tez aytish

To'ra to'qayning to'ridan to'rtta to'tini to'rda tutdi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

O'z-bek, o'-rin, o'-qi-moq, o'-qi-tuv-chi, o'-yin, o'-tov.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

O'g'il, o'chirg'ich, o'qituvchi, o'qimoq, o'quvchi, o'roq, o'tirmoq, o'ng, o'chirmoq, o'tmoq, o'yin, o'rinbosar, o'tkir, o'gay, o'dag'aylamoq, o'jar, o'z, o'zak, o'zaro, o'zbilarmon, o'zga, o'zgarmoq, o'zlashtirmoq, o'yinchoq, o'ychan, o'kinch, o'ktam, o'lat, o'ldirmoq, o'lik, o'lka, o'lcham, o'nglamoq, o'ng'aysiz, o'pirmoq, o'pqqon, o'pmoq, o'ram, o'rgimchak, o'rda, o'rdak, o'rik, o'rin, o'rindiq, o'rindosh, o'rmon, o'rta, o'simlik, o'smoq, o't, o'tloq, o'tov, o'g'ri, o'girmoq, o'ymoq, o'ynamoq, o'kinmoq, o'lchamoq, o'ramoq, o'rganmoq, o'rnatmoq.

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) o'qituvchining o'chirg'ichi;	4) o'rmonda o'smoq;
2) o'quvchini o'qitmoq;	5) o'rtog'i bilan o'qimoq;
3) o'ringa o'tirmoq;	6) o'tkir o'roq.

IV. To'rtliklarni yod oling.

O'zbekim, munosib posbonlaring bor,
Sarhadlarda po'lat qalqonlaring bor.
Sen ulug' **Temurning** zuryodidirsan,
Manguberdi kabi o'g'lonlaring bor.

(A. Oripov)

O'zbekiston, qanchalik jafo chekmayin,
O'zimga haq bo'ldim, o'zimga haqman.
Yashadim yovlarga bo'yin egmayin,
Bu kun o'z erkiga erishgan xalqman.

(A. Oripov)

V. Suhbat

- O'qish joyingiz?
- Sharqshunoslik instituti.
- O'qishga qachon kirgansiz?
- O'tgan yili.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Avaz O'tar

Avaz O'tar 1884-yilning avgustida Xivada sartarosh oilasida tug'ilgan. Avval maktabda, so'ng Madamin Inoq madrasasida o'qigan. U Ogahiy, Bayoniy, Komil kabi shoirlar bilan do'stlashdi. Avaz O'tar ulug' mutafakkirlar - Hofiz Sheroziy, Jomiy, Lutfiy, Navoiy kabilarning asarlarini o'rganadi. Zamondosh ustozlari Bayoniy, Tabibiy, Jumaniyoz Xivaqiy, Hasanmurod Laffasiylar ham unga yuksak baho berishgan. Xon saroyidagi nohaqlik sabab sil kasaliga yo'liqadi. Davolanish uchun Kavkazga boradi, Bokuda to'xtaydi. O'sha davr matbuoti orqali rus, tatar va ozarbayjon xalqlari hayoti bilan tanishadi. O'zi ham she'rlari bilan matbuotda qatnashib turadi. Avaz O'tar mumtoz she'riyatimizning o'ndan ortiq janrida ijod qilgan. U o'z she'rlarini «Saodat ul-iqbol» (Baxtli kelajak) nomli devonga jamladi. Avaz devonining ko'chirilgan nusxasi O'z RFA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutining qo'lyozmalar fondida saqlanmoqda. Shoir o'z she'rlarida baxt-saodat, ozodlikni kuylab, ma'rifatparvarlik g'oyalarini targ'ib qilgan. Uning «Til», «Maktab», «Xalq», «Fidoyi xalqim» she'rlarida bu g'oya yuqori darajada aks

etgan. Avaz O'tar g'azallarida ijtimoiy tengsizlikni, zulm-zo'ronlikni qoralaydi. Shoir 1919-yilda vafot etdi.

Lug'at

Sartarosh—парикмахер, do'stlashmoq—подружиться, ulug'—великий, zamondosh—современник, ustoz—учитель, наставник; baho bermoq—отценить, nohaqlik—несправедливость, sabab—причина, sil—туберкулёз, kasal—болезнь, davolanmoq—лечиться, borgmoq—идти; пойти, to'xtamoq—останавливаться, matbuot—печать, пресса; tanishmoq—знакомиться, qatnashmoq—участвовать, jamlamoq—собирать, nusxa—экземпляр, qo'lyozma—рукопись, g'oya—идея, targ'ib qilmoq—пропагандировать, ijtimoiy—общественный, tengsizlik—неравенство, qoralamoq—обвинять, kuylamoq—воспевать, baxt—счастье, ozodlik—свобода.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

O'rnak

O'rnak - boshqalar ergashsa, taqlid qilsa arziydigan harakat, ish namunasi. Mehnatda o'rnak bo'lish, vatanni qo'riqlashda o'rnak bo'lish va madaniy muomalada o'rnak bo'lish kabilar.

O'zbekiston Respublikasi

O'zbekiston Respublikasi - maydoni 448,9 ming km², aholisi 29 mln. 559 ming 100 kishi (2012-yil). O'zbekistonda yuzdan ortiq millat va elatlar yashaydi. Shulardan o'zbeklar (80%), tojiklar (4,9%), ruslar (3,8%), qozoqlar (3,6%), qoraqloqlar (2,2%), tatarlar (1%), qirg'izlar (0,9%), koreyslar (0,6%), ukrainlar (0,3%) va boshqa millatlar (2,7%) ni tashkil etadi. Poytaxti - Toshkent shahri. Davlat boshlig'i - prezident. Mamlakatning oliy davlat vakillik idorasi - O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi. O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilishiga ko'ra bir kichik respublika (Qoraqalpog'iston) va o'n ikki viloyatga bo'lingan. O'zbekiston mamlakati Qirg'iziston, Qozog'iston, Tojikiston, Turkmaniston, Afg'oniston davlatlari bilan chegaradosh. O'zbekistondagi eng baland joy Hisor tog'ining Qoldirg'a tizmasidagi Hazrati Sulton cho'qqisidir (4683 metr). O'zbekistonning katta daryolari: Norin, Chirchiq, Zarafshon, Qoradaryo, So'x, Qashqadaryo, Surxondaryo, Sherobodaryo va boshqalar.

Yirik shaharlari: Toshkent, Samarqand, Namangan, Xiva, Buxoro, Qo'qon, Andijon, Farg'ona, Qarshi, Termiz. O'zbekiston Respublikasi 1992-yilning 2-martida BMT ga a'zo bo'ldi. 1992-yilning 8-dekabrida O'zR ning Konstitutsiyasi qabul qilindi. 1993-yilning yanvarida Toshkentda Markaziy Osiyoni yagona iqtisodiy makonga aylantirish to'g'risidagi hujjat imzolandi. 1994-yilning 1-iyulida O'zR ning milliy valyutasi - «so'm» muomalaga kiritildi. O'zbekistonda yuzdan ortiq millat istiqomat qiladi (O'z RE, 12-jild, 7-bet).

O'lchov birliklari

O'lchov birliklari juda qadimdan qo'llanib kelmoqda. Ulardan vaqt, uzunlik, miqdor va og'irlik o'lchovi bildiruvchi so'zlar tilimizda faol ishlatilgan. Vaqt o'lchov birligi sifatida quyidagi so'zlar qo'llangan: **soniya, daqiqa, soat, kun, hafta, oy, yil**. Bularning ba'zilari o'zlashma so'zlar hisoblanadi. Turkiy so'zlarning ayrimlari eskirgandan keyin mazkur so'zlar tilimizga kirib kelgan. Ota-bobolarimiz uzunlik o'lchovini ifodalashda quyidagi atamalardan foydalanishgan: **gaz** (arshin, taxminan 0,71 metr), **tanob** (taxminan 39,9 metr), **tosh** (6 km yoki 8000 qadam), **quloch** (taxminan 1 metr 80 sm), **qarich** (taxminan 23 sm), **qadam** (0,75 metr). Ajdodlarimiz miqdorni aniqlashda quyidagi o'lchov birliklarini qo'llashgan: **chimdim, qisim, hovuch, qoshiq, piyola, choynak, kosa, quti, qop**. Tilimizda og'irlik o'lchovini bildiruvchi **misqol** (taxm. 0,5 g), **paysa** (taxm. 50 g), **qadoq** (taxm. 400 g), **pud** (taxm. 16 kg), **botmon** (taxm. 10 pud, ya'ni 163,805 kg) kabi so'zlar ishlatilgan.

VIII. Grammatik terminlar.

O'zlashma so'z boshqa tillardan o'zbek tiliga otgan lugaviy birliklardir. M.: *adres, gazeta, telefon, ofis, samolyot, futbol, boks*.

O'zlik oshmoshi aniq yakkalikni ta'kidlab ko'rsatuvchi olmoshdir. M.: *o'z (siz o'zingiz), o'zim, o'zing, o'zi, o'zimiz, o'zingiz, o'zlari*.

O'rin ravishi ish-harakatning yuz berish va yo'nalishga asoslangan umumiy (noaniq) o'rnini bildiradi. M.: *oldindan, allaqerda, ilgari, olg'a, ichkari, tashqari, pastda va shu kabilar*.

O'rin-payt kelishigining qo'shimchasi **-da**. Bu kelishik qo'shimchasi otni, olmoshni, otlashgan so'zni fe'lga bog'laydi. Mazkur kelishikdagi so'zlar **kimda? nimada? qaerda? qachon? qay tarzda?** so'roqlariga javob bo'ladi. Gapda vositali to'ldiruvchi, o'rin holi, payt holi va tarz holi vazifalarini bajaradi. Masalan:

1. Bu xabar **Nodirda** yomon taassurot qoldirdi.
2. **Qalamdonda** o'chirg'ich bor.
3. U **Toshkentda** uch yil o'qidi.
4. Talabalar **bahorda** sayohatga borishadi.
5. Sobir musiqani chuqur **sukutda** tingladi.
6. Bu kitobni **unda** ko'rgan edim.

Men { Shaharda
7-mavzeda
Chilonzor
tumanida
18-xonadonda
5-uyda } yashayman (turaman)

Men { shaharda
qishloqda
yo'lda
Toshkentda
ziyoli oilasida } tug'ilganman

Tayanch iboralar: lablangan unli, til orqa unlisi, o'rta-keng tovush, o'zlashma so'z, o'zlik oshmoshi, yakkalikni ta'kidlash.

7-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.

8-mashq. Krossvordlar tuzish.

9-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

5-dars. Ustozning ulug'ligi

I. Nutq tovushiga izoh: "U" tovushi lablangan, til orqa, yuqori-tor, qisqa unli hisoblanadi.

Taqqoslang:

O'zbekcha

tut (тутовое дерево)
gul (цветок)

Ruscha

tut (shu yerda)
gul (guldirash)

To'g'ri talaffuz qiling!

1) qush-птица	3) gul-цветок	5) kuch-сила, мощь
qo'sh-двойной	go'l-наивный	ko'ch-имущество
2) jun-шерсть	4) gung-немой	6) uyulanmoq-жениться
jo'n-несложный	go'ng-навоз	o'ulanmoq-задуматься

Tez aytish

Ukam uyg'og' ukkini ushladi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

U-ka, us-toz, u-zat-moq, uy-qu, un-von, us-ta, uch-rash-moq.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Uka, uyqu, ustara, ustoz, uyalmoq, uyat, ulug', uyg'onmoq, uzatmoq, uddaburon, uzoq, uzoqlashmoq, uzr, uzuk, uzum, uzumchilik, uy, uydirma, uyqusiramoq, ulamoq, uloq, umid, ulfat, umr, umumiy, umurtqa, unvon, undov, unutmog, urishqog, urug', uslub, usta, ustun, uchmoq, uchrashuv, uchuvchi, uchqun, ushlamoq, uyum, uyushma, uyushtirmog, uquv, uzmoq, uydirmog, ulg'aymog, umidsizlanmog, urinmog, urishmog, uchrashmog, uqalamog.

Paronimlarni farqlang: uyim (мой дом)—uyum (куча), ulish (вой)—ulush (доля), urish (ударить)—urush (война)

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) ukamning uzugi;	4) uyqudan uyg'onmog;
2) uzumni uzmog;	5) ukasi bilan uchrashmog;

3) uchuvchiga uzatmog;

6) ulug' ustoz.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Ustoz, sozga solay boqiy hayotni,
Boqiy she'r qoshida bosh egay bir on.
Shodlik va baxtni kuylagan zotni,
Shodlik bilan eslar odatda zamon

(Abdulla Oripov)

Umirdan yel o'tsa, yashirmog nechun,
Yurak simob yanglig' titraydi har gal.
Ustoz lutf etganday, har fursat uchun,
Qudratli qo'l bilan qo'yaylik haykal.

(Abdulla Oripov)

V. Suhbat.

- Uchrashuv qaerda bo'ladi?
- Ustozning uyida.
- Uchuvchi ham keladimi?
- Uzr so'radi, kela olmas ekan.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Mirzo Ulug'bek

Muhammad Tarag'ay Ulug'bek (asli Ullubek) 1394-yilning martida Eronning Sultoniya shahrida tug'ilgan. Unga Amir Temur o'z otasining ismini bergan. Shu sabab «ulug'bek» deb atalgan. Ulug'bekni Saroymulxonim tarbiyalagan. Ulug'bekning otalig'I Shoh Malik edi. Munajjimlik bo'yicha ilk ustozni Mavlono Ahmad bo'lgan degan taxmin bor. Ulug'bek «Zij» asarida Qozizoda Rumiyni ustozim deb ta'kidlaydi. Ulug'bekning ustozlaridan yana biri mashhur olim G'iyosiddin Jamshid Koshiydir. Ulug'bek 1411-yilda Movarounnahr va Turkiston hokimi etib tayinlanadi. Alisher Navoiy Ulug'bek mirzoga «Qur'oni Karimni yetti xil qiroatda yoddan bilar edi», deb ta'rif bergan. Ulug'bek ilm-fanga ixlosi bois deyarli bir davrda Samarqand, Buxoro, G'ijduvonda madrasa qurdiradi. Ulug'bek Samarqand munajjimlik maktabiga asos soldi va shakllantirdi. Ulug'bek Ko'hak tepaligida rasadxona qurdiradi (1424-1429-yillar). Buyuk olimlar Taftazoniy, Mavlono

Ahmad, Qozizoda Rumiyy va G'iyosiddin Koshiy, Ali Qushchilar Samarqandda ilmiy ish bilan shug'ullanishdi. Samarqanddagi madrasada Qozizoda Rumiyy, Ulug'bek, Koshiy va Ali Qushchilar ma'ruza o'qishar edi. Abdurahmon Jomiy shu madrasada o'qigan. Ulug'bekdan meros qolgan ilmiy asarlar to'rttadir: «Ziji jadidi Ko'ragoniy», «Bir daraja sinusini aniqlash haqida risola», «Risolayi Ulug'bek», «To'rt ulus tarixi». «Ziji Ulug'bek» asarida 1018 yulduzning o'rni va holati aniqlab berilgan. Ulug'bek o'z asarining yaratilishiga hissa qo'shgan ustoz Koshiy, ustoz Rumiyy, shogirdi Ali Qushchilar xizmatlariga alohida baho bergan. Ulug'bek asarini «farzandi arjumand Ali ibn Muhammad Qushchi... ittifoqligida...» poyoniga yetkazganini aytadi.

1449-yilda Ulug'bek fojiali ravishda qatl etilgan. Shundan so'ng Ali Qushchi Turkiyaga ketadi. Ali Qushchi 1473-yili Istambulda rasadxona qurilishiga boshchilik qiladi.

Lug'at

Shahar—город, ism—имя, atamoq—именовать, tarbiyalamoq—воспитывать, otaliq—шефство, воспитатель престолонаследника; munajjim—астролог, bo'yicha—по, ilk—начальный, taxmin—догадка, ta'kidlamoq—подчеркивать, mashhur—известный, tayinlanmoq—назначаться, ta'rif bermoq—описывать, qurdirmoq—построить, asos soluvchi—основатель, shug'ullanmoq—заниматься, o'tin—место, holat—состояние, xizmat—заслуга; служба, farzandi arjumand—любимый сын, qatl etmoq—казнить, qiroat—чтение, rasadxona—обсерватория.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Ustoz

Kasb-hunar, ilm o'rgatuvchi zot. Har ishda yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi rahnamodir. Xalqimizda "Ustoz ko'rgan xat tanir" maqoli bor.

Uzr

Uzr — kishining gunohsizligini ko'rsatadigan, uni oqlaydigan sababdir. Bilmasdan qilgan xatosini afv etish to'g'risidagi kechirim ham uzr deb ataladi.

Ustoz-shogirdlik an'anasi

Sharqda ustoz-shogirdlik an'anasi chuqur tarixga ega. Xalq og'zaki ijodida bunga misollar ko'p. Ayniqsa, bu an'ana polvonlik, chavondoqlik kabi sport turlarida odat tusini olgan. Ular milliy g'ururni saqlash uchun o'z kasbining ustasi bo'lgan o'rinbosarlarni tayyorlashgan. Demak, ustoz-shogirdlik an'anasi islomdan oldin ham mavjud bo'lgan. Islom dini kirib kelgandan so'ng yanada mukammallashgan. Ustozlar "pir" maqomga ega bo'lishgan. "Alpomish" dostonining islom dini ta'sirida shakllangan nusxalarida Shohimardon, Rajabxo'ja kabi ustoz-pir timsollari bor. Tarixda buyuk sohibqiron Amir Temur hazratlarining ustoz-piri Shamsuddin Kulol, Sayyid Baraka haqidagi e'tiroflar mavjud. Badiiy ijod sohasida ham ustoz-shogirdlik an'anasi chuqur ildiz otgan. Jumladan, mashhur xamsanavis tojik shoiri Abdurahmon Jomiyning ustozlari o'zbek shoiri Mavlono Lutfiy bo'lgan. Abdurahmon Jomiy esa Alisher Navoiyga ustoz bo'lgan. Demak, islom dinida va mumtoz adabiyotimizda ustozlik millat tanlamagan. Ustozning asosiy vazifasi buyuk iste'dodlarni tarbiyalash va ularga to'g'ri, adolat yo'lini ko'rsatish bo'lgan. Shuning uchun ular tarbiyalagan shogirdlar olamni lol qoldirgan buyuk daholar bo'lib etishgan. Adolat mezoniga asoslangan bu an'ana hozirgacna davom etib kelmoqda. Sharq xalqlarida ustozini hurmat qilish, uning ishini davom ettirish, rivojlantirish muhim burch sanaladi. Ayniqsa, yakka kurash san'atlari bunga yaqqol namuna bo'ladi.

Ukraina

Ukraina — Yevropaning janubi-sharqidagi davlat. Maydoni 603,7 ming km², aholisi 48,4 mln. Kishi (2002-yil). Poytaxti — Kiev shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan Qrim Muxtor Respublikasi va 24 viloyatga bo'lingan. Davlat boshlig'I — prezident. Qonun chiqaruvchi organi Oliy Rada, ijrochi hokimiyati Vazirlar Mahkamasidir. Aholining 98 foizga yaqini ukrainlar, shuningdek rus, belorus, moldavan, qrimtatar, bolgar, venger, rumin, polyak, yahudiy, gagauz, o'zbek (12,5 ming kishi) va boshqa millatlar yashaydi. Ukrainada 130 dan ortiq millat istiqomat qiladi. Bu davlat aholisining aksariyatini xristianlar tashkil qiladi. Bundan tashqari pravoslav, katolik, yahudiylik va islom diniga e'tiqod qiluvchilar ham bor. Ukraina 1945-yildan BMT ning a'zosisdir. Ukraina davlati 1991-yilning 24-avgustida

o'z mustaqilligini e'lon qildi. Ukrainaning yirik shaharlari: Kiev, Sevastopol, Odessa, Xarkov, Kirovograd, Donesk, Kirovoy Rog, Lvov va boshqalar. Ukrainaning katta daryolari: Dnepr, Dnestr, Jan, Buk, Severskiy Dones, Prut. Ukraina bilan O'zbekiston o'rtasida diplomatik munosabatlar 1992-yilning 14-avgustida o'rnatildi. (O'z ME, 9-jild, 65-bet).

Ultimatum

Ultimatum (lotincha «haddan tashqari») – xalqaro huquqda biron masala yuzasidan bir davlat hukumatining boshqa davlat hukumati oldiga diplomatik hujjatda yoki og'zaki shaklda bayon qilingan, hech qanday bahs yoxud e'tirozga o'rin qoldirmaydigan qat'iy talabi. Ultimatum qo'ygan hukumat, agar bu talab ko'rsatilgan muddatda bajarilmasa, muayyan choralar ko'rishini bildiradi. (O'z ME, 9-jild, 83-bet).

VIII. Grammatik terminlar.

Unli tovushlarni talaffuz qilganda opkadan chiqayotgan havo oqimi tosiqqa ochramaydi, ular bo'g'in hosil qiladi. Unlilar uch xil tasnif qilinadi:

1) lablarning ishtirokiga ko'ra unlilar ikki xil: a) lablangan unlilar: u, o'; b) lablanmagan unlilar: a, i, e; v) oraliq unli: o;

2) tilning yotiq (gorizontal) holatiga ko'ra unlilar ikki xil bo'ladi: a) til oldi unlilari: i, a, e; b) til orqa unlilari: o, u, o';

3) tilning tik (vertikal) harakatiga ko'ra unlilar uch xil: a) yuqori-tor unlilar: i, u; b) o'rta-keng unlilar: e, o'; v) quyi-keng unlilar: a, o;

4) tovushning hosil bo'lishiga ketadigan vaqtning miqdoriga ko'ra unlilar ikki xil bo'ladi: a) cho'ziq unlilar o'zbek mumtoz tili va shevalarimizda a, o', o unlilarining cho'ziq shakli bor. M.: *a:d (ism), o't (olov) qa-ro, et-o'rmoq*; b) qisqa unlilar o'zbek mumtoz tili va shevalarida i, e, u unlilarining qisqa shakli bor. M.: *at (hayvon), o't (organ), it, ona, urmäk*.

Undosh tovushlarni talaffuz qilganimizda o'pkadan chiqayotgan havo oqimi og'iz bo'shlig'ida yoki bo'g'izda turli to'siqlarga uchraydi va shovqin hosil bo'ladi. Ular bo'g'in hosil qilmaydi. Hozirgi o'zbek adabiy tilida 23 ta undosh tovush bor. Ular 20 ta harf va 3 ta harfiy birikma orqali yoziladi. Yana ikki tovush ts va j faqat ruscha so'zlarda uchraydi. Undoshlarni besh xil tasnif qilamiz:

I. Hosil bo'lish o'rniga ko'ra undoshlar uch xil bo'ladi (bunda tovushning qaysi organga urilishi e'tiborga olinadi): 1. Lab undoshlari. Ular ikki xil bo'ladi: a) lab-lab undoshlar: b, p, m; b) lab-tish undoshlari: f, v. 2. Til undoshlari tilning tish va tanglayga tegishidan hosil bo'lib, uchga bo'linadi: a) til oldi undoshlari: d-t, z-s, j-sh, dj-ch, n, l, r; b) til o'rta: y; v) til orqa undoshlari ikki xil: 1) sayoz: g, k, ng; 2) chuqur: q, g', x. 3. Bo'g'iz undoshi: h.

II. Hosil bo'lish usuliga ko'ra undoshlar ikki xil bo'ladi (bunda tovushning qanaqa chiqishi e'tiborga olinadi): 1. Portlovchilar: d-t, b-p, dj-ch, g-k, q, ts, m, n, ng. 2. Sirg'aluvchilar: v-f, z-s, j-sh, g'-x, y, l, r, h.

III. Tovush paychalarining ishtirokiga ko'ra (ularning tarang tortilishi e'tiborga olinadi) undoshlar ikki xil bo'ladi:

Jaranglilar	b	v	z	d	g	g'	dj	j	y	l	m	n	r	ng	-	-	-
Jarangsizlar	p	f	s	t	k	x	ch	sh	-	-	-	-	-	-	ts	q	h

IV. Ovoz va shovqinning ishtirokiga ko'ra undoshlar ikki xil bo'ladi:

1. Sonorlar (ovozdorlar) uch xil bo'ladi. 1) burun tovushlari: m, n, ng; 2) yon tovush: l; 3) titroq tovush: r.

2. Shovqinlilar. Qolgan undoshlarning barchasi shovqinlilar hisoblanadi.

V. Tarkibiga ko'ra undoshlar ikki xil bo'ladi (bunda tovushlarning qo'shilib qolishi e'tiborga olinadi): 1) qorishqlar (affrikatlar): t+s=s, d+j=dj, t+sh=ch; 2) qolgan barcha undoshlar sof undoshlar hisoblanadi.

Urg'uning ikki turi bor: 1) so'z urg'usi; 2) gap urg'usi (mantiqiy urg'u).

I. O'zbek tilida so'z urg'usi, asosan, so'zning oxirgi bo'g'iniga tushadi. M.: *talab`a, talabal`ar, talabalarg`a*.

So'z urg'usi oxirgi bo'g'inga tushmaydigan so'zlarni uch guruhga ajratish mumkin:

1) ravish, yordamchi so'z turkumlari va modal so'zlarga xos o'zlashma (arabcha, forscha) so'zlarda urg'u oldingi bo'g'inda bo'ladi. M.: *h`ozir, ham`isha, b`alki, alb`atta, l`ekin, h`atto*;

2) olmoshlarda urg'u oldingi bo'g'inda bo'ladi. M.: *h`amma, q`ancha, h`ar kim, h`ech narsa*;

3) rus va g'arb tillaridan o'zlashgan so'zlarda urg'u oldingi bo'g'inlarda bo'ladi. M.: *gaz`eta, l`eksiya*.

Ammo bunday so'zlarga o'zbekcha qo'shimcha qo'shilsa, urg'u oxirgi bo'g'inga ko'chadi. M.: *gazetad`a*.

O'zbek tilidagi quyidagi qo'shimchalar urg'u olmaydi:

1) fe'llardagi tuslovchi qo'shimchalar: *o`q`iyman, kel`arsan*.

2) fe'lning bo'lishsiz shaklini hosil qiluvchi qo'shimcha: *b`orma*;

3) sonlardagi tur hosil qiluvchi qo'shimchalar: *o`nta, b`eshtacha*;

4) ravish yasovchi qo'shimchalarning ba'zilari. M.: *yig`itcha, otdek, g`ulday*.

Qo'shimchalardan tashqari **-u, -yu, -ku, -mi, -chi, -oq, -yoq, -a, -ya, -da, -gina, -kina, -qina** yuklamalari ham urg'u olmaydi.

O'zbek tilida ham urg'u ma'noni, shuningdek so'z va so'z shakllarini bir-biridan farqlaydi. Masalan:

o'lma (fe'l)	–	olm`a (ot)
b`o'lma (fe'l)	–	bo`lm`a (ot)
to`q`ima (fe'l)	–	to`qim`a (sifat)
ul`ama (fe'l)	–	ulam`a (sifat)
yangi (ravish)	–	yang`i (sifat)

(biz) o'quvch`imiz (shaxs-son qo'shimchasi)

(bizning) o'quvchim`iz (egalik qo'shimchasi)

II. Gap urg'usi o'zbek tilida mantiqiy urg'u ham deyiladi bunday urg'u olgan bo'lak kesimning oldidan joylashadi. M.: *Anjumanga kecha Laylo bordi*.

Musiqiy urg'u tovush kuchi va balandligi bilan emas, balki ton (ohang) balandligi o'zgarishi bilan ajralib turadi. M.: *xitoy, yapon, koreys tillaridagi leksik urg'u*.

Erkin urg'u so'zning ma'lum qismidagi bo'g'inga emas, balki har xil bo'g'inlarga tushishi mumkin bo'lgan urg'u. M.: *rus tilidagi urg'u*.

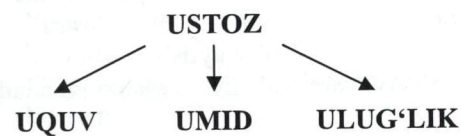
Turg'un urg'u so'zning ma'lum qismidagi bo'g'inga tushadigan urg'u. M.: *o'zbek tilidagi ot va sifat turkumiga oid so'zlarning urg'usi*.

Undovlar so'zlovchining his-hayajonini, buyruq-xitobini va urf-odatni bildiruvchi so'zlardir. M.: *uff, ura, voy, dod; pish-pish (mushukni chaqirish), pisht (mushukni haydash), tak (otni to`xtatish); hormang, bor bo`ling, marhamat*.

Uyadosh so'zlar bir mazmuniy guruhga mansub so'zlardir. M.: *Qoramollar: sigir, buzoq, buqa, xo`kiz, g`o`najin, so`qim. Yilqilar: ayg`ir, baytal, biya, ot, toychoq, toy (ikki yoshli), g`o`non (uch yoshli), do`non (to`rt yoshli)*.

Tayanch iboralar: yuqori-tor unli, qisqa unli, his-hayajon undovlari, buyruq-xitob undovlari, urf-odat undovlari, uyadosh so'zlar, qoramol nomlari, yilqi nomlari.

Asosiy so'zlar

10-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.

11-mashq. Krossvordlar tuzish.

12-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

6-dars. Adolat – tenglik mezon

I. Nutq tovushiga izoh: “A” tovushi lablanmagan, til oldi, quyikeng, qisqa unli hisoblanadi.

Taqqoslang:

O‘zbekcha

alvon
alifbo
anbar
atlas
aha

Ruscha

альный
алфавит
амбра
атлас
ага

Tez aytish

Ayiq asal yaladi, asalari ayiqni taladi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

A-ka, a-ziz, ayt-moq, a-nor, al-la, a-ri-za, a-yiq, ay-la-na.

II. Zaruriy so‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Aziz, aloqa, asal, aka, aytmoq, avlod, anglamoq, agar, artmoq, archmoq, anjuman, anor, abadiy, abira, ablah, avaylamoq, avval, avramoq, adabiyot, adashmoq, adir, ayoz, ajablanmoq, ajoyib, ajratmoq, aza, azob, ayb, ayyor, aylana, alam, alanga, aldamoq, alla, allakim, amaki, anjir, aniqlamoq, arazlamoq, ariza, arra, asta, ayamoq, ahdlashmoq, abadiylashtirmoq, azoblanmoq, ayblamoq, aylanmoq, aksirmoq, alanglamoq, almashtirmoq, aralashmoq, asoslamoq, asramoq, afsuslanmoq, achinmoq.

Paronimlarni farqlang:

Abzal (вещь) – afzal (лучше), adib (писатель) – adip (обшивка), azm (намерение) – azim (огромный), amr (приказ) – amir (военачальник), amma (тётя со стороны отца) – ammo (но), artmoq (вытирать) – archmoq (очищать), asl (основа) – asil (настоящий), ahil (дружный) – ahl (круг людей).

III. So‘z birikmalari tuzishni o‘rganing!

1) ammamning asali;	4) adirda adashmoq;
2) anorni archmoq;	5) akasi uchun asramoq;
3) anjumanga aytmoq;	6) achchiq anor.

IV. She‘r va o‘rtlikni yod oling.

Adolatning hayotbaxsh shamollari yeldimi,
Haq nihoyat xalqining arzin qabul qildimi,
Necha yillar orziqib kutgan kunlar keldimi,
Yelkamizga oftobning tekkanligi rost bo‘lsin,
O‘zbekning o‘z niholin ekanligi rost bo‘lsin.

(Abdulla Oripov)

Aziz asrimizning aziz onlari,
Aziz odamlardan so‘raydi qadrin.
Fursat g‘animatdir, shoh satrlar-la
Bezamoq chog‘idir umr daftarin.

(G‘. G‘ulom)

V. Suhbat.

- Assalomu alaykum.
- Vaalaykum assalom.
- Yaxshimisiz.
- Yaxshi, rahmat.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Abdulla Avloniy

O‘zbek ma‘rifatparvari, jurnalist, davlat va jamoat arbobi Abdulla Avloniy 1878-yilning 12-iyulida Toshkentda tug‘ilgan. U maktab va madrasada o‘qigan. Avloniy arab, fors, rus tillarini o‘rgangan. Buyuk mutafakkirlarning asarlarini mutolaa qilgan. O‘zi ham she‘r yoza boshlagan. Rus tilidan L.N. Tolstoyning asarlarini tarjima qilgan. 1906-yilda o‘z uyida «Taraqiy» gazetasini, keyin «Shuhrat» gazetasini chop ettirgan. 1908-yilda yashirin ravishda «Osiyo» gazetasini nashr ettirgan, bu gazeta ham yopib qo‘yilgan.

Avloniy 1908-yilda Mirobod mahallasida yangi usuldagi maktab ochgan, o'zi ona tili va adabiyot fanidan dars bergan. U 1909-yilda «Jamiyati xayriya» ni tuzib, yetim bolalarni o'qitgan. Keyin Avloniy Degrez mahallasida ikki sinfli maktab ochib, dunyoviy fanlarni o'qitgan. Avloniy mohir pedagog sifatida o'quv qo'llanmalari va o'qish kitoblari yozgan. Uning «Birinchii muallim» (1911), «Ikkinchi muallim» (1912), «Turkiy guliston yoxud axloq» (1913), to'rt qismli «Adabiyot yoxud milliy she'rlar to'plami» (1909-1915), «Maktab gulistoni» (1915) va boshqa ilmiy-pedagogik asarlari bor. Avloniy 1913-yilda «Turon» nomli teatr truppa tashkil etgan. O'zi bir qancha dramatik asarlar yozgan va tarjima qilgan. Avloniy 1917-yilda «Turon» nomli gazeta tashkil qilgan. 1918-yilda «Ishtirokiy» gazetasini tashkil etishda qatnashdi va muharrir bo'ldi. 1919-1920-yillarda hukumatning Afg'onistondagi siyosiy vakili, bosh konsul bo'lib xizmat qiladi. 1921-yilda maorif sohasida ishlay boshlaydi. U xotin-qizlar, erlar bilim yurtlarida, harbiy bilim yurtida dars beradi. So'ng O'rta Osiyo universitetida til va adabiyot kafedrasining mudiri, professor bo'lib ishlaydi. 7-sinflar uchun «Adabiyot xrestomatiyasi» ni tuzib nashr ettirdi. Uning bir qancha ilmiy maqolalari, 4000 misradan ortiq she'ri bor. Abdulla Avloniy 1934-yilning 24-avgustida vafot etgan.

Lug'at

Ma'rifatparvar—просветитель, arbob—деятель, tug'ilmoq—рождаться, o'qimoq—учиться, mutolaa qilmoq—читать, mutafakkir—мыслитель, tarjima qilmoq—переводить, chop etmoq—публиковать, dars bergmoq—преподавать, mohir—искусный, asar—произведение; труд, tashkil etmoq—организовать, muharrir—редактор, vakil—представитель, xizmat qilmoq—служить, maqola—статья, she'r—стих, vafot etmoq—скончаться, dunyoviy fanlar—светские; современные науки (предметы).

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Adolat

Adolatning uch talabi bor: birinchisi — turli tabaqalarning uyg'unligi, ikkinchisi — el-ulusning teng huquqliligi, uchinchisi — barcha kishilar farovonligining ta'minlanishi. Amir Temurning quyidagi hikmatli iborasi bor: Kuch — adolatda.

Agressiya

Agressiya (lotincha «tajovuz») — bir davlat (davlatlar guruhi) tomonidan boshqa davlatning yoki xalqning (millatning) suvereniteti, hududiy daxlsizligi yoki siyosiy mustaqilligiga qarshi BMT Ustavi nuqtai nazaridan g'ayriqonuniy bo'lgan har qanday kuch ishlatish. Agressiyaning eng xavfli ko'rinishi qurolli kuch ishlatishdir. Bir davlatning boshqa davlatga qurolli hujumi tinchlik va xalqlar xavfsizligiga qarshi og'ir xalqaro jinoyat hisoblanadi. BMT Bosh assambleyasining 29-sessiyasida (1974 yil) «Agressiyani belgilash to'g'risida» gi rezolyutsiya yakdillik bilan ma'qullangan. Bilvosita, iqtisodiy va g'oyaviy agressiya tushunchalari ham bor (O'z ME 1-jild, 110-111-betlar).

Afg'oniston

Afg'oniston Islom Davlati — maydoni 652,2 ming km², aholisi 25 mln. 782 ming kishi (2000-yil). Poytaxti — Kobul shahri. Afg'oniston ma'muriy-hududiy jihatdan 31 viloyatga bo'lingan. Afg'oniston mamlakati Pokiston, Xitoy, Tojikiston, O'zbekiston, Turkmaniston, Eron davlatlari bilan chegaradosh. Afg'oniston bilan O'zbekiston o'rtasidagi chegaraning uzunligi 137 km. Afg'oniston ko'p millatli mamlakat. Unda turli tillarda gaplashadigan o'ttizdan ortiq xalq yashaydi. Aholining deyarli yarmi afg'onlar (pushtunlar) 8 mln. Dan ortiq kishi, tojiklar 4,5 mln. Kishi, o'zbeklar 3 mln. Ga yaqin kishi, xazoralar 1,5 mln. Dan ortiq kishi; undan tashqari turkmanlar, qirg'izlar, choraymoqlar, balujlar ham istiqomat qilishadi. O'zbeklar asosan Juzjon, Balx, Foryob, Qunduz, Toxar, Samangon, Hirot va qisman Bog'lon viloyatlarida yashaydilar. Mozori Sharif, Shibirg'on, Maymana, Oybak, Tolukon, Qunduz va Toshqo'rg'on shaharlari aholisining ko'pchiligini o'zbeklar tashkil etadi. Aholining 85 foizi islom dinining sunniylik va 15 foizi shialik mazhabiga mansub. Afg'oniston 1946-yildan beri BMT ning a'zosisdir. O'zbekiston bilan diplomatic munosabatlar 1992-yilning 20-noyabrida o'rnatilgan (O'z ME 1-jild, 523-525-betlar).

IX. Grammatik terminlar.

Adabiy til umumxalq tilining ishlangan, sayqallashtirilgan, ma'lum me'yorga solingan ko'rinishdir. Adabiy tilning ikki shakli bor: a) yozma shakl; b) og'zaki shakl.

Atoqli otlar biror shaxs, narsa, hayvon yoki joyga atab qo'yilgan nomlardir. M.: O'zbekiston Respublikasi, Abdulla Qodiriy, BMT,

Orol dengizi, Qashqadaryo, "Ishonch" gazetasi, "Navro'z" bayrami, Boychibor (yilqiga atab qo'yilgan nom), "Olapar" (itga atab qo'yilgan nom).

Tayanch iboralar: lablangan, quyi keng, unli, adabiy til, yozma shakl, og'zaki shakl, atoqli ot.

X. Ish qog'ozi.

*Toshkent davlat
pedagogika universiteti
boshlang'ich ta'lim
metodikasi fakultetining
dekani M.O. Odilovga 2-kurs
talabasi Sobir Mahmudovdan*

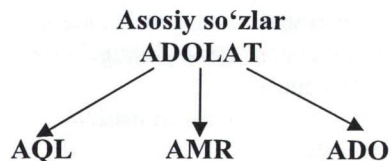
ARIZA

Kasalligim tufayli qishki imtihon va sinovlarni vaqtida topshira olmadim. Ana shu imtihon va sinovlarni topshirishga ruxsat berishingizni so'rayman.

Arizamga kasalligim haqidagi vrach ma'lumotnomasi ilova qilindi.

2000. 20. 02. (imzo) S. Mahmudov
(M. Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 115-bet).

Uchrashuvga oid shakllari: salom, ahvolingiz (sg'lig'ingiz) qalay, yaxshimisiz, yaxshi, yomon, juda yaxshi, unchalik yaxshi emas, o'rtacha, xayr, yaxshi qoling, ko'rishguncha, xo'p bo'lmasa, oq yo'l, yaxshi dam oling, telefon qilib turing.

13-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.

14-mashq. Krossvordlar tuzish.

15-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

7-dars. Oila—odob maskani

I. Nutq tovushiga izoh: "O" tovushi oraliq, til orqa, quyi keng, cho'ziq unli hisoblanadi.

Taqqoslang:

<u>O'zbekcha</u>	<u>Ruscha</u>
ot (лошад)	от (-dan)
ona (мат)	она (u)
son (число)	сон (tush)
os (повес)	ось (o'q)
pora (взятка)	пора (vaqt)
tom (криша)	том (jild)
tok (виноградная лоза)	ток (elektr toki)
kon (шахта)	конь (ot)
on (момент)	он (u)
tort (туани)	торт (shirinlik)

Tez aytish

Oq choynakka oq qorqoq,
Ko'k choynakka ko'k qorqoq.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

O-na, o-ta, o-pa, o-g'a, oi-la, o-voz, os-mon, oq-la-moq.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Ovqat, olma, ohak, ob-havo, oq, oila, olmoq, ovqatlanmoq, ovoz, obod, obro', ovlamoq, ovora bo'lmoq, ovutmoq, odat, oddiy, odil, oz, ozaymoq, ozoda, oy, ozg'in, olachipor, oldin, olifta, olov, oltin, oltmish, olxo'ri, olcha, omad, omonat, oriyat, osmon, oson, otmoq, och, ochko'z, ochmoq, oshkoralik, og'iz, obodonlashtirmoq, ovunmoq, ogohlantirmoq, ozmoq, olqishlamoq, ommalashmoq, ortmoq, osonlashmoq, oqarmoq, oqlamoq, og'irlashmoq, og'rismoq.

Paronimlarni farqlang:

Omin (аминь) – amin (уверенный), olam (мир) – alam (страдание), ona (мать) – ana (вот), oraz (лицо) – araz (обида),

oxir (конец) – axir (наконец), oga (расстояние) – ogo (косметика),
oxir (конец) – oxur (кормушка).

III. So‘z birikmalari tuzishni o‘rganing!

1) opamning oilasi	4) otasi bilan ovlamoq;
2) olmani olmoq;	5) oq olma;
3) oshxonada ovqatlanmoq;	6) oltindan olmoq.

IV. To‘rtliklarni yod oling.

Mo‘tabar onalar – xonamiz ko‘rki,
Otlar hayotdir – yorug‘dir jahon.
Tiriklik nomiga bir o‘tinch shulki,
O‘rtaga tushmasin bemahal hijron.

(A.Oripov)

Ota pandiga sen tugal qil amal –
Qut kelib, toleing kular har mahal,
Otangni, onangni sevintir mudom,
Bu xizmat yetirgay tilakka tugal.

(Yusuf Xos Hojib)

V. Suhbat.

- Oilangizda necha kishi bor?
- Oilamizda 6 kishi bor.
- Ular kimlar?
- Bobom, buvim, otam, onam, akam va men.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Oilamiz

Bizning oilamiz olti kishidan iborat. Ular: bobom, buvim, otam, onam, akam va men. Bobom muhandis bo‘lib ishlab, keyin nafaqaga chiqqanlar. U kishi biz uchun juda mo‘tabar zotdir. Bobom doimo kishilarga yaxshilik qilish, ezgu ishlarni amalga oshirish haqida bizga nasihat qiladilar. Ularning shogirdlari juda ko‘p. Shogirdlari doimo bobomni yo‘qlab keladilar. Buvim shifokor bo‘lganlar. Ana shu sohadan nafaqaga chiqqanlar. Ularning ham shogirdlari juda ko‘p. Har bayramda ular buvini tabriklagani kelishadi. Otam qo‘shma korxonada

iqtisodchi bo‘lib ishlaydi. Ularning kasbi juda murakkab bo‘lgani bois, juda ko‘p kitob o‘qiydilar, kompyuterda ishlaydilar. Onam Jahon tillari institutida ingliz tilidan dars beradi. Onam ham o‘z kasbining ustasi, shu sababli shogirdlari ko‘p. Onam doimo izlanishda, ularning ko‘p vaqtlari internet tarmog‘iga ulanish orqali o‘tadi. Onam har kuni yangi darsni o‘tishga tayyorgarlik ko‘radilar. Akam Toshkent davlat me‘morchilik institutida tahsil olmoqda. Men Toshkent davlat sharqshunoslik institutining Xorijiy mamlakatlar iqtisodi va mamlakatshunoslik fakultetida o‘qiyman. Bizlar ham bobom, buvim, otam, onamga o‘xshagan o‘z kasbini ardoqlaydigan, mehnatsevar bo‘lishni istaymiz. Shu sababli a‘lo o‘qishga harakat qilyapmiz. Oilamiz a‘zolari bir-birlarini juda hurmat qiladilar. Biz ahil va inoq yashaymiz.

Lug‘at

Necha kishidan – из сколько человек, dars bermoq – преподавать, tahsil olmoq – учиться, hurmat qilmoq – уважать, ahil – дружно, inoq – согласный.

VII. Mustaqil ta‘lim uchun matnlar.

Odob

Odob insonga xos xususiyatdir. Salomlashish odobi, kiyinish odobi, so‘zlashish odobi, kishilarga munosabat odobi kabi xislatlar shaxsni bezaydi.

Oila tushunchasi

Oila nikohga yoki tug‘ishganlikka asoslangan kichik guruhdir. Uning a‘zolari ro‘zg‘or birligi, o‘zaro yordam va ma‘naviy mas‘uliyat bilan bir-biriga bog‘langan. Oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari inson zotini davom ettirish, bolalarni tarbiyalashdir. Shuningdek hamda oila a‘zolarining turmush sharoitini yaxshilash bo‘sh vaqtini samarali uyushtirishdan iborat. Har bir jamiyat o‘ziga xos oila munosabatlarini o‘rnatadi. Oila xalqning, jamiyatning hayoti va turmushiga oid urf-odatlarini sinovdan o‘tkazadi. Yazshilarini o‘z bag‘rida asrab-avaylab kelajak avlodlarga yetkazadi. Oila farzadlarni tarbiyalab, umuminsoniy qadriyatlarni singdiradi. Ularga boshlang‘ich ijtimoiy yo‘nalish beradi. Farzandlarni jamiyatga qo‘shish bilan esa jamiyat yo‘nalishini, iqtisodiyotini, madaniyatini hamda ma‘rifatini belgilashda ta‘sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ham

Sharqda oila qadimdan mustahkam qo'rg'on hisoblangan. Ular ko'p farzandliliği bilan ajralib turgan. O'R Konstitutsiyasining 63-moddasiga ko'ra, oila jamiyatning asosiy bo'g'ini hisoblanadi va u jamiyat hamda davlat tomonidan himoya qilinadi. Oila kodeksi oilaviy munosabatlarni, oila a'zolari o'rtasidagi shaxsiy va mulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi, mustahkamlovchi qonun-hujjatidir. O'zbekiston Respublikasining amaldagi Oila kodeksi O'R Oliy Majlisining 1998-yil 30-aprelidagi qarori bilan tasdiqlanib, o'sha yilning 1-sentyabrida amalga kiritilgan. Oila kodeksi 8 bo'lim, 30 bob, 238 moddadan iboran. 1998-yili O'zbekistonda "Oila yili", 2012-yil esa "Mustahkam oila yili" deb deb e'lon qilingan.

Osiyo

Osiyo – Yer sharidagi eng katta qit'a. Butun quruqlik maydonining taxminan 30 foizini egallagan. Shimoliy yarimsharning barcha geografik mintaqalarini o'z ichiga oladi, qisman janubiy yarimsharga kirib borgan. Osiyoning shimoldagi eng chekka nuqtasi Chelyuskin burni, janubdagi chekka nuqtasi Piay burni, sharqdagi chekka nuqtasi Dejnev burni, g'arbdagi chekka nuqtasi Bobo burnidir. Osiyo shimoldan Shimoliy muz okeani, sharqdan Tinch okean, janubdan Hind okeani, janubi-g'arbdan Atlantika okeani dengizlari bilan o'ralgan. Osiyoning maydoni 43,4 mln. km² (Kavkaz bilan), shundan 8 million kilometr kvadrat yarim orollar, 2 million kilometr kvadratdan ortig'i orollardir. Duniyodagi eng baland cho'qqi – Himolay tog'laridagi Jomolungma cho'qqisi (8848 metr) ham Osiyoda joylashgan. Osiyo maydonining to'rtidan uch qismi tog'lar va yassitog'lardir. Osiyo maydonining to'rtidan bir qismi tekisliklardan iborat. Tog'lar va tekisliklarning asosiy xususiyatlari mezoziy va al'p tog' burmalanishlaridan tarkib topgan. Osiyoda bir qancha iqlim zonalari – tundra iqlimi zonasidan ekvatorial va janubiy tropik iqlim zonalari uchraydi. Osiyoda 3720 mln. aholi yashaydi(2001 yil). Ilk sivilizatsiya markazlari qadimda Osiyoda yuzaga kelgan. Buyuk davlatlar(Bobil, Shumer, Ossuriya, Xarappa, Urartu, Uch Buyuk mo'gul imperiyalari Osiyoda yuzaga kelgan(O'z ME, 6-jild, 577-bet).

Obligatsiya

Obligatsiya (lotincha «majburiyat») – qiymatiga nisbatan egasiga qat'iy belgilangan daromad keltiruvchi qimmatli qog'oz, qarzni qaytarib berish va foiz to'lashni tasdiqlovchi majburiyatnoma. Fond birjalarida sotiladi. Obligatsiya aholi, korxonalar va tashkilotlar qo'lidagi pul mablag'larini to'plab, biror maqsad yo'lida safarbar etish uchun chiqariladi. Obligatsiya, asosan, davlat, mahalliy va korporatsiya obligatsiyalariga bo'linadi. Daromad davlat tomonidan chiqariladigan obligatsiyalariga bo'yicha yutuq, kompaniyalar obligatsiyalariga foiz shaklida to'lanadi. Obligatsiya ilk bora XVII asr boshlarida Angliyada chiqarilgan bo'lib, keyinchalik jahonning bir qancha mamlakatlarida muomalaga kiritilgan.

O'zbekistonda 1996-yildan Moliya vazirligi tomonidan yuridik shaxslarga mo'ljallangan qisqa muddatli davlat obligatsiyalari muomalaga chiqarila boshlandi (O'z ME, 6-jild, 438-bet).

VIII. Grammatik terminlar.

Orfoepiya adabiy tilning talaffuz qoidalarini o'rganadi.

Orfografiya adabiy tilning yozuv qoidalarini o'rganadi. 1956-yilning 4-aprelida o'zbek kirill yozuvi uchun «O'zbek tilining asosiy imlo qoidalari» (72-band (§) dan iborat) tasdiqlandi. Ana shu qoidalar asosida «Imlo lug'ati» nashr etildi. 1995-yilning 24-avgustida o'zbek lotin yozuvi uchun «O'zbek tilining asosiy imlo qoidalari» (82-band (§) dan iborat) tasdiqlandi.

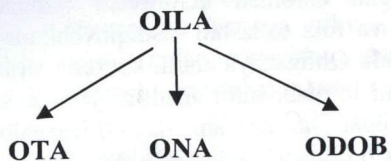
Ot shaxs, narsa-buyum, joy nomlarini bildirib kim?, nima?, qae? so'roqlariga javob bo'ladigan so'zlar turkumidir. M.: *Elomon, elak, Turkiston.*

Olmosh boshqa so'z, so'z birikmalarini almashtiruvchi so'zlardir. M.: *Men (Karim), qanday (qizil), nechta (beshta).*

Qarindoshlikka oid shakllar: bobo, buvi, ota, ona, aka (og'a), uka (ini), opa (egachi), singil, tog'a, xola, amaki, amma, amakivachcha, tog'avachcha, xolavachcha, jiyan, er (turmush o'rtog'i), xotin (rafiqa), erkak, ayol, o'spirin, qiz, yigit, qizcha, bola, uylanmoq, turmushga chiqmoq.

Tayanch iboralar: oraliq tovush, shaxs oti, narsa oti, joy oti, olmosh.

Asosiy soʻzlar

16-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.

17-mashq. Krossvordlar tuzish.

18-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

8-dars. Institutim bilan faxrlanamam

I. Nutq tovushiga izoh: "I" tovushi lablanmagan, til oldi, yuqori tor unli hisoblanadi.

Taqqoslang:

Oʻzbekcha

kiy (надень)
ibo (стыд)
iz (след)
il (повесь)
bil (узнай)
sila (погладь)

Ruscha

кий (bilyard tayogʻi)
ибо (chunki)
из (-dan)
ил (louqa)
бил (urgan edi)
сила (kuch)

Toʻgʻri talaffuz qiling!

1) il-повесь	2) in-гнездо
e1-народ	en-ширина
3) it-собака	4) iz-след
et-мясо	ez-дави

Tez aytish

Inomjon ipni ilgakka ildi.

Boʻgʻinlarni toʻgʻri oʻqing!

Ish-chi, im-ti-hon, i-ni, ish-xo-na, in-sho, in-ti-zom.

II. Zaruriy soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Ish, ip, igna, ilmiy, imtihon, idish, iliq, issiq, ini, ingichka, ishlamoq, ishxona, ichkari, ijro, ibora, ibrat, ivimoq, idora, ijara, ijod, iz, izohlamok, ikkiyoqlama, ilgari, ildiz, ilk, iltimos, ilik, imtiyoz, ingramok, ilhom, imzolamoq, injiq, inkor, inoq, intizom, intizor, insho, ipak, irimoq, isbot, isimoq, isloh, ittifoq, iffat, iflos, ixtiro, ichmoq, ishonch, ishq, iyak, iqtisod, igʻvo, ijozat bermoq, izlamoq, ilashmoq, ilmoq, ilhomlanmoq, ishonmoq, irgʻitmoq, istamoq, ifloslamok, ifodalamoq.

III. Soʻz birikmalari tuzishni oʻrganing!

1) ishxonaning ichkarisi;	4) idorada ishlamoq;
2) iborani izohlamoq;	5) ingichka ip;
3) ipakka ilashmoq;	6) ishonch bilan izlamoq.

IV. Toʻrtliklarni yod oling.

Tuprogʻingda ungan gilyohlar haqqi,
Ajdodlar yoqqan chirogʻi haqqi,
Shu kunlarni kutgan firoqlar haqqi,
Faqat bizga ishon, ishongin Vatan.

(Mahmud Toirov)

Inju diyorimiz koʻz boʻlsa agar,
Mudom omon boʻlsin toʻgarak zamin.
Boshimiz silagan shu xalq moʻtabar,
Dafʼatan chekmasin farzandlar dogʻin.

(A. Oripov)

V. Suhbat.

- Ishlar qalay?
- Yaxshi, rahmat.
- Qanday yangiliklar bor?
- Hozircha yangilik yoʻq.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Bizning institut

1918-yilning noyabrida Toshkentda Turkiston sharqshunoslik instituti tashkil etildi. 1924-yilda bu institut fakultet sifatida Oʻrta Osiyo davlat universiteti tarkibiga qoʻshib yuborildi. 1990-yilda ToshDU qoshida Sharqshunoslik instituti tashkil qilindi. 1991-yilning 15-iyulida respublika prezidenti farmoni bilan Toshkent davlat sharqshunoslik institutiga aylantirildi. Institut sharq tillari va adabiyoti, sharq falsafasi, mamlakatshunoslik, jahon siyosati va tarix ixtisosliklari boʻyicha malakali mutaxassislar etkazib beradi. Institutda uchta fakultet, ikkita boʻlim va yigirma oltita kafedra mavjud. TDSHI da ikki yarim mingga yaqin talaba taʼlim oladi.

TDSHI da taʼlim olgan talabalardan 8 tasi akademik, 12 tasi xizmat koʻrsatgan fan arbobi, 8 tasi xizmat koʻrsatgan madaniyat xodimi unvonlariga erishgan, 12 tasi esa Beruniy nomidagi davlat mukofotni olgan. Institut muassisligida “Sharq mashʼali”, “Sharqshunoslik” jurnallari nasr etilmoqda. Institut qoshida ikkita Ixtisoslashgan kengash faoliyat olib bormoqda. Shuningdek Iqtidorli talabalar markazi, Yosh olimlar kengashi ish olib bormoqda. Hozirgi kunda TDSHI da 2 ta akademik, 38 ta fan doktori, professorlar, 121 ta fan nomzodi va dotsentlar xizmat qilmoqda. Institut dunyoning qirqdan ortiq xorijiy mamlakatlari oily va oʻrta maxsus oʻquv yurtlari bilan kadrlar tayyorlash, ilmiy-tadqiqot ishlari olib boorish va malaka oshirish sohalarida hamkorlik qilmoqda. TDSHI chet ellardagi 10 ta universitet, 4 ta institut va bitta kollej bilan yaqin aloqa oʻrnatib, har xil bitimlar imzolagan. TDSHI qoshida mintaqaviy til taʼlimi markazi, bosmaxona, elektron kutubxona, ikkita akademik litsey va Konfutsiy instituti faoliyat koʻrsatmoqda.

Lugʻat

Qoʻshib yubormoq - соединять, aylantirmoq - преобразовать, aloqa oʻrnatmoq – устанавливать связь, bitim imzolamoq – подписывать соглашение, faoliyat koʻrsatmoq - работать.

VII. Mustaqil taʼlim uchun matnlar.

Ishonch

Ishonch – haqiqat, chin deb bilish tuygʻusi. Umid bogʻlangan narsa yoki shaxsdir. M.: *Vatan ravnaqiga ishonch, kelajakka ishonch.*

Insof

Insof bu adolat va vijdon amri bilan ish tutishdir. Kishilarga munosabatda halollik, toʻgʻrilik va tenglik mezonlariga amal qilishni belgilovchi holat. Xalqimizda: «Insof – din sof» degan naql bor.

Ishonch yorligʻi

Ishonch yorligʻi – biror shaxsning muayyan mamlakatda elchi yoki diplomatik vakil sifatida tayinlanganini tasdiqlovchi rasmiy xat shaklidagi maxsus hujjat. Yorliq xorijiy davlat boshligʻi nomidan uni qabul qiluvchi davlat boshligʻiga yoʻllanadi. Ishonch yorligʻida mazkur shaxsga davlat manfaatlarini ifodalash topshirilganligi, uning

soʻzlari va harakatlariga ishonish lozimligi taʼkidlanadi. Davlat boshligʻi tomonidan ishonch yorligʻining qabul qilinishi tayinlangan va yetib kelgan xorijiy mamlakat yoki xalqaro tashkilot elchisi yoxud diplomatik vakilning mazkur davlatda akkreditatsiya qilinganini, yaʼni oʻz vazifalarini bajarishga rasman kirishganligini bildiradi. Diplomantik vakillar vazifalarining tugashi davlat boshligʻiga chaqiruv yorligʻini taqdim etish bilan rasmiylashtiriladi (Oʻz ME, 4-jild, 321-bet).

Indoneziya

Indoneziya Respublikasi – maydoni 1904,6 ming km², aholisi 228,4 mln. kishi (2001-yil). Poytaxti – Jakarta shahri. Mamlakat maʼmuriy jihatdan 26 ta viloyatga boʻlingan. Indoneziyaning davlat tuzumi – unitar respublika. Davlat va hukumat boshligʻi – besh yil muddatga saylanadigan prezident. Davlat hokimiyatining oliy organi – Xalq maslahat kongressi. Indoneziyada 150 ga yaqin elat va etnik guruhlar yashaydi. Mamlakat aholisining 96 foizi tili, madaniyati va urf-odatiga koʻra malayya-polineziya til oilasining indonez guruhiga mansubdir. Bulardan eng yiriklari: yavaliklar, sundanlar, maduralar, malayyalar, jakartaliklar, achelar, bataklar, dayaklar va boshqalar. Ulardan tashqari Indoneziyada melanezlar, papuaslar, xitoylar, arablar, gollandlar, hindlar va boshqa xalqlar yashaydi. Asosiy din – islom dini. Aholining 80 foizi musulmonlar, 10 foizi xristianlar, qolgan qismi boshqa dinlarga eʼtiqod qiluvchilardir. Yirik shaharlari: Jakarta, Surabayya, Bandung, Semarang, Medan. Indoneziya 1950-yildan BMT ning aʼzosi. Indoneziya Oʻzbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning 23-mayidan boshlagan (Oʻz ME, 4-jild, 155-158-betlar).

VIII. Ish qogʻozi.

Ishonchnoma

Men, Sobir Karimqulov, kursdoshim Mahkam Shodievga shaharning 3-aloqa boʻlimidan mening nomimga kelgan 100000 (yuz ming) soʻm miqdoridagi pul joʻnatmasini olish uchun ishonch bildiraman.

2000-yilning 20-mayi (imzo) S. Karimqulov
S. Karimqulov imzosini tasdiqlayman.
Institut kadrlar boʻlimining

boshligʻi (imzo) O. Moʻminova
(muhr)
2000-yilning 21-mayi
(M. Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 215-bet).

IX. Grammatik terminlar.

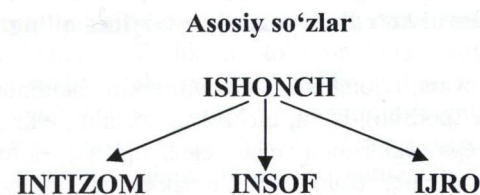
Imlo – leksik birliklar va ularning maʼnoli qismlarini toʻgʻri yozish tizimi.

Imlo lugʻati soʻzlarning mavjud imlo qoidalariga binoan toʻgʻri yozilishini qayd etuvchi lugʻat. M.: S.Ibrohimov, E.Begmatov, A.Ahmedov “Oʻzbek tilining imlo lugʻati” T., “Fan”, 1976.

Ibora maʼnosi bir soʻzga teng keladigan koʻchma maʼnoli soʻz birikmasi va gap holiday lugʻaviy birlikdir. M.: tarvuzi qoʻltigʻidan tushdi (boʻshashdi), ogʻzi qulogʻida (xursand), qoʻling oʻrgilsin (ajoyib).

Izohli lugʻatda lugʻaviy birliklarning maʼnosi har tomonlama keng izohlanadi. M.: Oʻzbek tilining izohli lugʻati (5 jildlik). Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti. T., 2006-2008-yillar.

Tayanch iboralar: yuqori tor unli, ibora, oʻz maʼnosi, koʻchma maʼno, lugʻaviy birlik, izohli lugʻat.

19-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.

20-mashq. Krossvordlar tuzish.

21-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

9-dars. Elga xizmat – oliy himmat

I. Nutq tovushiga izoh: “E” tovushi lablanmagan, til oldi, o’rtakeng, cho’ziq, unli hisoblanadi.

Taqqoslang:

O‘zbekcha

etik (сапог)
etak (подол)

Ruscha

этик (ахлоқiy)
этак (shunday)

To‘g‘ri talaffuz qiling!

1) emlamoq - производить прививку	2) es - ум
imlamoq - манить	is - запах
3) meng - болшауа родинка	4) echki - коза
ming - тысяча	ichki - внутренний

Tez aytish

Eshboy eshkakni eshdi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

El-chi, e-shik, er-ta-lab, e-na-ga, eg-moq, er-tak.

II. Zaruriy so‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Eng, ertaga, evara, e‘lon, eshik, ertalab, erkin, eshitmoq, ehtimol, eski, el, elat, elik (podsho), elchi, elchixonona, elchilik, elkin (musofir), elbegi (hokim), ega, egallamoq, egar, egat, egizak, egilmoq, egov, egmoq, ezmoq, ekmoq, elak, ellik, emaklamoq, emmoq, enaga, engashmoq, endi, epchil, ergashmoq, erimoq, erinmoq, erinchak, enmoq, erkalamoq, erksevar, ertak, esa, eslamoq, esnamoq, e‘tibor, e‘tiroz, e‘tiqod, ehson, ehtiyoj, ehtiyot, ehtiros, egarlamoq, egovlamoq, elamoq, enkaymoq, eskirmoq, eshmoq, ehtiyotlamoq.

III. So‘z birikmalari tuzishni o‘rganing!

1) eshikning eni;	4) egatda emaklamoq;
2) e‘lonni eshitmoq;	5) elchi orqali eshitmoq;
3) egardan engashmoq;	6) eski etik.

IV. To‘rtliklarni yod oling.

Elga sarvar bo‘lay desang, xizmat qil,
Dasturxonning xolis bo‘lsin, himmat qil,
Adab qonunidan chiqma, kamtar bo‘l,
Odam ahli sharaflari deb hurmat qil.

(Habibiy)

Eshitib ota-onaning
So‘zlarini qadrla.
Mol-u mulking ko‘paysa,
Mag‘rurlanib quturma.

(Mahmud Koshg‘ariy)

V. Suhbat.

- E‘lonni eshitdingmi?
- Ha, eshitdim.
- Ertaga qaerda uchrashamiz?
- Elchixonaning oldida.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Abdusattor Eshonqulov

Abdusattor Eshonqulov 1916-yilning 10-fevralida Toshkent shahrida ishchi oilasida tug‘ilgan. Avval o‘rta maktabda o‘qigan. Keyin 1935-yildan Toshkent to‘qimachilik kombinatida usta yordamchisi bo‘lib ishlagan. 1937-yilda harbiy xizmatga ketgan. 1939-yilda Volsk harbiy-aviatsiya texnikumini tugatgan. 1943-yilda Balashov uchuvchilar aviamaktabini tamomlagan. 1944-yilning fevralidan Ikkinchi jahon urushida qatnashib, Orsha-Vitebsk, Mogilev, Minsk, Grodno, Belostok yo‘nalishlari bo‘yicha hujum operatsiyalarida komandir bo‘lib jang qilgan. Yuz marta jangovar parvoz qilib, dushmanning 10 ta tanki, 69 ta avtomashinasi, 2 ta parovozi va boshqa jangovar mashinalarini yo‘q qilgan. Mayor Abdusattor Eshonqulov urush paytida ko‘rsatgan jasoratlar uchun 1945-yilning 18-avgustida Ittifoq Qahramoni unvoniga sazovor bo‘lgan. Urushdan so‘ng harbiy-havo kuchlari qismlarida xizmat qilib, 1960-yilda iste‘foga chiqqan. Abdusattor Eshonqulov xizmat davrida ham o‘ndan ortiq orden va medallar bilan mukofotlangan. Abdusattor Eshonqulov 1997-yilning 9-dekabrda vafot etgan.

Lug'at

Ishchi–рабочий, keyin–потом, bitirmoq–закончить, to'qima-chilik–текстильный, yordamchi–помощник, harbiy xizmat–военная служба, ketmoq–уходить, Ikkinchi jahon urushi–Вторая мировая война, qatnashmoq–участвовать, yo'nalish–направление, hujum–налет, jang qilmoq–воевать, jangovar parvoz–боевой полёт, dushman–враг, yo'q qilmoq–уничтожать, unvon–звание, harbiy-havo kuchlari–военновоздушные силы, qism–часть, iste'fo–отставка, mukofotlanmoq–награждаться.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

E'tiqod

E'tiqod – bu o'z fikr va qarashlariga to'laqonli ishonish va o'zgalarni ham o'zidek hisoblab, ularning ishonchini hurmat qilish. E'tiqod tushunchasi inson hayotining ma'nosini, o'ziga xosligini hamda mohiyatini anglash bilan bog'liqdir.

Eron Islom Respublikasi

Eron Islom Respublikasi – G'arbiy Osiyodagi davlat. Eron shimoldan Rossiya, Turkmaniston, g'arbdan Turkiya, Iroq, sharqdan Afg'oniston Islom davlati, Pokiston bilan chegaradosh. Maydoni 1648 km², aholisi 62,5 mln. kishi (XX asrning oxirlari). Poytaxti – Tehron shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 14 ta oston (viloyat) va 9 ta bosh gubernatorlikka bo'lingan. Eron 1979-yilning birinchi aprelida Islom Respublikasi deb e'lon qilingan. Pul birligi real (riyol). Oliy farmoyish organi – Oliy inqilobiy kengash. Eronda o'ttizdan ortiq xalq yashaydi. Aholisining 75 foiziga yaqinini eron tillari guruhida so'zlashuvchi xalqlar (forslar, gilondlar, mozandarondlar, kurdlar, lo'rlar, baxtiyoriylar, balujlar, tolislilar, totlar, hazoralar, jamshidlar, afg'onlar, tojiklar) tashkil qiladi. Shuningdek, turkiy tilda so'zlashuvchi xalqlar (ozarbayjonlar, qashqaylar, turkmanlar, qojarlar, baxarlular, eynanlular, xurosoniylar, pichoqchilar) aholining yigirma foizini tashkil etadi. Bundan tashqari, arablar, armanlar, suryoniyalar, yahudiyalar, gruzinlar, lo'lilar ham yashaydi. Musulmonlarning 90 foizi shia mazhabiga mansub, 10 foizi sunniy mazhabiga mansub kishilardir. Yana otashparastlik, yazidiylikka sig'inuvchi kishilar ham bor. Yirik shaharlari: Tehron, Isfahon, Mashhad, Tabriz, Sheroz, Obodon, Ahvoz va boshqalar.

Eksport kreditlari

Eksport kreditlari – chet davlatlarga qarz berayotgan mamlakatdan tovar sotib olish uchun banklar, firmalar va davlatlar tomonidan beriladigan kreditlardir. Eksport kreditining quyidagi turlari mavjud: 1) firma krediti – mol yetkazib beruvchi, eksport qiluvchining importchi xaridorga taqdim etadigan krediti, bunda tovar importchiga naqd pulsiz beriladi; 2) qisqa muddatli bank kreditlari (aksept-rambursli kreditlar) dan, asosan xomashyo va ba'zi oziq-ovqat mahsulotlarini xarid qilish uchun foydalaniladi. Kreditlash importchi tomonidan ko'rsatilgan chel el bankiga eksportchi beradigan trattalar vositasida amalga oshiriladi; 3) maqsadli moliyaviy kreditlar – bank yoki davlat tashkilotlarining pul shaklida eksportchi mamlakatga beradigan krediti.

VIII. Ish qog'ozi.

E'LON!

Shu yil 12-iyul kuni soat 15.00 da O'zR FA Til va adabiyot institutining majlislar zalida institut kasaba uyushmasi qo'mitasining hisobot-saylov yig'ilishi bo'ladi.

Kun tartibi:

1. Kasaba uyushmasi qo'mitasining hisoboti.
2. Taftish komissiyasining hisoboti.
3. Kasaba uyushmasi qo'mitasining yangi tarkibini saylash.

Kasaba uyushmasi qo'mitasi.

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 249-bet).

IX. Grammatik terminlar.

Erkalash shakllari ot turkumiga xos vazifaviy suyish, ulug'lash kabi ma'nolarni ifodalaydi. M.: *onajon, Mahliyoxon, Salimaoy, Nodirabegim, Zebunnisa, Oyshabibi, Otabek*.

Ergashtiruvchi bog'lovchilar bosh gapga ergash gapni bog'lash uchun xizmat qiladi. M.: *chunki, negaki, ya'ni, agar, basharti*.

Egallik qo'shimchalari narsaning uch shaxsdan bittasiga qarashlilikini bildiradi.

TURLANISH

Birlik

- I shaxs (so'zlovchi) Bolam, kitobim.
II shaxs (tinglovchi) Bolang, kitobing.
III shaxs (o'zga) Bolasi, kitobi

Ko'plik

- I shaxs. Bolamiz, kitobimiz
II shaxs. Bolangiz, kitobingiz
III shaxs. Bolasi, kitob(lar)i

Ayrim so'zlarga egalik qo'shimchalari qo'shilganda, tovush o'zgarish hodisalari yuz berishi mumkin:

- 1) tovush tushishi. M.: o'rin+i = o'rni, burun+i=burni, shahar+i=shahri
- 2) tovush almashishi. M.: qishloq+im=qishlog'im, yurak+im=yuragim
- 3) tovush o'zgarmaydi. M.: idrok+im=idrokim, huquq+im=huquqim

Tayanch iboralar: o'rta-keng, erkalash shakllari, vazifaviy shakl, ulug'lash ma'nosi, ergashtiruvchi bog'lovchi, bosh gap, ergash gap.

22-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.

23-mashq. Krossvordlar tuzish.

24-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

10-dars. Vatan oldidagi majburiyatlar

I. Nutq tovushiga izoh: O'zbekcha "V"[w] undoshi lab-lab, sirg'aluvchi, jarangli tovush, ruscha "V"[v] undoshi esa lab-tish, portlovchi, jarangli tovush hisoblanadi.

Taqqoslang:

O'zbekcha

vazn
vafo
vaqt
viqor
vulqon
vajohat
vakolatnoma

Ruscha

вес
верность
время
важность
вулкан
вид, внешность
верительная грамота

Tez aytish

Vali vizvizakni vizillatdi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Va-tan, vo-diy, vo-ha, va-ra-qa, vij-don, vo-si-ta, va-fo.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Vatan, vazir, vakil, va, va'da, vaqtincha, vodiy, voha, va'dalashmoq, voqea, voris, vabo, vaj, vajohat, vaziyat, vazmin, vazn, vayrona, vaysamoq, vakolat, valdiramoq, valiahd, varaq, varaqa, varaqlamoq, vasiyatnoma, vafo, va'z, vaqfnoma, vahima, vahshiy, vijdon, vovullamoq, voiz, vosita, vazminlashmoq, vahshiylashmoq.

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

- 1) vazirning vafosi;
- 2) vizvizakni vizillatmoq;
- 3) vatanda vidolashmoq;
- 4) vositachiga vaysamoq;
- 5) vakil bilan va'dalashmoq;
- 6) vafodor voris.

IV. She'r va to'rtlikni yod oling.

Vatan yodi erur qalbmida
Bo'lsam men safarlarda,
Jamoliga to'yolmasman
Kezib qishloq, shaharlarda,
Qizil gul bargida bulbul
Kabi sayrab saharlarda,
Yana shoir qilur takror,
Vatandin yaxshi yor bo'lmas.

(E.Vohidov)

Vatan berilmagay, olinmagay ham,
Hech kim yulolmagay dil bilan jondan.
Ko'z-u qorachiqlar, kipriklarday jam,
Vatan e'zozlangan, asralgay Vatan!

(Sirojiddin Sayyid)

V. Suhbat.

- Vakil keldimi?
- Va'dalashganmidingiz?
- Ha, va'dalashgan edik.
- Unday bo'lsa, keladi(lar).

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Erkin Vohidov

Erkin Vohidov 1936-yilning 28-dekabrida Farg'ona viloyati, Oltiariq tumanida tug'ilgan. Ota-onasi vafotidan so'ng Saxiboyevlar xonadonida tarbiyalangan. Erkin Vohidov o'quvchilik davridan she'riyatga qiziqqan. U G'ayratiy bosh bo'lgan adabiy to'garakka boradi. Erkin Vohidov 7-sinfda o'qigan paytda birinchi she'ri «Mushtum» jurnalida bosilib chiqdi. U maktabni bitirgandan so'ng ToshDUning filologiya fakultetiga o'qishga kirdi. Uning birinchi she'rlar kitobi – «Tong nafas» talabalik yillarida bosilib chiqdi. Universitetda unga Mirtemir ustozlik qildi. Shoirning «Yoshlik devoni» she'riy kitobi 60-yillar she'riyatining ajoyib namunasi. Unda shoir hayot kuychisi sifatida namoyon bo'lgan. 70-80-yillarga kelib Erkin Vohidov inson qalbining badiiy tadqiqotchisiga aylandi.

Uning «Hozirgi yoshlar», «Inson», «Sirdaryo o'lani», «Arslon o'ynatuvchi» kabi she'rlari, «Ruhlar isyoni» dostoni, «Istambul fojiasi» she'riy dramasi muhim ahamiyatga ega. Shoir hajviy yo'lda «Donish qishloq latifalari» turkum she'rlarini yozdi. Erkin Vohidovning «Oltin devor» komediyasi muxlislar olqishiga sazovor bo'ldi. Shoir I.Gyote, S.Yesenin, R.Hamzatov va boshqa shoirlarning asarlarini o'zbek tiliga tarjima qildi. Ayniqsa, uning «Eron taronalari», «Faust» fojiasi kabi tarjimalari diqqatga sazovordir. 1992-yilda nashr etilgan «Iztirob» kitobidan shoirning maqolalari, ijodiy suhbatlari o'rin olgan.

Lug'at

Tuman–район, tarbiyalanmoq–воспитываться, vafot–смерть, xonadon–квартира, дом; o'quvchi–ученик, she'riyat–поэзия, qiziqmoq–интересоваться, adabiy–литературный, to'garak–кружок, birinchi–первый, bosilib chiqmoq–печататься, kitob–книга, so'ng–потом, o'qishga kirmoq–поступить, talaba–студент, ustoz–учитель, ajoyib–удивительный, namuna–образец, tadqiqotchi–исследователь, hajviy–сатирический, turkum–цикл, yozmoq–писать, muxlis–поклонник, olqish–добрые желания, aploidismenty; sazovor bo'lmoq–быть достойным, tarjima qilmoq–переводить, qo'shmoq–включать, ijodiy suhbat–творческая беседа, o'rin olmoq–занимать место.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Vijdon

Vijdon – bu kishining kundalik faoliyati, qilmishi, xulq-atvori bilan oila, jamoat, jamiyat va vatan oldida ma'naviy mas'uliyat his etishidir. Bu yuksak axloqiy tushuncha shaxsni ijobiy xatti-harakatlarga undab turadi.

Vatan tuyg'usi

“Vatan” atamasi arabcha bo'lib “ona yurt” degan ma'noni bildiradi. Yer yuzida yashayotgan yetti milliardga yaqin insonlar uchun ona zamin *Vatandir*. Har bir xalq uchun taqdiran va tatixan ato etilgan hamda chegaralangan hudud ham *Vatan* sanaladi. Vatan hissi – muqaddas tuyg'u. Bu tuyg'u shu Vatanning egasi bo'lmish xalqni bilishdan, uning qadriga yetishdan, nimalarga qodirligini tan

olishdan, buyukligini e'tirof etishdan boshlanadi. Vatan va xalq egizakdir. Vatan bu xalqning o'tmishi, buguni va kelajagidir. Bu uning madaniyati, ma'naviyati, ma'rifati, tili, dini, fe'l-atvori, otabobolaridan qolgan oltin merosidir. Biz Vatanimizni sevamiz. Vatanga muhabbat vatanparvarlikning asl ko'rinishidir. Vatanparvarlik jumlai jahondagi barcha xalqlarning asl va solih farzandlariga xos tuyg'udir. Vatanni qalban chuqur his qilish uchun o'sha xalq mustaqil bo'lishi kerak. Vatan tuyg'usi – bu aziz yurtimizni peshona teri bilan obod etgan, lekin nomlari tarixda saqlanib qolmagan oddiy kishilarmizning yaratuvchan mehnatini yodda tutishdir. Vatan tuyg'usi o'z Vatanimi himoya qilib, Vatan deya jon bergan sheryuraklarni eslashdir. Vatan tuyg'usi – bu aziz va go'zal Vatanimizga yuksak e'tiqod bilan yashash hamda unga sadoqatli bo'lishdir.

Valyuta

Valyuta (italyancha va lotincha «qadrlanmoq, qiymat») – 1) mamlakatning pul birligi va uning turi (oltin, kumush, mis, qog'oz); 2) chet mamlakatlarning xalqaro muomalada qo'llanuvchi pullari, shuningdek, shu mamlakatlarning pul birligida ifodalangan va xalqaro hisob-kitoblarda foydalaniladigan kredit va to'lov hujjatlari (veksellar, cheklar, banknotlar va boshqalar). Valyutaning uch turi bor: erkin almashtiriladigan valyuta, qisman almashtiriladigan valyuta va almashtirilmaydigan valyuta. Valyuta boyliklari – xalqaro valyutamoliya muomalasi doirasiga jalb qilinadigan moddiy ob'ektlar. Unga chet el valyutasi, chet el valyutasi to'lov hujjatlari (veksellar, cheklar, akkreditivlar), jamg'arma boyliklar (aksiya, obligatsiya), tabiiy va qayta ishlangan shakldagi qimmatbaho toshlar (olmos, marvarid, yoqut va boshqalar), shuningdek, noyob metallar (oltin, kumush, platina, platina guruhiga kiruvchi metallar – palladiy, iridiy, osmiy, rodiy, ruteniy va boshqalar) kiradi. (O'zME, 2-jild, 376-bet).

VIII. Ish qog'ozi.

Vasiyatnoma

Toshkent shahri, bir ming to'qqiz yuz to'qson yettinchi yilning yigirma sakkizinchi noyabr kuni.

Men, Toshkent shahar Qatortol ko'chasidagi 80-uy, 15-xonadonda yashovchi va Toshkent shahridagi Onkologiya va radiologiya ilmiy-

tadqiqot instituti klinikasida davolanuvchi Nasim Ikromovich Qodirov, ushbu vasiyatnoma orqali quyidagi topshiriqni beraman:

Toshkent shahridagi 007/1320 raqamli omonat kassasida 3456 hisob raqami bilan saqlanayotgan jamg'armani barcha hisoblangan foizlari bilan birgalikda o'g'lim, Latif Nasimovich Qodirovga vasiyat qilib qoldiraman.

Ushbu vasiyatnoma ikki nusxada tuzildi va imzolandi. Bir nusxasi saqlash uchun vasiyat qiluvchining doimiy yashash joyi bo'yicha Chilonzor davlat notarial idorasiga jo'natildi, ikkinchi nusxasi vasiyat qiluvchi Nasim Ikromovich Qodirovga berildi.

(Imzo)

N.I.Qodirov

Davolash muassasasining tasdiqlovchi yozuvi va muhri.

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 185-bet).

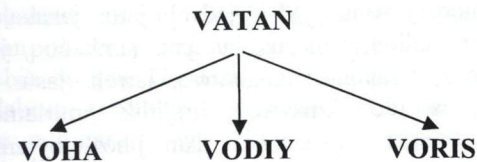
IX. Grammatik terminlar.

Varvarizmlar nutqda noo'rin qo'llanuvchi xorijiy so'zlardir. M.: *madam, missis, tochka, tolka shu*.

Vulgarizmlar ma'nosi g'ayri-axloqiy bo'lgan haqorat so'zlaridir. M.: *megajin (urg'ochi cho'chqa), dayus (qo'shmachi)*.

Tayanch iboralar: lab-lab tovush, lab-tish tovush, sirg'aluvchi, portlovchi, varvarizm, xorijiy so'zlar, vulgarizm, haqorat so'zlari.

Asosiy so'zlar

25-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

26-mashq. Krossvordlar tuzish.

27-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

11-dars. Jahon hamjamiyatidagi jipslik

I. Nutq tovushiga izoh: o'zbekcha "j" [dj] undoshi til oldi, portlovchi, jarangli qorishiq tovush, ruscha va fors-tojikcha "j" [j] undoshi esa til oldi, sirg'aluvchi, jarangli sof undosh hisoblanadi.

<u>O'zbekcha</u>	<u>Taqqoslang:</u> <u>ruscha</u>	<u>fors-tojikcha</u>
jonli	живой	ajdar
jir	жир	mujgon (kiprik)
juvon	молодая женщина	G'ijduvon
jiyron	рыжий	mujda (xushxabar)
jizza	выжарки	jola (ko'z yoshi)
jar	жар	janda (eski)

Tez aytish

Jalil jajji jiyronni jilovladi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Ja-nob, ja-vob, ja-nub, ja-zi-ra-ma, jan-jal-kash, ji-yan, jar-roh.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Javob, javobgar, javob bermoq, jazo, jala, janob, janub, jag', jigar, jiyan, jo'namoq, jamg'arma, jo'rttaga, juda, judo, jabr, jabduqlamoq, jabha, javdiramoq, javohir, jadal, jadval, jajji, jazava, jazillatmoq, jazirama, jaydari, jallod, jamalak, jamiyat, jamlamoq, jang, jangari, janjalkash, janoza, jarayon, jaranglamoq, jarroh, jasur, jahl, jahon, jiddiy, jizza, jiyda, jild, jilmaymoq, jimjitlik, jimirlamoq, jingalak, jinoyat, jipslik, jiringlamoq, jirkanch, jism, jihoz, joylamoq, jonajon, josus, juvonmarg, juvonmard, jumla, jur'at, juft, jo'xori, jo'yak, jabrlamoq, javramoq, jadallashmoq, jazolanmoq, jamg'armoq, janjallashmoq, jarohatlanmoq, jiddiylashmoq, jilmoq, jipslashmoq, jihozlamoq, jonlanmoq, juftlashmoq.

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

- 1) janobning javobi; 4) jangda jarohatlanmoq;

- 2) josusni jazolamoq; 5) jahl bilan javramoq;
3) jiyanga javob bermoq; 6) jaydari jo'xori.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Jahonning shodligi yig'ilsa butun,
Do'stlar diydoridan bo'lolmas ustun.
Har qancha bo'lsa ham olamda achchiq,
Achchiqroqdir dono do'stdan ayriliq.

(Rudakiy)

Jahonda kitobdan yaxshi yor bo'lmas,
Davr g'amxonasida g'amgusor bo'lmas.
Yolg'izlik kunjida undan har qachon
Yuz rohat yetar, lek bir ozor bo'lmas.

(Jomiy)

V. Suhbat.

- Joyimiz qaerda?
- O'rta qator, 5-6-o'rinlar.
- Qanday o'tamiz?
- O'ng tomondan pastga yurasiz.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Jomiy

Abdurahmon Jomiy 1414-yilning 7-noyabrida Nishopur yaqinidagi Jom shahrida ruhoniy oilasida tug'ilgan. U yoshligidan o'tkir zehnlil bo'lgan. She'r yozish unga ota merosdir. Ularning oilasi Hirotda ko'chib borgan. U yerda arab tili, ilohiyot, tasavvuf, she'r qoidalari, adabiyot tarixi va boshqa fanlardan tahsil olgan. Keyin Samarqandda o'qigan. Unga Ulug'bek, Qozizoda Rumiy, Ali Qushchi kabi olimlar dars berishgan. Jomiy Fayzulloh Abdullaysdan shariat va hadis ilmini o'rganadi. Abdurahmon Jomiy Shayx Sa'diddin Koshg'ariyga qo'l beradi, uning hurmatini qozonadi, qiziga uylanadi. Alisher Navoiy Jomiy o'ziga ustoz deb bilgan. Jomiy bir necha marta hajga borib kelgan. Jomiy ko'pgina ilmiy, badiiy, falsafiy va diniy-tasavvufiy asarlar yozgan. Jomiy Navoiyning maslahati bilan uch devonining har birini alohida nomlaydi. U sharq adabiyotida uchinchi bo'lib "Xamsa" yozgan.

Jomiy o'z o'g'li Yusufga atab «Bahoriston» asarini yozgan. Bundan tashqari uning tasavvuf va falsafaga oid to'rtta asari bor. Jomiy 1492-yilning 8-noyabrida vafot etgan.

Lug'at

Ruhoniy-sвященник, zehni o'tkir-сообразительный, ota meros-отцовское наследство, ko'chib bormoq-переселится, ilohiyot-теология, tasavvuf-суфизм, fan-наука, tahsil olmoq-учится, dars bermoq-преподавать, o'rganmoq-изучать, hurmat qozonmoq-быть уважаемым, ilmiy-nauchный, badiiy-художественный, diniy-религиозный, maslahat-sovet, bundan tashqari-кроме этого.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Jipslik

Jipslik – insonlarning, jamiyatlarning va davlatlarning o'zaro yaqinligi, birdamligi. Ana shu birdamlik kishilarni tinchlik va farovon hayot sari boshlaydi.

Juvonmardlik

Juvonmardlik xislati kishini olijanoblik, mardlik sari yetaklaydi. Bunday xususiyatga ega insonlar millatparvar, xalqparvar, vatanparvar bo'lishadi. Islom dinida ana shu nomdagi tariqat mavjud.

Jazoir

Jazoir Xalq Demokratik Respublikasi – Afrikaning shimoli-g'arbidagi davlat. Maydoni 2381,7 ming km², aholisi 30,6 mln. kishi (2001-yil). Poytaxti – Jazoir shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 47 viloyat va Katta Jazoir poytaxt okrugiga bo'linadi. Davlat boshlig'i – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyat – bir palatali Milliy xalq majlisi. Aholisining 83 foizini jazoirlik arablar va barbarlar tashkil qiladi. Ular islom dinining sunniylik mazhabidadir. Yirik shaharlari: Jazoir, Oran, Konstantina. Jazoir 1962-yildan BMT ning a'zosi. Jazoir davlati O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 30-iyunida o'rnatgan (O'z ME, 3-jild, 525-bet).

Jamg'armalar

Jamg'armalar – 1) xarajatlardan, chiqimlardan orttirib, tejab to'plangan pul; 2) kelgusidagi ehtiyojlar uchun daromadning bir

qismini ajratib qo'yish; 3) doimiy badallar va reinvestisiya yo'li bilan kapital qo'yilmalarni pul ko'rinishida jamlash; 4) pul va moddiy vositalarni ma'lum bir maqsad yo'lida foydalanish uchun jalb etish (masalan: pensiya jamg'armasi, investitsiya jamg'armasi); 5) ma'lum bir faoliyat turiga, kishilarning muayyan ijtimoiy guruhiga ko'maklashish maqsadida tuzilgan tashkilot; 6) aksiyalar nazorat paketini qo'lga kiritish maqsadida, narxiga ta'sir etmagan holda ularni doimiy ravishda sotib olish (O'z ME, 3-jild, 549-bet).

VIII. Grammatik terminlar.

Jo'nalish kelishigining qo'shimchasi **-ga, -ka, -qa**. Bu kelishik qo'shimchasi otni, olmoshni, otlashgan so'zni fe'lga bog'laydi. Mazkur kelishikdagi so'zlar **kimga? nimaga? qaerga? qachonga?** so'roqlariga javob bo'ladi. Gapda vositali to'ldiruvchi, o'rin holi, payt holi vazifalarini bajaradi. Masalan:

1. Botir qoidani **daftarga** yozdi.
2. U xabarni **Qahramonga** yetkazdi.
3. Ikki soatdan so'ng **Toshkentga** qaytamiz.
4. Sayohat **bahorga** qoldirildi.
5. Bu xabarni **unga** yetkaz.
6. **Yaxshiga** yondash, yomondan qoch.
7. **Ko'kka** boqma, **ko'pga** boq.
8. Qishda **qishloqqa** qaytdi.

Tayyor qoliplar

Men	{ kutubxonaga qishloqqa emakka o'qishga }	boraman.
Talaba	{ o'qituvchiga dekanga kutubxonachiga }	murojaat qildi.
Siz	{ otamga qarindoshlarga o'rtog'imga }	salom ayting

Jonli til biror xalqning aloqa quroli sifatida xizmat qilib turgan tildir. M.: o'zbek tili, rus tili.

Juft undoshlar talaffuz o'rni, usuli tomonidan bir xillikka ega bo'lib, jarangli-jarangsizlik jihatdan farqlanuvchi tovushlar: *b-p, d-t, z-s, j-sh, dj-ch, g-k, g'-x, v-f*.

Juft so'zlar lug'aviy ma'noga ega yoki ega bo'lmagan ikki qismning teng bog'lanishi asosida yuzaga kelgan. M.: *ota-ona, kiyim-kechak, alg'ov-dalg'ov, oq-qora, soya-salqin, och-nahor, u-bu, ana-mana, oldi-berdi, kuydi-pishdi*.

Jamlovchi otlar bir xil shaxs, narsa-hodisaning jamini bildiradi. M.: *el, qo'shin, poda, uyur, suruv*.

Tayanch iboralar: portlovchi, jarangli, qorishiq tovush, sirg'aluvchi, sof undosh, juft so'zlar, lug'aviy ma'no, teng bog'lanish, jamlovchi ot.

28-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

29-mashq. Krossvordlar tuzish.

30-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

12-dars. Qahramonlar unutimaydi

I. Nutq tovushiga izoh: "Q" undoshi chuqur til orqa, portlovchi, jarangsiz tovush hisoblanadi.

To'g'ri talaffuz qiling!

1) qon - кровь	2) qo'l - рука	3) qul - раб
kon - шахта	ko'l - озеро	kul - пепел
4) qir - возвышенность	5) qiyiq - пояс	6) qunduz - бобёр
kir-грязь	kiyik - олень	kunduz - день

Tez aytish

Qunduz qumg'onni quyoshga qo'ydi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Qa-rin-dosh, qa-bul-xo-na, qa-lam, qo-zon, qa-dah, qo'sh-ni.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Qavat, qatnashmoq, qora, qor, qanot, qaldirg'och, qiz, qarindosh, qadam, qaramoq, qosh, qabulxona, qalam, qand, qarz, qaror, qonun, qopqoq, qoshiq, quyosh, qo'ymoq, qo'shni, qo'shimcha, qavariq, qabila, qabr, qabul, qavs, qadah, qadrlamoq, qazilma, qazimoq, qayin, qayish, qaymoq, qaynamoq, qayt, qaytarmoq, qayg'u, qalb, qalin, qaltis, qalqimoq, qamamoq, qamish, qamchilamoq, qandolat, qanoat, qaram, qars, qasam, qasd, qasos, qattiq, qat'iy, qahramon, qidirmoq, qizimoq, qiziq, qiynamoq, qilich, qimmat, qismoq, qovoq, qozon, qolip, qoplamoq, qotmoq, quvvatlamoq, qurbaqa, qurtlamoq, qo'shmoq, qavarmoq, qavimoq, qadamoq, qayrilmoq, qayishmoq, qayg'urmoq, qaltiramoq, qarashmoq, qalbakilashtirmoq, qarimoq, qatorlamoq, qashimoq, qaqramoq, qizarmoq, qiziqmoq, qiyshaymoq, qiyqirmoq, qilmoq, qirmoq, qirqmoq.

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) qaldirg'ochning qanoti;	4) qamoqda qiynamoq;
2) qarorni qabul qilmoq;	5) qoshiq bilan qidirmoq;

3) qo'shniga qaramoq;

6) qimmatbaho qoshiq.

IV. Sher va to'rtlikni yod oling.

Qaro qoshing, qalam qoshing,
Qiyiq qayrilma qoshing, qiz
Qilur qatlimga qasd qayrab –
Qilich qotil qaroshing, qiz.
Qafasda qalb qushin qiynab,
Qanot qoqmoqqa qo'yaysan.
Qarab qo'ygil qiyo,
Qalbmni qizdysin quyoshing, qiz.

(E.Vohidov)

Qilich dami nima, o'tkir tig' nima?
Sen bu ikkisining ma'nosini bil,
Biri xuddi ajal og'zidagi tish,
Biri haqgo'y kishi og'zidagi til.

(Rudakiy)

V. Suhbat.

- Qaerda tug'ilgansiz?
- Qarshida.
- Qaerda ishlaysiz?
- Qonunchilik palatasida.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Qodiriy

«Dunyoda beshta, ya'ni fransuz, rus, ingliz, nemis va hind romanchilik maktablari bor edi. Abdulla Qodiriy oltinchi maktab – o'zbek romanchilik maktabini yaratdi...» (E.E.Бертелс).

Abdulla Qodiriy (Julqunboy) 1894-yilning 10-aprelida Toshkent shahrida bog'bon oilasida dunyoga kelgan. Avval mahalliy maktabda, keyin rus-tuzem maktabida o'qigan. Qodiriy dastlab sho'ro idoralarida kotiblik qilgan. 1925–1926-yillarda Moskvadagi adabiyot institutida o'qigan. Keyinchalik «Oziq ishlari», «Mushtum» jurnallarida muharrir bo'lib ishlagan.

Ijodini kichik hikoyalar, feleton va hajviy hikoyalar yozish bilan boshlagan. Uning yirik badiiy asarlari: «O'tkan kunlar»,

«Mehrobdan chayon» tarixiy romanlari va «Obid ketmon» qissasi. Abdulla Qodiriy yozuvchi, jurnalist va tarjimondir. Abdulla Qodiriy N.V.Gogolning «Revizor» komediyasini, A.P.Chexovning asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan.

Yozuvchi «Amir Umarxonning kanizi» romanini yozib tugatgan, ammo bu roman qatag'on davrida yo'qolgan. U, shuningdek, Nomoz polvon haqida asar yozish uchun material to'plaganligini yozgan. Abdulla Qodiriyning asarlari ingliz, nemis, fransuz, arab, uyg'ur, rus va boshqa tillarga tarjima qilingan.

Abdulla Qodiriy 1938-yilning 4-oktyabrida «millatchi», «xalq dushmani» tamg'alari bilan otilgan.

Lug'at

Dunyo–мир, yaratmoq–создавать, bog'bon–садовник, dunyoga kelmoq–рождаются, kotib–писарь, keyinchalik–позже, ijod–творчество, hiko'ya–рассказ, qissa–повесть, qatag'on–репрессия, davt–время, yo'qolmoq–пропасть, to'plamoq–собирать, millatchi–националист, xalq dushmani–враг народа.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Qonun

Qonun – bajarilishi majburiy bo'lgan talab, rasm-rusumlar tizimi, rasmiy hujjat.

Qobiliyat

Qobiliyat kishining biror faoliyat yuzasidan layoqatini va imkoniyatini ifodalovchi ruhiy xususiyatdir. Qobiliyat tug'ma bo'ladi. Unda shaxs biror soha bo'yicha boshqalarga nisbatan kuchli malakaga ega ekanligini namoyish etadi.

Qashqadaryo

Qashqadaryo viloyati – O'zbekistonning janubida joylashgan. Maydoni 28,4 ming km², aholisi 1917,9 ming kishi (1995-yil). Poytaxti – Qarshi shahri. Tarkibida 14 tuman bor (Qamashi, G'uzor, Dehqonobod, Qarshi, Koson, Kitob, Nishon, Kasbi, Usmon Yusupov, Chiroqchi, Shahrisabz, Yakkabog', Muborak, Bahoriston). Shimoldan Samarqand, shimoli-g'arbdan Buxoro, janubi-sharqdan Surxondaryo, janubi-g'arbdan Turkmaniston, shimoli-sharqdan

Tojikiston bilan chegaradosh. Bu viloyat Qashqadaryo havzasi va Pomir-Oloy tog'larining g'arbiy chekkasida joylashgan. Asosiy hududi tekislikdan iborat. Cho'l, dasht va tog'li zonalarga bo'linadi. Qashqadaryo viloyatida neft, gaz, toshko'mir, kaliy tuzi, marmar, boksit, asbest, ohak, gips, sifatli gil, grafit, simob va boshqa tabiiy qazilma boyliklar bor. Aholisining 87,7 foizi o'zbeklar, shuningdek, tojiklar, ruslar, tatarlar, turkmanlar, beloruslar, turklar, arablar va lo'lilar yashaydi. Shaharlari: Qarshi, G'uzor, Kitob, Qamashi, Koson, Muborak, Talimarjon, Shahrisabz, Yakkabog', Chiroqchi, Beshkent. Qashqadaryo vohasidan topilgan arxeologik yodgorliklar so'nggi bronza davriga (mil. av. 9-8-asrlar) oid (Bo'rjarsoy) dir. Hazrati Bashir qishlog'idagi g'orda paleolit davrida odam yashaganligi isbotlangan (O'z RE, 650-653-betlar).

Qiyamat

Qiyamat – tovar ishlab chiqaruvchilarning tovarda gavdalangan va unda moddiylashgan ijtimoiy mehnati. Qiyamat buyumlarning ijtimoiy xususiyati bo'lib, tovar ishlab chiqarish mavjud bo'lgan ma'lum tarixiy sharoitlardagina buyumlar shu xususiyatni kasb etadi. Qiyamat ishlab chiqarish jarayonida yaratiladi va u ishlab chiqaruvchi tomonidan yaratilgan tovar boshqa tovarga tenglashtirilib ayirboshlanganda namoyon bo'ladi. Tovar ishlab chiqaruvchilar ijtimoiy mehnat taqsimoti tizimi orqali o'zaro bog'langan bo'lib, bir-birlariga ishlaydilar. Shuning uchun ularning mehnati ijtimoiy xarakterga ega. Iste'mol qiymati sifatida bir-biridan farq qiladigan va o'zaro ayirboshlanadigan tovarlar umumiy xususiyatga ega. Ular mehnat mahsulotlari bo'lib, tovarlarni tayyorlash uchun qiyamat hosil qiladigan mehnat sarflanadi.

IX. Grammatik terminlar.

Qo'shimchalar o'zbek tilida vazifasiga ko'ra uch turga bo'linadi:

1. **So'z yasovchi qo'shimchalar** o'zakka qo'shilib, yangi ma'noli so'zlar yasaydi. Masalan: ish+**chi**=ishchi, ish+**la**=ishla, ish+**chan**=ishchan, ser+hosil=serhosil, g'olib+**ona**=g'olibona.

2. **So'z o'zgartiruvchi qo'shimchalar** gapda so'zlarni bir-biriga bog'laydi. Bularga otlardagi egalik va kelishik qo'shimchalari, fe'llardagi shaxs-son qo'shimchalari kiradi. Masalan: **mening** kitobim, kinoga ketyapti.

3. **So'z shakli hosil qiluvchi qo'shimchalar** ma'noni bir oz o'zgartiradi, qo'shimcha ma'no orttiradi, lekin yangi so'z yasamaydi. Bunday qo'shimchalar ot, sifat, son, ravish, fe'l turkumlarida bor. Masalan: uy+**cha** = uycha, oq+**roq**=oqroq, ikki+**ta**=ikkita, tez+**gina**=tezgina, kul+**imsira**=kulimsira.

Qo'shimcha (affiks) – o'zi qo'shiladigan so'zning lug'aviy va grammatik ma'nolarini shakllantirishga xizmat qiladigan qism.

Old qo'shimcha (prefiks) – so'zning boshiga qo'shiladigan qo'shimchadir. O'zbek tiliga fors-tojik tilidan o'tgan. M.: *serhosil, noo'rin, befoyda, badavlat, boodob*.

O'rta qo'shimcha (infiks) – so'z (negiz)ning o'rtasiga qo'shiladigan qo'shimchadir. O'zbek tilida bunday qo'shimcha yo'q. M.: *stand (turmoq) – stood (turdi)*.

Sirt qo'shimcha (suffiks) – so'zning oxiriga qo'shiladigan qo'shimchadir. M.: *ishchi, ishla, ishsiz, ishchan*.

Qaratqich kelishigining qo'shimchasi -ning. Bu kelishik qo'shimchasi otni, olmoshni, otlashgan so'zni otga bog'lash uchun xizmat qiladi. Qaratqich kelishigidagi so'z **kimning? nimaning? qaerning?** so'roqlariga javob bo'ladi. Gapda qaratqich aniqlovchi vazifasini bajaradi. Masalan:

1. Men **Sobirning** kitobini oldim.
2. **Toshkentning** ko'chalari keng va chiroyli.
3. **Daftarning** bo'sh varag'i to'ldi.
4. **Uning** kelganini sezmay qoldi.
5. **Yaxshining** so'zi qaymoq, **yomonning** so'zi to'qmoq.

Tayyor qoliplar

Uning	}	kelganini sezmay qoldi.
Sobirning		
Qunduzning		
Do'stining		
Dugonasining		

Men	}	kitobini oldim.
Sobirning		
do'stimning		
akamning		
domlaning		
dugonamning	}	

Qarashlilik shakli –niki qo‘shimchasi orqali hosil qilinadi va narsaning shaxsga yoki narsaga tegishlilikini anglatadi. M.: *kitob ukamniki, qopqoq quduqniki*.

Qarindosh tillarning kelib chiqish manbai bitta bo‘ladi. Shu sababli fonetik, leksik va grammatik xususiyatlari umumiy, mushtarak bo‘ladi.

Qisqartma so‘zlar (abbreviatsiyalar) lug‘aviy birliklarni qisqartirish asosida hosil qilinadi. M.: *BMT, ToshDShI, Toshshaharyo‘lovchitrans*.

Qomusiy (ensiklopedik) lug‘atda so‘z bilan bog‘liq narsa-hodisalar, shaxslar, geografik nomlar haqida to‘liq ma‘lumot beriladi. M.: *“O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi” (12 jildlik). T., “O‘zME” nashriyoti, 2000-2006-yillar.*

Tayanch iboralar: chuqur til orqa tovushi, qisqartma so‘zlar, qomusiy lug‘at, ijtimoiy hodisalar, shaxs nomlari, geografik nomlar.

Asosiy so‘zlar

31-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

32-mashq. Krossvordlar tuzish.

33-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

13-dars. Kitob – bilim xazinasini

I. Nutq tovushiga izoh: “K” undoshi sayoz til orqa, portlovchi, jarangsiz tovush hisoblanadi.

To‘g‘ri talaffuz qiling!

1) kunduz - день	2) kuch - сила	3) kamar - ремень
qunduz - бобёр	quch - обними	qamar - луна
4) o‘tkazmoq - проводить	5) kissa - карман	6) karam - капуста
o‘tqazmoq - сажать	qissa - повесть	qaram - зависимый

Tez aytish

Kichkintoy kichkina kulchasini ko‘rsatdi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

Ki-tob, kis-sa, kun-duz-gi, ko‘k-lam, ki-yim, ka-sal, ka-ram.

II. Zaruriy so‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Kabob, kavshamoq, kayfiyat, kamalak, kambag‘al, kamgap, kamolot, kamtar, karvon, karam, kasal, katta, kezmoq, kelmoq, kema, kengash, ketmoq, kerak, kechirmoq, kiyim, kissa, kitob, kindik, kichik, kavlamoq, kuyov, kuymoq, kulmoq, kumush, kunduzgi, kurashmoq, kutmoq, kuchli, ko‘klam, ko‘maklashmoq, ko‘ngil, ko‘p, ko‘rmoq, ko‘rsatmoq, ko‘tarmoq, ko‘chmoq, ko‘hna, kaltaklamoq, kamaymoq, kamsitmoq, kasallanmoq, kekkaymoq, keksaymoq, kemirmoq, kengaymoq, kengashmoq, kerilmoq, kerishmoq, kesmoq, kechmoq, kirmoq, koyimoq, kuzatmoq, kuramoq, kuchaymoq, ko‘zlamoq, ko‘karmoq, ko‘mmoq, ko‘ndirmoq, ko‘nmoq, ko‘paymoq.

Paronimlarni farqlang:

Kaft (ладонь) - kift (плечо), kat (деревянная кровать) - kart (чистое курдючное сало).

III. So‘z birikmalari tuzishni o‘rganing!

- 1) kelinning kiprigi; 4) kengashdan ketmoq;

- 2) kasalni ko'rmoq; 5) kuch bilan kavlamoq;
3) kemaga kirmoq; 6) kulrang ko'zoynak.

IV. She'rlarni yod oling.

Kamtarlik haqida

Garchi shuncha mag'rur tursa ham,
Piyolaga egilar choynak.
Shunday ekan, manmanlik nechun,
Kibru havo nimaga kerak?
Kamtarin bo'l, hatto bir qadam –
O'tma g'urur ostonasidan.
Piyolani inson shuning-chun
O'par doim peshonasidan.

(E. Vohidov)

Ko'nglim qolsa bulbuldan ham, guldandan ham,
Qolar bo'lsam bir kun axir tildan ham...
Agar bir zot yig'lasa chin dildan ham –
Onam yig'lar, onam yig'lar, onam u...

(Muhammad Yusuf)

V. Suhbat.

- Kechirasiz, mumkinmi?
- Mumkin, kiring.
- Nega kechikdingiz?
- Kechiring, ishim chiqib qoldi.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Komil

Muhammadniyoz Komil Xorazmiy 1825-yilda Xivada mudarris oilasida tug'ilgan. Avval maktabda o'qiydi. Otasi (Abdulla Oxund) vafot etgach, savdo bilan shug'ullanadi. Madrasaga qatnab, arab va fors tillarini o'rganadi. 25-30 yoshlarida «Komil» taxallusi bilan she'rlar yoza boshlaydi. 1856-yildan xon saroyida xattot bo'lib ishlay boshlaydi. Keyinroq xattotlar boshlig'i (mirzaboshi) bo'ldi. 1873-yilning oxirlarida devonbegi lavozimiga ko'tariladi. Komil Xorazmiy Moskva, Peterburg shaharlarida ikki marta (1873, 1883)

bo'lgan. Komil Xorazmiy bundan tashqari Toshkent, Buxoro, Mozori Sharif va G'azna shaharlariga sayohat qiladi.

Komil Xorazmiy musiqashunos sifatida «Tanbur» notasini yoza boshlaydi. Uning o'g'li Muhammad Rasul otasining ishini davom ettirib, «Xorazm shashmaqomi» ning hammasini notaga ko'chiradi. Komil Xorazmiy Mumtozning «Mahbub ul-qulub» (Ko'ngillarning sevgani) asarini, Ali Safiyning «Latoyif at-tavoyif» (Turli toifalarning latifalari) asarini fors tilidan o'zbek tiliga tarjima qilgan.

Komil Xorazmiy o'z she'rlarini to'plab, maxsus devon tuzgan. Uning devoni uch marta (1881, 1895, 1909) nashr etilgan. Komil Xorazmiy umrining oxirlarida ko'z kasaliga uchraydi, ko'zi ojizlanib qoladi. U 1899-yilda Xivada vafot etgan.

Lug'at

Mudarris—профессор, savdo—торговля, shug'ullanmoq—заниматься, komil—совершенный, taxallus—псевдоним, xattot—каллиграф, lavozim—должность, ko'tarmoq—поднимать, sayohat qilmoq—путешествовать, musiqashunos—музыковед, maxsus—специальный, tuzmoq—составлять, ko'z—глаз, kasal—болезнь.

VII. Mustaqil ish uchun matnlar.

Kamtarlik

Kamtarlik insonni bezaydigan fazilatdir. Shaxsning yuqori darajadagi madaniyat sohibi ekanligini ko'rsatuvchi xususiyat hisoblanadi. Xalqimizda «Kamtarga kamol, manmanga zavol» degan hikmat bor.

Kitob

Kitob axborotlarni, bilimlarni hamda tarqatish uchun mo'ljallangan o'quv qurolidir. Unda ijtimoiy-siyosiy, ilmiy va estetik qarashlar o'z aksini topadi. Kitob bilim targ'iboti hamda tarbiya quroli bo'lgan badiiy, ilmiy hamda ijtimoiy adabiyot hisoblanadi. Xalqaro stasitikada YUNESKO tavsiyasiga ko'ra, hajmi 48 sahifadan kam bo'lmagan, taboqlab tikilgan nodavriy nasrni shartli ravishda kitob deyish qabul qilingan. Fan, adabiyot, san'at asarlaridan matbaada ko'paytirish va tarqatish uchun tanlash, ularga ilmiy hamda badiiy nuqtai nazardan yondoshish, tahrir qilish, badiiy bezash, matbaa ijrosini belgilash, nashrga tayyorlash noshirlikning vazifasidir. Kitobni ko'plab chiqarish, ya'ni kitob bosish esa

poligrafiya sanoatining ishidir. Kitoblarni to'plash, saqlash, o'quvchilar o'rtasida tashviqot qilish, ulardan kitobxonlar foydalanishlari uchun qulay sharoit yaratish kutubxona ishi hisoblanadi. Kitob va boshqa bosma asarlar haqida muayyan maqsad bilan o'quvchilarga ma'lumot berish va ularni tashviqot qilish bibliografiyaning vazifasidir. Kitobning paydo bo'lishi yozuvning yaratilishi va shakllanishi jarayoni bilan bog'liq. Qadimgi Misr, Rim, Yunoniston va O'rta Osiyoda kishilar tosh, sopol, palma daraxti barglari va boshqa materiallarga yozib o'z fikrlarini bayon qilishgan. Har bir kitob katta hajmli, bir necha kilogramm bo'lgan. Papyrus o'simligidan ishlangan o'rama kitoblarning uzunligi 10 metr atrofida bo'lib maxsus charm yoki yog'och g'illoflarda saqlangan. Xorazmda miloddan avvalgi 1-ming yillikning 1-yarmida yaratilgan "Avesto"ning nusxasi qoramol terisiga oltin suvi yozilgan. 644-645-yillarda yaratilgan Usmon Qur'oni ham teriga yozilgan. 650-yildan Samarqandda, XIII asrda Yevropada qog'ozli kitoblar paydo bo'lgan.

Kitobat san'ati

Kitobat ("kataba" arabcha "yozmoq") san'ati kitoblarni yaratish va ziynatlashdir. Markaziy Osiyoda qo'lyozma kitoblarni bezash juda qadimda mahalliy madaniyat taraqqiyot bosqichlari bilan bog'liq holda shakllangan. Eng qadimgi kitoblar "Avesto", "Vessantarak jataka"(sug'd tilida yozilgan, varaqlari turli mamlakatlarda saqlanmoqda)larda ham kitobat san'atining namunalari bor. O'rta asrlarda umum musulmon yoki arab tilidagi qo'lyozma an'alariga asoslangan kitobat san'ati to'liq shakllandi va yuksak tarqqiyot darajasuiga erishdi. Kitobat san'ati hunarmandlar(qog'ozrez, xattot, lavvoh, jadvalkash, muzahhib, musavvir, sahhob va boshqalar) guruhi tomonidan bajarilgan. Qo'lyozma kitob uchun sifatli qog'oz tanlangan. *Xattot* matnni qog'ozga yozishda maxsus qog'oz-karton(mistar) ustiga ip tortib uning izini matn yoziladigan qog'ozga tushirib olgandan so'ng yozuv yozilgan. Matnni joylashtirish xattotning mahoratiga bog'liq bo'lgan. Bitilgan matnni *lavvoh* hoshiya qog'ozga yelimlagan. Ustidan *jadvalkash* ayni yopishtirilgan joydan turli ranglarda chiziqlar tortib, matnni jadvalga solgan. So'ngra *muzahhib* suyultirilgan oltin va boshqa turli ranglar yordamida qo'lyozmani ziynatlagan. Bo'sh

qoldirilgan joylarga *mussvir* turli rangda rasm solgan. *Sahhob*(muqovachi) qo'lyozmamani karton yoki charmdan ishlangan muqovaga bibiktirgan. Muqova qopqog'i yog'ochdan ba'zan kumushdan quyib tayyorlangan, naqshlar bilan bezalgan. Shu tariqa go'zal san'at asari yuzaga kelgan.

Koreya Respublikasi

Koreya (koreyscha «Choson» - «Tonggi tarovat») Respublikasi – Uzoq Sharqda, Koreya yarim orolida, 38-paralleldan janubda joylashgan davlat. Maydoni 98,48 ming km², aholisi 47,904 mln. kishi (2001-yil). Poytaxti – Seul shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 9 provinsiya (viloyat) va viloyat maqomidagi ikki shahar (Seul va Pusan) ga bo'lingan. Davlat tuzumi – parlamentli respublika. Davlat boshlig'i – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyat – Millat majlisi. Ijroiya hokimiyatni prezident va bosh vazir boshchiligidagi hukumat amalga oshiradi. Aholisining 99 foizi koreyslar. Dindorlari buddaviylik, konfusiylilik va qisman xristianlikka e'tiqod qilishadi. Yirik shaharlari: Seul, Pusan, Kvanju, Inchxon, Techjon, Ulsan. Katta daryolari: Xangan, Naktongan. Koreya Respublikasi 1948-yildan BMT ning a'zosi. Koreya Respublikasi O'zbekiston bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning yanvarida o'rnatgan (O'z ME, 5-jild, 33-39-betlar).

VIII. Ish qog'oz.

Kafolat xati

Hurmatli Hasan Abdullaevich!

«Algoritm» zavodi Sizga o'zbek tilini o'rgatish bo'yicha mashg'ulotlar olib borishingiz uchun barcha sharoitlarni yaratishga va o'zaro shartnoma asosida haq to'lashga kafolat beradi.

Zavod direktori	(imzo)	O.N.Vahobov
Bosh hisobchi	(imzo)	R.S.Karimov

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 294-bet).

IX. Grammatik terminlar.

Kelishik qo'shimchalari otni otga, ot, olmosh va otlashgan so'zni fe'lga bog'lash uchun xizmat qiladi. Hozirgi o'zbek adabiy tilida *oltita* (bosh, qaratqich, tushum, jo'nalish, o'rin-payt, chiqish) kelishik bor. So'zlarga kelishik qo'shimchalari va egalik qo'shimchalarining ma'lum

tartib asosida qo‘shilishiga **turlanish** deyiladi. Kelishiklar otni otga (*kitobning varog‘i*), olmoshni otga (*sening isming*), otlashgan so‘zni otga (*yaxshining so‘zi*), otni fe‘lga (*sendan so‘radim*), otlashgan so‘zni fe‘lga (*yaxshiga yondash, bittasiga qaradi*), bog‘lash vazifasini bajaradi.

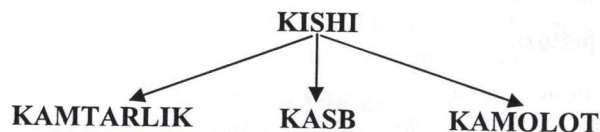
Kelishikli boshqaruvda bosh so‘z bilan ergash so‘z kelishik (tushum, jo‘nalish, o‘rin-payt, chiqish) qo‘shimchalari vositasida bog‘lanadi. M.: *kitobni o‘qimoq, daftarga yozmoq, shaharda turmoq, shakardan solmoq.*

Ko‘rsatish olmoshlari shaxs, narsa, yoki joyni ko‘rsatish, aniqlash va ta’kidlash uchun qo‘llanuvchi lug‘aviy birliklaridir. M.: *ana, mana, u, bu, shu, o‘sha, ana shu, mana bu.*

Ko‘makchilar ot, olmosh, harakat nomi va sifatdoshlardan keyin kelib, ularni hokim so‘zga bog‘laydigan yordamchi so‘zlardir. M.: *bilan, uchun, sari, sayin, singari, kabi, qadar, uzra, tufayli, haqida.*

Tayanch iboralar: sayoz til orqa tovush, ko‘rsatish olmoshi, ko‘makchilar, harakat nomi, sifatdosh, hokim so‘z, yordamchi so‘zlar.

Asosiy so‘zlar

34-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

35-mashq. Krossvordlar tuzish.

36-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

14-dars. G‘oyaning ustivorligi

I. Nutq tovushiga izoh: “G” undoshi chuqur til orqa, sirg‘aluvchi, jarangli undosh hisoblanadi. O‘zbek tiliga arab tilidan o‘zlashgan.

To‘g‘ri talaffuz qiling!

- 1) g‘ov - заграждение 2) g‘o‘r - зелёный 3) o‘g‘it - удобрение
gov - большой, громадный go‘r - могила o‘git - совет

Taqqoslang:

O‘zbekcha

bog‘ (сад)
tog‘da (в горах)

Ruscha

бог (xudo)
тогда (u vaqtda)

Tez aytish

G‘ani g‘ildirakni g‘izillatib g‘ildiratdi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

G‘a-la-ba, g‘a-zal, g‘al-la, g‘ij-jak, g‘o-lib, g‘al-tak.

II. Zaruriy so‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

G‘avvos, g‘ayrat, g‘aladon, g‘altak, g‘alvir, g‘am, g‘arb, g‘iybat, g‘azablanmoq, g‘ilof, g‘oz, g‘o‘za, g‘o‘la, g‘amlamoq, g‘uncha, g‘aroyib, g‘avg‘o, g‘adir-budir, g‘ajimoq, g‘azab, g‘azal, g‘ayir, g‘ayriixtiyoriy, g‘alaba, g‘alayon, g‘alamis, g‘alva, g‘alla, g‘aram, g‘irchillamoq, g‘aflat, g‘idi-bidi, g‘ijjak, g‘ijimlamoq, g‘ildirak, g‘ingshimoq, g‘irrom, g‘isht, g‘olib, g‘oya, g‘uvullamoq, g‘ujanak, g‘ijinmoq, g‘ijirlamoq, g‘imirlamoq, g‘uldiramoq, g‘ururlanmoq.

III. So‘z birikmalari tuzishni o‘rganing!

- 1) g‘o‘zaning g‘unchasi; 4) g‘aladonda g‘amlamoq;
2) g‘allani g‘amlamoq; 5) g‘azab bilan g‘ijimlamoq;
3) g‘alabadan g‘ururlanmoq; 6) g‘aroyib g‘aladon.

IV. To‘rtliklarni yod oling.

G'iybat qilmang yigitni,
Uyaltirmang qizni ham.
Shunday o'tli muhabbat,
Siylar bo'lsin sizni ham.

(Muhammad Yusuf)

G'urbatda g'rib shodmon bo'lmas emish,
El anga shafiq-u mehribon bo'lmas emish,
Oltun qafas ichra gar qizil gul butsa,
Bulbulg'a tikandek oshyon bo'lmas emish.

(Navoiy)

V. Suhbat.

- G'olib aniqlandimi?
- G'ulomjon g'olib bo'ldi.
- G'avvoslar qani?
- G'ani akanikiga ketishdi.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

G'afur G'ulom

Taniqli o'zbek shoiri, akademik G'afur G'ulom 1903-yilning 10-mayida Toshkent shahrida mehnatkash oilasida tug'ilgan. U to'qqiz yoshida otasidan yetim qolgan. G'afur G'ulom avval mahalliy maktabda, so'ngra zamonaviy maktabda o'qigan. Undan so'ng muallimlar tayyorlov kursini bitirib, o'qituvchilik qilgan. Keyinchalik bolalar uyida mudir, tarbiyachi bo'lib ishlagan. G'afur G'ulom bir qancha ro'znomalarning tahririyatlarida ham xizmat qilgan. Uning birinchi she'riy to'plami - «Dinamo» 1931-yilda nashr etilgan. G'afur G'ulom she'rlar bilan bir qatorda she'riy dostonlar ham yozgan. 30-yillarda G'afur G'ulom hikoya, ocherk, feletonlar va «Netay», «Yodgor», «Tirilgan murda» kabi qissalarini nashr ettirdi. G'afur G'ulomning yigirmaga yaqin she'riy to'plamlari chop etilgan. Shoir 1943-yilda O'zbekiston FA ning haqiqiy a'zligiga saylangan. Adib 1966-yilda vafot etgan.

Lug'at

Taniqli-известный, mehnatkash-трудящийся, yetim-сирота, avval-сначала, so'ngra-потом, zamonaviy-современный, maktab-shkola, undan so'ng-после этого, muallim-учитель, tayyorlov-подготовительный, bitirmoq-закончить, mudir-заведующий,

tarbiyachi-воспитатель, ishlamoq-работать, ro'zнома-газета, tahririyat-редакция, nashr etmoq-публиковать, doston-поэма, qissa-повесть, haqiqiy-действительный, a'zo-член, saylanmoq-быть избранным, adib-писатель.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

G'oya

G'oya - biror ish-harakatni amalga oshirish haqidagi fikr, niyat, shuningdek, dunyoqarashning asosiy prinsipi. G'oya doimo ezgulikka xizmat qilishi kerak. Shunda uning amalga oshishi oson kechadi, insonlar ana shu g'oya yo'lida birlashadilar.

G'arbiy Osiyo

G'arbiy Osiyo (Old Osiyo) - Kichik Osiyo, Armaniston, Eron tog'liklari, Mesopotamiya, Arabiston yarim oroli va Levantni o'z ichiga olgan tabiiy o'lkalar guruhi. G'arbiy Osiyoda Kavkaz va Kopetdog', Turkiyaning Osiyo qismi, Iroq, Eron, Afg'oniston, Kipr, Livan, Suriya, Iordaniya, Isroil, Kuvayt, Misr Arab Respublikasining Osiyo qismi, Saudiya Arabistoni, Yaman Respublikasi, Qatar, Ummon, Birlashgan Arab Amirliklari, Bahrayn joylashgan. G'arbiy Osiyoning shimoliy hududlari (Old Osiyo tog'liklari) O'rta dengiz geosinklinal mintaqasining qismlaridan biri, baland chekka tizmalar - tog'lik va o'rta-yassi tog'lik qismlardan iborat. Arabiston yarim oroli va Levant Gondvananing qadimgi platforma tuzilmalarida joylashgan. Mesopotamiya tekisliklari tog' oldi botig'i o'rnida shakllangan. G'arbiy Osiyoda arid landshaftlar, cho'l, chala cho'l va quruq dashtlar, berk havzali joylar bor. Asosiy qazilma boyligi neftdir.

G'ozg'on marmari

G'ozg'on marmari kalsit (85-90%), dolomit (10-15%) va kvars (2-3%) donachalaridan tarkib topgan. Muskovit, leykoksen, pirit donachalari ham uchraydi. Rangi nafis, xilma xil: to'q kulrang, tutunrang, qizg'ish, och qizg'ish, ko'kimtir, ba'zan oq. Ranglari bir tekisda bo'lmay, ko'pincha, taram-taram holda, biridan ikkinchisiga asta-sekin o'tadi. Rasmlari turli-tuman, kalsiy donachalari juda mayda, qattiq, chidamli, yigirma yil xizmat qiladi. Muzlashga bardoshli, chinnisimon; nafis qizg'ish rang, cho'l va dengiz manzaralarini

eslatadigan tabiiy turlari ayniqsa chiroyli. G'ozg'on marmari qadimdan ma'lum bo'lib, Samarqand va Buxorodagi masjid binolarini qurish hamda bezashda ishlatilgan. G'ozg'onning rangdor marmari Fransiyada o'tkazilgan butundunyo ko'rgazmasida birinchi o'rinni olgan. Bu marmar dunyoning ko'pgina mamlakatlariga eksport qilinmoqda.

- 37-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.
 38-mashq. Krossvordlar tuzish.
 39-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

15-dars. Go'zallik mezon

I. Nutq tovushiga izoh: "G" undoshi sayoz til orqa, portlovchi, jarangli olinma tovush hisoblanadi. O'zbek tiliga fors-tojik tilidan o'zlashgan.

To'g'ri talaffuz qiling!

- 1) go'l - наивный 2) gul - цветок 3) go'ng - навоз 4) go'r - могила
 g'o'l - уармо g'ul - оковы g'o'ng - жужжание g'o'r - зеленый

Tez aytilish

Guldondagi garmdori gulladi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Ga-pir-moq, gi-lam, gi-los, gul-das-ta, gaz-la-ma, go'-zal.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Gavhar, gavnali, gado, gazmol, gap, gapirmoq, gilam, gilos, guvoh, gugurt, guldasta, gullamoq, gulgog'oz, go'zal, gavda, gajak, gazak, gazlama, gangimoq, gansiraklamoq, ganj, ganch, gard, garov, giyoh, gijgijlamoq, gina, girdikapalak, guvohnoma, guzar, gultojixo'roz, gumon, gunoh, gursillamoq, gurung, go'sht, gavnalanmoq, gazaklamoq, gazlashtirmoq, ganchlamoq, garovlashmoq, gerdaymoq, guvillamoq, gumburlamoq, gurullamoq, gurunglashmoq, go'zallashmoq.

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) gilosning guli;	4) gumondan gangimoq;
2) guzarni gazlashtirmoq;	5) guvoh bilan gaplashmoq;
3) guvohga gapirmoq;	6) gavnali guvoh.
4)	

IV. To'rtliklarni yod oling.

Gul bo'lib, gulgun yonib
 Gulshan aro Gulchehralar.
 Gul uzib o'ynar, qo'yib
 Gulga bino Gulchehralar.

(E.Vohidov)

Gul so'lsa, xazonning bayrami bo'lur,
Dil to'lsa, kiprikning shabnami bo'lur,
Qurigan yog'ochning kuldagi vazni
Tugagan umrning motami bo'lur.

(Mahmud Toirov)

V. Suhbat.

- Qanaqa gullar bor?
- Chinnigul, atirgul, lola...
- Chiroyli guldasta qilib bering.
- Xo'p, hozir.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

“Gulxaniy” matni

O'zbek mumtoz shoiri, masalnavis Muhammad Sharif Gulxaniy XVIII asrning oxirida Qo'qon shahrida tug'ilgan. Uning hayoti haqida turli qarashlar bor. Fazliy uni ko'histonlik desa, Vozeh namanganlik deydi. Gulxaniy bir oz vaqt hammomda o't yoquvchi (go'lax) bo'lib ishlagan. Shu sababli “Gulxaniy” taxallusini tanlagan. Keyin u Qo'qon amiri Olimxon navkarlari safida xizmat qilgan. O'zi mustaqil o'qib, mumtoz adabiyotni o'rgangan va shoir bo'lgan. Amir Umarxon taxtga o'tirgach, u saroy shoirlari davrasiga qo'shilgan. Gulxaniy xonning g'azallariga naziralar yozgan. Amir Umarxon vafotidan so'ng saroydan ketadi. Gulxaniy oddiy odamlar qatorida yashab she'rlar yozadi. Gulxaniy o'zbek va tojik tillarida ijod qilgan. Uning bizgacha bir qancha g'azallari, hajviyalari va “Zarbulmasal” nomli nasriy asari yetib kelgan. Gulxaniyning g'azallarida o'sha davr hayoti tasvirlangan. Gulxaniyning “Zarbulmasal” asari Sharq adabiyotida mashhurdir. Asarda 400 ga yaqin maqol keltirilgan. “Zarbulmasal”da Yapaloqqush bilan Boyo'g'lining quda-anda bo'lish sarguzashtlari o'tkir hajviya tarzida tasvirlangan. Gulxaniy XIX asrning 20-yillarida vafot etgan (O'zME, 3-jild 122-bet).

Lug'at

Qarash -, hammom -, o't yoquvchi -, tanlamoq -, mustaqil -, taxtga o'tirmoq -, saroy shoir -, nazira -, oddiy-, hajviya -, maqol -, quda-anda bo'lmoq -, tasvirlanmoq -.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Go'zallik

Go'zallik insonga Olloh tomonidan berilgan tashqi ko'rinish va ichki xususiyat. Shu bois go'zallik ikki xil bo'ladi: ma'naviy go'zallik va surat go'zalligi. Ma'naviy go'zallik insonning buyukligini belgilaydi.

Gadoiy

Mavlono Gadoiyning asl ismi noma'lum, bizga taxallusi ma'lum. XV asrda yashagan shoir. Aruzning barcha janrlarida ijod qilgan. Turkiy tilda g'azal, qit'a, tuyuq, mustazod va qasidalar yozgan, forsiy tildagi she'rlari ham bor. Shoirning she'rlarida hayotiylik va ilohiylik g'oyalari ustun. Davrdan shikoyat mazmuni ham mavjud. Shoirning bizgacha «Devoni Gado» she'riy to'plami yetib kelgan. Devonda 230 ta g'azal, 5 ta qit'a, 1 ta mustazod, 1 ta qasida va tuyuq bor. Shoirning temuriylardan Xalil Sultonga bag'ishlangan qasidasi bor. Gadoiyning she'rlari AQSh va Turkiyada bosilgan. Uning devoni O'zbekiston FA Sharqshunoslik institutida saqlanmoqda.

Germaniya

Germaniya Federativ Respublikasi – Markaziy Yevropadagi davlat. Maydoni 357 ming km², aholisi 82,16 mln. kishi (1999-yil). Poytaxti – Berlin shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 16 yer (viloyat) ga bo'lingan. Davlat boshlig'i – federal prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni ikki palatali parlament amalga oshiradi. Daryolari: Elba, Reyn, Dunay, Mayn, Vezel, Shire, Mozal. Aholisining 90 foizdan ko'prog'ini nemislar tashkil qiladi. Shuningdek, daniyaliklar, gollandlar, turklar ham yashaydi. Germaniya 1973-yildan beri BMTning a'zosi. Yirik shaharlari: Berlin, Gamburg, Myunxen, Kyoln, Frankfurt-Mayn, Dortmund, Shtutgart, Leypsig va boshqalar. Germaniya O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 6-martida o'rnatgan (O'z ME, 3-jild, 656-bet).

Global muammolar

Global muammolar – umumbashariy hayot va taraqqiyot bilan bog'liq hozirgi zamon muammolari. Ular jumlasiga jahon termoyadro urushining oldini olish, xalqaro terrorchilikka qarshi kurash va barcha

xalqlar uchun tinchlikni ta'minlash; rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot darajasidagi tafovutni bartaraf etish, ochlik, qashshoqlik va savodsizlikni tugatish, rivojlanayotgan mamlakatlarda aholining tez sur'atlar bilan ko'payayotganligini tartibga solish; atrof muhit halokatli tarzda ifloslanib borayotganligining oldini olish; insoniyatni kerakli resurslar – oziq-ovqat, sanoat xomashyosi, energiya manbalari bilan ta'minlash, fan va texnika taraqqiyotining salbiy oqibatlariga olib kelishiga yo'l qo'ymaslik kabilar kiradi (O'z ME, 3-jild, 39-bet).

VIII. Ish qog'ozi.

O'zbekiston Respublikasi
Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
Toshkent davlat sharqshunoslik instituti
48 - GUVOHNOMA

I. Anvarov
Dotsent lavozimida ishlaydi.
Berilgan vaqti: 2007-yilning 1-yanvari

REKTOR: (imzo) A.M.Mannonov

Muddati: 2008-yilning 31-dekabrigacha

Muddati: _____

Pasport seriyasi: _____ № _____

Kim tomonidan berilgan _____

Qachon _____

IX. Grammatik terminlar.

Gap kesimlik belgisiga ega bo'lgan, tugallangan ohang bilan aytiluvchi va ma'lum bir fikr ifodalovchi sintaktik birlikdir.

Gumon olmoshlari shaxs, narsa, belgi haqidagi noaniq, tasavvurni anglatadigan lug'aviy birlikdir. M.: *allakim, allanima, allaqanday, allaqaysi, allanarsa, kimdir, nimadir, qandaydir, qaysidir, birov, falon.*

Tayanch iboralar: o'zlashma tovush, gap, kesimlik belgisi, fikr, sintaktik birlik, gumon olmoshi, lug'aviy birlik.

40-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

41-mashq. Krossvordlar tuzish.

42-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

16-dars. Hamdardning iltifoti

I. Nutq tovushiga izoh: “H” undoshi sirg‘aluvchi, jarangsiz, bo‘g‘izda hosil bo‘ladigan olinma tovush hisoblanadi. O‘zbek tiliga arab tilidan o‘zlashgan.

To‘g‘ri talaffuz qiling!

1) ruh - дух, настроение	2) shoh - цар
гух - ладья	shox - ветка, рог
3) hush - сознание	4) hol - состояние, положение
xush - радостный	xol - родинка

Tez aytish

Hamalda hamma halim hozirlaydi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

Hov-li, ham-sha-har, hay-dov-chi, hi-so-bot, ho-zir, hi-moya.

II. Zaruriy so‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Ha, havas, havo, hayo, hayot, hajviy, hajm, hazil, haydamoq, haykal, hayfsan, halok bo‘lmoq, hamyon, hamshira, hamshahar, harbiy, hafta, haqiqat, hid, himoya, hisoblamoq, hujjat, hur, hukm, hushtak, huquq, haydovchi, hidlamoq, hovli, habash, hadik, hadya, hazm, hayrat, hamdo‘stlik, harakat, hisobot, hozirlamoq, hordiq, hunar, hurmat, hushyor, ho‘ngramoq, hazillashmoq, hayiqmoq, hayratlanmoq, hayqirmoq, halloslamoq, hangomalashmoq, harsillamoq, hasratlashmoq, hatlamoq, hayajonlanmoq, haqoratlamog, hilpillamoq, hovliqmoq, hovuchlamoq, holsizlanmoq, hurmatlamog.

III. So‘z birikmalari tuzishni o‘rganing!

1) hujjatning huquqi;	4) hujjatdan hayratlanmoq;
2) haftani hisoblamoq;	5) hamshira bilan hasratlashmoq;
3) haydovchiga hazillashmoq;	6) harbiy hiyla.

IV. She‘rlarni yod oling.

Sensan sevarim, xoh inon, xoh inonma,
Qondir jigarim, xoh inon, xoh inonma.

Hijron kechasi charxi falakka yetar, ey moh,
Ohi saharim, xoh inon, xoh inonma.

(Lutfiy)

Kelur sel, ko‘kda goho bo‘lsa chaqmoq,
Zarar qilgay danakni tishda chaqmoq.
Yomondir ikki o‘rtoq o‘rtasida –
Urishtirmoq uchun bir-biriga chaqmoq.

(Habibiy)

V. Suhbat.

- Hovlingiz qaerda joylashgan?
- Huvaydo mavzesida.
- Hovlingiz kattami?
- Yo‘q, kichkina.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Habibiy

Zokirjon Habibiy 1890-yilda Andijon viloyat, Paxtaobod tumani, Qo‘qon qishlog‘ida tug‘ilgan. Avval mahalliy maktabda, so‘ng madrasada o‘qigan. Adabiyotga qiziqqanligi uchun Navoiy, Fuzuliy, Furqat, Muqimiy kabi shoirlarning she‘rlarini sevib o‘qiydi va aruz vaznini chuqur o‘rganadi. O‘zi ham she‘rlar yoza boshlaydi. Habibiy o‘z she‘rlarini Maxjuriy, Sayfiy, Ulfatiy, Anisiylarga ko‘rsatib, ular bilan maslahatlashgan.

Alisher Navoiyning yubileyi munosabati bilan Habibiy shoir asarlarini nashrga tayyorlovchi guruh safida xizmat qildi. O‘sha paytda ham Habibiy aruz bo‘yicha o‘z malakasini oshirdi. U aruz vaznlarida she‘rlar yozib, devon tuzdi. Uning she‘riy devoni 1980-yilda uchinchi marta nashr etilgan. Shoirning ko‘p she‘rlari ashula qilib kuyulanmoqda. Shoir 1982-yilda vafot etdi.

Lug‘at

Adabiyot–литература, qiziqmoq–интересоваться, e‘tibor–
внимание, maslahatlashmoq–советоваться, nashrga taayyorlamog–
готовит к изданию, mumtoz–классик.

VII. Mustaqil ta‘lim uchun matnlar.

1.Hamdard

Hamdard – o‘zganing dardini, g‘am-g‘ussasini birga kechiruvchi dardkash inson. Kishining jismoniy dardini yengillashtirishga ko‘maklashuvchi, insonning maqsadini tushunadigan fikrdosh shaxs.

2.Hindiston

Hindiston Respublikasi (hindcha Bharat) – Janubiy Osiyoda, Hind okeani havzasida joylashgan davlat. Maydoni 3287,1 ming km², aholisi 955 mln. Kishi (o‘tgan asrning oxiri). Poytaxti – Dehli shahri. Ma‘muriy-hududiy jihatdan shtat va ittifoqlarga (22 shtat, 9 ittifoq) bo‘lingan. Ular o‘z navbatida taluq yoki tahsillarga ajraladi. Davlat boshlig‘I – □iplomati. Hokimiyatning □ipl organi – parlament (Xalq palatasi – quyi palata, Shtatlar kengashi – yuqori palata). Hindiston ko‘p millatli mamlakat. Unda hindiyalar, marathalar, bengallar, bixorlar, gujarotlar, oriyalar, rajastxonilar, panjobliklar, assomlar, kashmirilar (dari tilida so‘zlashadi), tibetliklar, birmaliklar va boshqa xalqlar yashaydi. Aholining 83 foizi hinduizm, 10 foizi islom, 2,4 foizi xristian, 1,7 foizi buddizm diniga e‘tiqod qiladi. Boshqa dinlarga sig‘inuvchilar ham bor. Pul birligi – rupiya. Yirik shaharlari: Kalkutta, Bombay, Dehli, Madras, Haydarobod, Ahmadobod, Bangalor, Kanpur, Puna. 1965-yilning kuzida Hindiston-Pokiston mojarosi yuzasidan Toshkent Deklaratsiyasi imzolandi. Hindiston-O‘rta Osiyo munosabatlari 2200 yillik tarixga ega. Hindiston O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatic munosabatlarini 1992-yilning 3-martida o‘rnatgan.

3.Huquqiy ong

Huquqiy ong – ijtimoiy ong shakllaridan biri; kishilarning huquqqa, qonunga, odil sudlovga bo‘lgan munosabatlarini ifodalaydigan qarashlari, g‘oyalari majmui. Umuman olganda, huquqiy ong muayyan ijtimoiy va ilmiy nuqtai nazarlarga asoslanadigan huquqiy g‘oya, huquqiy qarashlar tizimi. Kishilarning huquqiy ko‘rinishlarga nisbatan odatlanishi va his-tuyg‘ulari huquqiy ongning ruhiy tomonini tashkil etadi (masalan, adolatni his etish, jinoyat va g‘ayriqonuniy qilmishlarga nafrat bilan qarash). Huquqiy ong ijtimoiy ongning boshqa shakllari, xususan siyosiy ong bilan uzviy bog‘liq. Chunki har bir shaxsning huquqiy ongi uning siyosiy mavqei va siyosiy qarashlari bilan belgilanadi.

VIII. Ish qog‘ozi.

«Quruvchi» shirkatining
raisi S.Sobirovga
iqtisodchi M.Murodovdan

HISOBOT

1999-yilning 15-apreli

Shirkat yig‘ilishining shu yil 12-apreldagi qaroriga muvofiq Toshkent shahriga xizmat safariga bordim. Bundan maqsad qurilish jihozlari kombinati bilan shirkatga 1999-yilning 3-choragida 80 mingta yuqori navli qurilishbop g‘isht yetkazib berish haqida shartnoma tuzish edi.

Topshiriq bajarildi. Maxsus navli g‘isht shu yilning 12-iyunidan kechikmay shirkatga keltirila boshlanadi.

Ilova: 1999-yilning 14-aprelida tuzilgan shartnoma – 2 bet.

Iqtisodchi (imzo) M.Murodov
(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 257-bet).

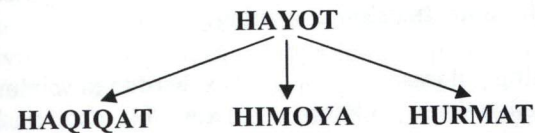
IX. Grammatik terminlar.

Harakat nomi fe‘lning otga xoslangan shakli bo‘lib ish-harakatning nomini bildiradi, zamon, shaxs-son, maylni ko‘rsatmaydi. M.: o‘qi+sh, yoz+ish, o‘qi+v=o‘quv, yoz+uv, o‘r+mak, o‘r+moq.

Holat fe‘llari shaxsning ichki kechinmalarini, narsalarning bir holatdan boshqasiga o‘tishini bildiradi. M.: qotmoq, suyulmoq, xlammoq, quyulmoq.

Tayanch iboralar: bo‘g‘iz undoshi, harakat nomi, zamon, mayl, shaxs-son, holat fe‘llari, harakatlanmoq, harakatlanmaslik.

Asosiy so‘zlar

43-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

44-mashq. Krossvordlar tuzish.

45-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

17-dars. Xalq sayllari

I. Nutq tovushiga izoh: X undoshi chuqur til orqa, sirg'aluvchi, jarangsiz tovush hisoblanadi.

To'g'ri talaffuz qiling!

- 1) xol - родинка 2) xiyla - немного 3) xil - сорт
hol - состояние hiyla - хитрость hil-hil - очень мягкий

Tez aytish

Xaridor xomashyo xarid qildi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Xa-bar, xa-ri-dor, xo-na-don, xa-ra-jat, xa-sis, xo-in.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Xabar, xavotir, xarid qilmoq, xavf, xayol, xazon, xayr, xalq, xamir, xarajat, xanjar, xaridor, xasis, xat, xato, xizmat, xoin, xokandoz, xom, xomashyo, xonadon, xotin, xotira, xotirjam, xulosa, xulq, xursand, xushmuomala, xushomad, xo'p, xazina, xalta, xiyonat, xijolat, xiralashmoq, xudbin, xuruj, xo'mraymoq, xo'rsinmoq, xavotirlanmoq, xavfsiramoq, xayrlashmoq, xarajat qilmoq, xillamoq, xotirlamoq, xurillamoq, xo'rlamoq.

Paronimlarni farqlang:

Xam (согнутый) – ham (и), xiyoL (немного) – xayal (опоздание), xirs (медведь) – hirs (жадность), xug (звукоподражание) – hur (свободный).

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

- 1) xalqning xulosasi; 4) xabardan xavsiramoq;
2) xomashyoni xarid qilmoq; 5) xotin bilan xayrlashmoq;
3) xizmatchiga xo'mraymoq; 6) xotirjam xonadon.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Xalq dengizdir, xalq to'liqdir, xalq kuchdir,
Xalq isyondir, xalq olovdir, xalq o'chdir...
Xalq qo'zg'alsa, kuch yo'qdirkim, to'xtatsin,
Quvvat yo'qkim, xalq istagin yo'q etsin...

(Cho'lpon)

Xudoy uchun meni, ey yor, unutma,
Habibim ko'ray, deb ag'yor unutma!
Unutsun barcha olam, gar unutsa,
Sen, ey huri pariruxsor, unutma!

(Gadoiy)

V. Suhbat.

- Xabar berdingmi?
– Ha, xotirjam bo'ling.
– Xavotir olmasin, aytgin.
– Xo'p.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Navro'z

“Navro'z” (forscha “yangi kun”), turkiylarda “Yil boshi” shamsiya(quyosh) taqvimi bo'yicha yilning birinchi kunidir. O'rta Osiyo va Sharq mamlakatlarida yashovchi xalqlarning qadimiy bayrami hisoblanadi. Quyoshning Hamal burjiga kirishi, ya'ni Bahor teng kunligiga to'g'ri keladi. Navro'z dehqonchilik ishlarini boshlash bayrami sanaladi. Avval o'troq xalqlar, keyinchalik ko'chmanchi xalqlar bayram qilishgan. Navro'zda ommaviy xalq sayllari uyushtirilgan, har xil o'yinlar o'tkazilgan, yangi ko'katlardan tansiq taomlar pishirilgan. Bayramdan so'ng ekish ishlari boshlangan. Asrlar o'tishi bilan bayram o'tkazish marosimlari xalqlarning turmush tarziga, mafkurasiga moslashgan. Tarixiy manbalarga ko'ra, Navro'zni bayram qilish axmoniyilar davridan boshlangan bo'lib, O'rta Osiyo, Eron, Afg'oniston xalqlarining eng katta bayramlaridan biridir. Islom dini kirib kelgan paytlarda Navro'z bayrami taqiqlangan. IX-X asrlardan yana nishonlana boshlagan. Firdavsiy qadimgi pahlaviy kitoblarga asoslanib Navro'zning paydo bo'lishini afsonaviy shoh Jamshidga bog'laydi. Navro'z haqidagi ma'lumotlar Beruniy, Umar Xayyom, Mahmud Koshg'ariy, Narshaxiyning asarlarida uchraydi. Navro'z bayrami kuni sumalak, ko'k somsa,

ko'k chuchvara, yalpiz somsa kabi taomlar tayyorlanadi. Uloq, ko'pkari, poyga, kurash kabi sport musobaqalari o'tkazilgan. Sayillar tashkil etilib bahor haqida qo'shiqlar kuylangan, raqslar ijro etilgan. Muhtojlarga covg'a-salom ulashish udumlari ham bor.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Xolislik

Xolislik – hammaga bir xil munosabatda bo'lish. Betaraflik, ya'ni biror tomonga yon bosmaslik, samimiylik. Bunday xususiyat kishilik jamiyatini bezaydi.

Al-Xorazmiy

Abu Ja'far Muhammad ibn Muso Al-Xorazmiy – xorazmlik buyuk matematik va munajjim. U 783-yilda Xivada tug'ilgan. Al-Xorazmiy Bag'doddagi Sharqning ilk akademiyasi – «Bayt ul-hikmat» («Donishmandlik uyi») da ta'lim olgan. Al-Xorazmiy jahonda birinchi bo'lib matematika faniga asos solgan. U hindlar yaratgan noldan to'qqizgacha bo'lgan raqamlarni ilm-fanga olib kirgan va nol yordamida katta sonlar yozish mumkinligini kashf qilgan. Bu raqamlar Al-Xorazmiyning kitobi orqali Yevropaga o'tgan. Kitob arab tilida yozilgani uchun raqamlar ham «arab raqamlari» nomini olgan. **Al-Xorazmiy** so'zi lotin tilida o'zgarib, **algoritmg**a, **aljabr** so'zi esa **algebra**ga aylangan. Al-Xorazmiyning «Zij» yulduzlar jadvali, «Hind raqamlari hisob-kitobi», «Tenglama va qarshilantirish hisobi muxtasari» («Kitob al-muxtasar fil-jabr val-muqobala»), «Yerning shakli haqida kitob» («Kitobu surat al-Arz») kabi asarlari bor.

Xitoy Xalq Respublikasi

Xitoy Xalq Respublikasi – Markaziy va Sharqiy Osiyoda joylashgan davlat. Sharqda Tinch okeanining Sariq, Sharqiy Xitoy va Janubiy Xitoy dengizlari bilan o'ralgan. Maydoni 9,6 mln. km², aholisi 1 mlrd. 292 mln. 750 ming kishi (2003 yil). Poytaxti – Pekin shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 23 provinsiya (Xitoy Taypeyi ham kiradi), 5 muxtor rayon va markazga bo'ysunuvchi 4 shahar (Pekin, Shanxay, Tyanszin, Chunsin)ga bo'lingan. Davlat hokimiyatining oliy organi – Xalq vakillari umumxitoy majlisi. Bu majlis davlat boshlig'i – XXR raisi va o'rinbosarlarini saylaydi. Xitoy 1971-yilda BMTning a'zosi bo'ldi. Xitoydagi katta daryolar:

Yanszi, Xuanxe, Sungari, Chjuszyan, Mekong, Saluin, Brahmaputra va boshqalar. Xitoy ko'p millatli mamlakat, aholisining 95 foizi xitoylar, bundan tashqari, unda yana 56 xalq istiqomat qiladi. Xitoyning shimoli-g'arbida turkiy tilda so'zlashuvchi uyg'urlar, qozoqlar, qirg'izlar, o'zbeklar, salorlar va boshqa millatlar yashashadi. Yana Xitoyda mo'g'ul tillari guruhiga mansub mo'g'ullar, dunganlar, tular, tungus-manjurlar ham bor. Shuningdek, tibet-birma xalqlari, tai xalqlari ham mavjud. Xitoy aholisi buddizm, daosizm, konfusiy, lamaizm, islom dinlariga e'tiqod qiladi. Yirik shaharlari: Shanxay, Pekin, Tyanszin, Lyuyda, Uxan, Chunsin va boshqalar. Xitoy O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning 2-yanvarida o'rnatgan (O'z ME, 9-jild, 427-bet).

Xalqaro valyuta fondi

Xalqaro valyuta fondi (XVF) – BMTning ixtisoslashgan muassasasi, a'zo mamlakatlarning valyuta hamkorligini amalga oshiradigan xalqaro tashkilot. 1944-yilda Bretton-Vuds (AQSh)da o'tkazilgan xalqaro valyuta-moliya kongressida Jahon banki bilan bir vaqtda ta'sis etilgan. 1947-yilning mart oyidan o'z faoliyatini boshlagan. 182 mamlakat a'zo (1999). Shtab-kvartirasi Vashington shahrida. Fondning rasmiy maqsadlari: maslahat berish va valyuta muammolari bo'yicha hamkorlik qilish orqali xalqaro valyuta hamkorligiga yordam ko'rsatish; xalqaro savdoning kengayishi va muvozanatli o'sishi uchun qulay sharoitlarni yaratish; valyuta kurslarining barqarorligiga yordam berish, raqobat tufayli yuz beradigan valyuta devalvatsiyalarining oldini olish, ko'p tomonlama to'lovlar tizimini yaratishda va jahon savdosining rivojiga to'siq qo'yadigan valyuta almashtirish bilan bog'liq chegaralarni bartaraf etishda yordam ko'rsatish; a'zo mamlakatlarga o'z to'lov balanslarini tiklash, shuningdek, ularning xalqaro to'lov balanslari taqchilligi davomiyligi va miqdorini qisqartirish uchun muddatli moliyaviy mablag'lar berish (O'zME, 9-jild, 375-bet).

VIII. Ish qog'ozi.

Itimos xati

Informatika kafedrasining mudiri K.Rahimovga

Birlashmamiz muhandis-mexanigi O.Salimovni hisoblash texnikasi bo'yicha malaka oshirish maqsadida ikki oy muddatga (1998. 15. 01

dan 1998. 15. 03 gacha) tajriba o'tash uchun qabul qilishingizni so'raymiz.

Toshkent elektr-ro'zg'or
buyumlari ishlab chiqarish
birlashmasining bosh
direktori o'rinbosari (imzo) U. Shokirov
(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 293-bet).

IX. Grammatik terminlar.

Xalqaro til millatlararo aloqa vositasi sifatida BMT tomonidan tavsiya etilgan tillar. M.: *oltita xalqaro til bor: ingliz, fransuz, ispan, arab, xitoy, rus.*

Xat boshi (abzas) matnni yangi yo'ldan uch harf o'rnini qoldirgan holda yozib boshlash.

Tayanch iboralar: chuqur til orqa, xalqaro til, aloqa vositasi, xat boshi, matn.

46-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

47-mashq. Krossvordlar tuzish.

48-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

18-dars. Bobolarning botirligi

I. Nutq tovushiga izoh: "B" undoshi lab-lab, portlovchi, jarangli tovush hisoblanadi.

Og'zaki nutqda

kitop
maktab
javob

Imlo qoidasiga ko'ra

kitob
maktab
javob

Tez aytish

Bobo baliq bozoriga bordi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Bor-moq, ba-hor, ba-ho, bo-zor, bo-bo, bu-vi, bo-la, bu-gun.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Badiiy, bajarmoq, bayram, baland, band, barg, barmoq, baqirmoq, baho, baholamoq, begona, bermoq, badan, bayonot, baliq, balki, balli, baxt, bahor, bahs, bezovta, bekat, bilmoq, billur, bitirmoq, bobo, bozor, boy, bola, bor, bosim, bosmoq, botir, bosh, bog'lamoq, buvi, bugun, buzmoq, buyrak, burmoq, bug', bo'yin, bo'sh, bastalamoq, baqraymoq, bag'ishlamoq, bahslashmoq, bezamoq, bezdirmoq, bezmoq, bezovtalanmoq, bekinmoq, belamoq, belgilamoq, betlamoq, bidirlamoq, bilinmoq, birikmoq, birlashmoq, birodarlashmoq, bitishmoq, bitmoq, botmoq, boyitmoq, bolalamoq, boltalamoq, boplamoq, bormoq.

Paronimlarni farqlang:

Barmoq (палец)—bormoq (идти), biygon (отточенный)—biron (какой-то), biron (кто-то)—birov (закрутка), bob (глава)—bor (подходящий), borliq (вселенная, существование)—borlik (богатство), burj (гороскоп, зодиак)—burch (долг).

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) boboning barmog'i;

4) bekatda bahslashmoq;

- 2) bayonotni bajarmoq; 5) bahs bilan baholamoq;
3) bozorga bormoq; 6) bahorgi bayram.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Boyliging unutsang, mayliga, unut,
Mansabing unutsang, mayliga, unut,
Agarda unutsang ona tilingni,
Zaharga aylansin onang bergan sut.

(Gazetadan)

Bobolardan so'zladim, ammo
Bir zot borkim, baridan suyuq:
Buyuklarga baxsh etgan daho,
Ona xalqim, o'zingsan buyuk.

(A.Oripov)

V. Suhbat.

- Buxoroga bilet bormi?
- Bugungami?
- Bugunga.
- Bor.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Bobur

Zahiriddin Muhammad ibn Umarshayx Mirzo Bobur 1483-yilning 14-fevralida Andijon shahrida tug'ilgan. Bobur yoshligidan harbiy ta'lim, fiqh ilmi, arab va fors tillarini yaxshi o'rgangan. Unga yoshligidan Bobur (Sher) laqabini berishgan. Mashhur sufii shayx, otasining piri Xo'ja Ahrorga ixlos qo'ygan. Bobur otasi vafotidan so'ng 12 yoshida taxtga o'tiradi. Ikki-uch yillik qiyinchilikdan so'ng beklar bilan murosaga keladi. U 1497-yilda Samarqandni egallaydi. Iqtisodiy qiyinchilik tufayli o'z yurtiga qaytadi, 1498-yilning kuzidagina qo'ldan ketgan Andijonga kiradi. 1499-yildan Shayboniyxon Movarounnahrda turkiylar hokimiyatini mustahkamlashga kirishadi. Bobur 1500-yilning kuzida yana Samarqandga keldi. 1501-yilning aprelida Samarqandning Saripul qishlog'i yaqinidagi jangda Bobur Shayboniyxondan yengildi. U avval Toshkentga bordi, keyin Andijonni qo'lga kiritishga harakat qildi.

Ammo muvaffaqiyatsizlikka uchrab, 1504-yilning iyunida Afg'onistonga o'tib ketdi. U yerda mustaqil davlat tuzdi. Sakkiz yil Movarounnahrni egallash uchun eroniylar bilan ittifoq tuzib, jang qildi. 1512-yilning 24-noyabrida G'ijduvon tumani yonidagi jangda shayboniylardan yengilib, Afg'onistonga qaytib ketdi. 1526-yilning oxirida Hindistonning asosiy qismini egallab, imperiya tuzdi. Bobur 1530-yilning 26-dekabrida vafot etdi.

Bobur 18-19 yoshlarida ruboiy va g'azallar yoza boshladi. Bizgacha yetib kelgan devonida 119 g'azal, 209 ruboiy, 10 dan ortiq tuyuq va qit'alar, 50 dan oshiq muammo, 60 dan ziyod fard, 270 baytdan iborat 8 ta masnaviysi bor. Bobur 1521-yilda «Mubayyin», 1523-1525-yillarda «Muxtasar», 1525-1530-yillarda «Boburnoma» asarlarini yozgan. Bundan tashqari u «Harb ishi», «Musiqqa ilmi» asarlarini ham yozgan, Xo'ja Ahrorning «Volidiya» asarini fors tilidan turkiy tilga tarjima qilgan.

Lug'at

Maxsus—специальный, tarbiyachi—воспитатель, harbiy ta'lim—военное дело, fiqh ilmi—юриспруденция, mutafakkir—мыслитель, laqab—прозвище, psevdonim; rig—наставник, ixlos qo'ymoq—быть приверженным, преданным; taxtga o'tirmoq—занимать престол, murosaga kelmoq—прийти к соглашению, roytaxt—столица, iqtisodiy—экономический, qaytmoq—возвращаться, qo'lga kiritmoq—завоевывать, mustahkamlamoq—укреплять, jang—бой, yengilmoq—терпеть поражение, harakat qilmoq—действовать, tuzmoq—создавать.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Botirlik

Botirlik — dovyurak, qo'rqmas kishilarga xos xususiyat; mardonavor xatti-harakat, jasoratli bo'lish. Ana shunday xislat egalari xalqparvar hamda vatanparvar bo'lishadi.

Beruniy

Buyuk qomusiy olim Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad Beruniy 973-yilning 4-sentyabrida Xorazmning Kat (Qiyot) shahrida tug'ilgan. «Berun» so'zi «tashqari», «chet» ma'nosini bildiradi. U 152 ta asar yozgan, bizgacha 28 tasigina yetib kelgan. Al-Beruniy

Kopernik va Leonardo do Vinchi kashfiyotlarini oldin asoslab bergan. Beruniy 150 ga yaqin asar yozgan. Uning “As-osor ul-boqiya an al-qurun ul-holiya” (Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar) asarida taqvim (kalendar), yil hisobi, qadimgi xalqlar (sug’dlar, xorazmliklar, forslar, yunonlar, yahudiylar) haqida, ularning bayramlari, urf-odatlari to‘g‘risida ma‘lumot bergan. Beruniy arab tilida she‘r va hajviyalar, sharhlar yozgan. U “Muxtor ul ash‘or” to‘plamini tuzgan. Muqanna haqida va Xorazm tarixi haqida asarlar yozgan, lekin hali topilmagan. Beruniy birinchi bo‘lib globusni yaratgan. Algebra, geometriya, trigonometriya, geografiya, astronomiya kabi fanlardan ko‘plab kashfiyotlar qilgan. Olim yunonlarning dunyo qurilishi haqidagi yer markaz boshqa planetalar uning atrofida aylanadi degan **geosentristik** ilmiy xulosalarini inkor qilgan. Quyosh markaz boshqa planetalar esa uning atrofida aylanadi degan **geliosentristik** ilmiy qarashni asoslab bergan. Olim yer aylanishi uzunligini o‘lchashning yangi usulini kashf etgan. Hind hamda Atlantika okeanlarining janubda bir-birlari bilan qo‘shilishini taxmin qilib, Amerika qit‘asi mavjudligi haqidagi bashoratini aytadi. Beruniy tilshunos va adabiyotshunos olim ham sanaladi. Dunyo she‘riyatining uch yirik vazni: “**metrika**” (yunon), “**shloka**” (hind) va “**aruz**” (arab)larni qiyoslab, o‘xshash tomonlarini aytib o‘tgan. Beruniy o‘z atrofiga olimlarni yig‘ib, Xorazmdagi “Ma‘mun akademiyasi”ga asos solgan. 1017-yilda Mahmud G‘aznaviy Xorazmni bosib oladi va Beruniyni G‘aznaga olib ketadi. Beruniyning “Hindiston”, “Astronomiya kalidi”, “Mas‘ud jadvali” asarlari ham bor. Beruniy 1048-yilda G‘aznada vafot etgan. 1973-yilda jahon ilm ahli Beruniy tavalludining 1000 yilligini nishonladi.

Buyuk Britaniya

Buyuk Britaniya (Buyuk Britaniya va Shimoliy Irlandiya qo‘shma qirolligi) – Shimoli-g‘arbiy Yevropadagi davlat. Mamlakat hududining 90 foizi Buyuk Britaniya orolida bo‘lib, qolgan qismi Irlandiya orolining shimoli-sharqiy qismida hamda ularga yondosh mayda orollarda joylashgan. Bu mamlakat ko‘pincha Angliya deb ham ataladi. Maydoni 244,1 ming km², aholisi 58,5 mln. dan ziyod kishi (1990-yillarning oxiri). Poytaxti – London shahri. Ma‘muriy-hududiy jihatdan to‘rt qismdan (Angliya, Uels, Shotlandiya va unga yondosh orollar, Shimoliy Irlandiya) iborat. Davlat tuzumi – konstitusion monarxiya. Davlat boshlig‘i – qirol (qirolicha). Qonun chiqaruvchi

hokimiyatni qirol va ikki palatali parlament, ijrochi hokimiyatni bosh vazir boshchiligidagi hukumat amalga oshiradi. Mamlakatning konstitutsiyasi yo‘q, xalq vakilligi to‘g‘risidagi akt eng muhim hujjat hisoblanadi. Asosiy daryolari: Severn, Temza, Trent, Mersi, Klayd. Aholisining 81,5 foizi inglizlar. Uelslar yoki valliylar (1,9 foiz), shotlandlar (9,1 foiz), irlandlar (2,4 foiz) va boshqa xalqlar ham bor. Aholining aksariyat qismi protestantlar, shuningdek, katoliklar ham bor. Yirik shaharlari: London, Birmingem, Glazgo, Liverpul, Manchester, Sheffield, Lids. Buyuk Britaniya 1945-yildan BMT ning a‘zosi. O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 18-fevralida o‘rnatgan (O‘z ME, 2-jild, 312-bet).

VIII. Ish qog‘ozi.

Namangan shoyi ishlab

Chiqarish birlashmasi

KADRLAR SHAXSIY TARKIBIGA OID

1999. 15. 05. № 105

Namangan sh.

0271110

BUYRUQ

Ishga qabul qilish haqida

Nozima Karimovna OLIMOVA 1999.20.05 dan 200000 so‘mlik maosh bilan bo‘yash sexining katta muhandisi lavozimiga TAYINLANSIN.

Asos: N.K.Olimova arizasi.

Bosh direktor

(imzo)

L.K.To‘xtasinov

Imzo:

Kadrlar bo‘limi

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 99-bet).

IX. Grammatik terminlar.

Bo‘g‘in bir nafas zarbi bilan aytiladigan bir yoki bir necha tovushlar birikmasidir. Masalan: o-na, ko‘k-lam, ish-chan, tosh-li, osh-qovoq. Bo‘g‘in ikki xil bo‘ladi: 1. Ochiq bo‘g‘in unli bilan tugaydi yoki unli bilan iborat bo‘ladi. M.: o-ta, o-na, a-ka, u-ka, o-pa,

i-ni, o-g'a. 2. Yopiq bo'g'in undosh bilan tugaydi. M.: *daf-tar, mak-tab, chiz-g'ich.* Ba'zan bo'g'in tuzilishiga qarab ham o'zlashma so'zlarni ajratish mumkin. Taqqoslang:

Arabcha

Mat-baa
Sui-is-te'-mol
Mu-to-laa

fors-tojikcha

pay-vand
far-zand
sho-gird

ruscha

инс-ти-тут
трак-тор
грам-вай

Bosh kelishikning qo'shimchasi yo'q. Bu kelishikdagi so'z kim?, nima?, qaer? so'roqlariga javob bo'ladi. Gapda ega, kesim, undalma vazifalarini bajaradi. Masalan:

1. *Karim* keldi.
2. *Kitob* o'qildi.
3. O'zbekistonning *poytaxti* – *Toshkent*.
4. Senga tengdosh *Pomir*-u Oqsoch *Tiyonshon*, o'z**begim**.

Bosh ma'no ko'p ma'nolilik tizimda markaziy o'rinda turadi, boshqalari unga to'g'ridan-to'g'ri yoki biror ma'no orqali bog'lanadi. M.: *ko'z (ko'rish organi), uzukning ko'zi, taxtaning ko'zi, derazaning ko'zi.* Lug'atlarda bosh so'z tarjima qilinadi.

Bosh harf kichik harflardan hajmi va shakli bilan farqlanuvchi, imlo qoidasiga ko'ra ma'lum o'rinlarda ishlatiladigan harfdir.

Bo'g'inli(sillabik) yozuvda grafik shakl bo'g'inning ifodasi uchun xizmat qiladi. M.: *bobilliklarning mixxati, hindlarning devanagari yozuvlari.*

Belgilash-jamlash olmoshlari to'pdan ajralganlik yoki jamlab ko'rsatilgan shaxs, narsa, belgi-xususiyat, harakat-holatni bildiradi. M.: *har kim, har nima, har bir, har qaysi, har qanday, hamma, barcha, jami, yalpi, bari, butun.*

Bog'lovchilar gapning uyushiq bo'lagini va qo'shma gap tarkibidagi sodda gaplarni o'zaro bog'lash uchun xizmat qiladigan yordamchi so'zlardir. Ular vazifasiga ko'ra teng va ergashtiruvchi bog'lovchilarga bo'linadi. M.: *va, hamda, ammo, lekin, biroq, yo, yoki, yoxud, dam, goh, agar, negaki, ya'ni.*

Tayanch iboralar: lab-lab undosh, belgilash olmoshi, jamlash olmoshi, belgi-xususiyat, shaxs-narsa, harakat-holat, ifodalamoq.

Asosiy so'zlar

49-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

50-mashq. Krossvordlar tuzish.

51-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

19-dars. Ruhiyatning rohati

I. Nutq tovushiga izoh: "R" undoshi til oldi, portlovchi, jarangli, titroq tovush hisoblanadi.

Taqqoslang:

O'zbekcha

randa
rasta
rashk
rahbar
rivoj
ruxsat

ruscha

рубанок
руад
ревност
руководител
развитие
разрешение

Tez aytish

Rahbar raqqosani rag'batlantirdi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Ra-qam, rah-mat, re-ja, rah-bar, rux-sat-no-ma, ro-zi-lik.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Rais, rang, ranjimoq, rasm, rasmiylashtirmoq, raqam, raqib, raqs, rag'batlantirmoq, rahmat, reja, rost, ruxsat, ro'yxat, ro'mol, ravshan, raddiya, razil, rayhon, rangli, randa, rasvogarchilik, rasmiyatchilik, rasta, raxna, rashk, rahbar, rahm, rag'bat, rivojlanmoq, rizq, rioya, rozilik, rozilashmoq, rom, rosa, rostgo'y, rostlamoq, rohat, rohatlanmoq, ruxsatnoma, ruhlanmoq, ro'shnolik, ravshanlashmoq, randalamoq.

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) raqqosaning ro'moli;	4) ruxsatdan ruhlanmoq;
2) raisni ranjitmoq;	5) rizq bilan rohatlanmoq;
3) rejaga rioya qilish;	6) rostgo'y rahbar.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Registonda Mirzo Ulug'bek
Madrasasi aqlimni oldi.

Madrasalar aro qutlug'dek
Xayolimga o'r'nashib qoldi.

(B. Boyqobilov)

Registonning sahnida qadim –
Zamonlarda terilgan toshlar.
Muqaddasdir azal bu zamin,
Tavof qilsa arziydi yoshlar.

(B. Boyqobilov)

V. Suhbat.

- Jaloliddin Rumi kim?
- Buyuk shoir va mutafakkir.
- Qaysi tillarda ijod qilgan.
- Turkiy, arab va fors tillarida.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Rumi

Buyuk shoir va mutafakkir Jaloliddin Rumi 1207-yilda Balxda tug'ilgan. U tasavvufdagi mavlaviya tariqatining asoschisidir. Rumi arab, fors va turkiy tillarda ijod qilgan. Jaloliddinning otasi Bahouddin Valad sufiylarning va fiqh ilmining donishmandi bo'lgan. Uni sulton Muhammad Xorazmshoh(1199-1220) o'z saroyiga taklif qilgan. Ammo Bahouddin Valad bu taklifni rad etib, maktabdorlik hamda ilmiy-ijodiy ish bilan mashg'ul bo'lgan. Xorazmshoh bilan birgalikda Balx shahrini tark etgan. Jaloliddin Rumi Makka yo'lida Fariduddin Attor bilan uchrashgan. 1220-yilda Rum sultoni Alouddin Kayqubod I ning da'vati bilan Halab, Damashq va Bagdod madrasalarida o'qigan, mudarrislik qilgan. Shoir va shayx Shamsi Tabriziy Jaloliddinga uch yil dars beradi. U shogirdiga falsafa, sufiylik ta'limotini o'rgatadi. Rumi o'zining bir baytida shunday yozadi: "Agar Attor menga ruh baxsh etgan bo'lsa, Shamsi Tabriziy tilsim kalitini tutqazdi". Jaloliddin 1244-yilda ustozini nihoyatda hurmat qilgani uchun o'z g'azallarida "Shamsi Tabriziy", "Shamsi" taxalluslarini qo'llay boshlaydi. Rumiyning 42 ming baytli "Devoni Kabir"(Ulug' devon) to'plamining ikkinchi nomi "Devoni Shamsi Tabriziy"dir. Rumi ijodi usmonli turk adabiyotining sarchashmasi hisoblanadi. Bizga Rumiyning she'riy devondan tashqari "Makotib",

“Ichindagi ichindadir”(“Fihi mo fihi”), “Masnaviyi masnaviy” kitoblari meros bo‘lib qolgan. Shoirning “Masnaviyi masnaviy” asarining qo‘lyozmasi O‘zbekiston FA Sharqshunoslik institutida saqlanmoqda. Uning barcha asarlari o‘zbek tiliga tarjima qilingan. Jaloliddin Rumiy 1273-yilda Ko‘nyada vafot etgan.

VII. Mustaqil ta‘lim uchun matnlar.

Rag‘bat

Rag‘bat – biror ishga bo‘lgan xohish, istak, moyillik. Har bir ish va harakatga nisbatan rag‘bat kuchli bo‘lsa, shu ishni amalga oshirish oson bo‘ladi.

Rossiya Federatsiyasi

Rossiya Federatsiyasi – Yevropaning sharqida, Osiyoning shimolida joylashgan davlat. Maydoni jihatdan dunyodagi eng katta mamlakat. Quruqlikdagi chegarasi 22125,3 km, dengiz chegarasi 38807,5 km. Ma‘muriy-hududiy jihatdan 21 respublika, 6 o‘lka, 49 viloyat, 2 federal shahar, 1 muxtor viloyat, 10 muxtor okrugga bo‘lingan. Maydoni 17,1 mln. km², aholisi 147,1 mln. kishi (2002-yil). Rossiya – boshqarishning respublika shakliga ega bo‘lgan demokratik federativ respublika. Davlat boshlig‘i – prezident. Qonun chiqaruvchi organi – ikki palatadan iborat Federal Majlis. Ijrochi hokimiyatni rais boshchiligidagi hukumat amalga oshiradi. Hukumat raisini Davlat dumasi bilan kelishgan holda prezident tayinlaydi. Rossiyada 100 dan ortiq millat va elat yashaydi. Aholining 81,5 foizini ruslar tashkil qiladi. Undan tashqari ukrainlar, beloruslar, litvalar, latishlar, nemislar, yahudiyalar, greklar, armanlar, ozarbayjonlar, o‘zbeklar (1994-yilda 58000), gruzinlar, qozoqlar va boshqa millatlar yashaydi. Yirik shaharlari: Moskva, Sankt-Peterburg, Nijniy Novgorod, Novosibirsk, Samara, Yekaterinburg. Rossiya 1945-yildan buyon BMT ning a‘zosi. O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 20-martida o‘rnatgan (O‘z ME, 7-jild, 359-bet).

Raqobat

Raqobat – mustaqil tovar ishlab chiqaruvchi (korxonalar) lar o‘rtasida tovarlarni qulay sharoitda ishlab chiqarish va yaxshi foyda keltiradigan narxda sotish, umuman iqtisodiyotda o‘z mavqegini

mustahkamlash uchun kurash. Raqobat ko‘p qirrali iqtisodiy hodisa bo‘lib, bozor sub‘ektlari o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni ifodalaydi. Resurslarni yetkazib beruvchilar orasidagi raqobat o‘zlarining iqtisodiy resurslarini (kapital, yer, ishchi kuchi) yuqori narxlarda sotish uchun amalga oshiriladi. Ishlab chiqaruvchilar va resurslarni yetkazib beruvchilar o‘rtasidagi raqobat bozor munosabatlari rivojlangan, iqtisodiyot to‘liq erkinlashgan sharoitda yaqqol namoyon bo‘ladi. Raqobat iste‘molchilar o‘rtasida ham yuz berib, tovarlarni qulay va arzon baholarda sotib olishga qaratiladi, ya‘ni xaridor har bir sarflangan pul birligi evaziga ko‘proq foyda ko‘rishga harakat qiladi, arzon va sifatli tovarni sotib olish uchun kurashadi (O‘z ME, 7-jild, 265-bet).

VIII. Ish qog‘ozi.

O‘zbekiston Respublikasi

Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi

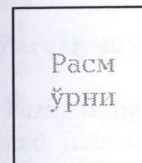
Toshkent davlat sharqshunoslik instituti

55-RUXSATNOMA

Lafasov O‘roqboy Fozilovich

«O‘zbek tili» kafedrasida

dotsent lavozimida ishlaydi.

REKTOR _____ A.M.Mannonov

Muddati _____

IX. Grammatik terminlar.

Ravish harakat-holatning belgisini, tarzi, payti, o‘rni va darajamiqdorini bildirib qanday?, qaytarzda?, qayholda?, qaymiqdorda?, qae?, qaeda?, qaerdan? so‘roqlariga javob bo‘ladi. M.: *ataylab, jo‘rttaga, noiloj, noilojlikdan, jim, yayov, ertaga, indin, pastda, olg‘a, oz, ko‘p.*

Rasmiy ish qog‘ozlari uslubi hozirgi o‘zbek adabiy tilining ma‘muriy va huquqiy ishlarida amal qiladigan bir ko‘rinishdir. Unda turli hujjatlar yoziladi. M.: *farmon, shartnoma, ariza, ishonchnoma, buyruq.*

Tayanch iboralar: titroq tovush, harakatning belgisi, holatning belgisi, rasmiy ish qog'ozlari uslubi, hujjatlar, ma'muriy ishlar, huquqiy ishlar.

52-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

53-mashq. Krossvordlar tuzish.

54-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

20-dars. Fan fidoiylari

I. Nutq tovushiga izoh: "F" undoshi lab-tish, sirg'aluvchi, jarangsiz olinma tovush hisoblanadi. O'zbek tiliga arab tilidan o'zlashgan. O'zbek tilidagi **f** tovushi, asosan, olinma so'z (o'zlashma so'z)larda uchraydi.

Og'zaki talaffuzda

palak	→
paxr	→
pikr	→
poyda	→

Adabiy talaffuzda

falak
faxr
fikr
foyda

Tez aytish

Fazogir falokatni fahmladi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Fa-ol, fal-sa-fa, fa-rish-ta, foy-da, fa-zo-gir, far-rosh.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Fazo, fazogir, faylasuf, falokat, falon, falsafa, fan, faol, faraz, farzand, farishta, farmon, farqlamoq, fasl, faxriy, faqat, fe'l, fil, fikr, fojia, foyda, fotiha, fuqaro, farosat, farrosh, fidokor, fitna, fahmlamoq, favqulodda, fazilat, fayz, falaj, falak, faqir, firibgar, firoq, foydalanmoq, folbin, fursat, faxrlanmoq, fikrlamoq.

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) faylasufning fikri;	4) fitnadan foydalanmoq;
2) falokatni fahmlamoq;	5) foyda bilan fahrlanmoq;
3) farzandga fotiha bermoq;	6) fidoyi fuqaro.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Farg'ona vasliga oshiqib sahar
Qurama boshida hilol ko'rindi.

Bobotog' bag'ridan izlasam olqor,
Amu to'liqlari zilol ko'rindi.

(B.Boyqobilov)

Fazolarning qay burchagiga
Fikri bilan yetadi inson,
Ammo ne bor o'z yuragida –
Bilmay o'tib ketadi inson.

(E.Vohidov)

V. Suhbat.

- Farrosh qani?
- Falsafa xonasida.
- Favqulodda vaziyatni aytdingmi?
- Ha, fahmladi.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Forobiy

Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uzlug' Tarxon Forobiy – o'rta osiyolik mashhur faylasuf, qomusiy bilimlar sohibi bo'lgan olim. Abu Nasr Forobiy 873-yilda Sirdaryo bo'yidagi Forob qishlog'ida harbiy xizmatchi oilasida tug'ilgan. Boshlang'ich ma'lumotni ona shahrida olgan. Keyin Shosh, Buxoro, Samarqand shaharlarida o'qigan. So'ngra Bag'dodda o'z bilimini oshirgan, u yerda yunon tili va falsafasini sharhlab, dunyoga tanitgani uchun «Sharq Arastusi» nomini olgan. Forobiy 70 dan ziyod tilni bilgan va 160 dan ortiq asar yozgan. Uning «Qonun haqida kitob», «Falak harakatining doimiyliги haqida», «Ilmlarning kelib chiqishi va tasnifi», «Fizika asoslari haqida kitob» asarlari bor. Uning «Qonun haqida kitob» asari musiqa nazariyasiga bag'ishlangan. Olimning o'zi ham mohir musiqachi va shoir bo'lgan. Forobiy 950-yilda Damashq shahrida vafot etgan.

Lug'at

Faylasuf–философ, qomusiy–энциклопедический, bilim–знание, sohib–владелец, обладатель; Sirdaryo bo'yida–на берегу Сырдарьи, harbiy xizmatchi–военнослужащий, boshlang'ich ma'lumot–начальное образование, bilimini oshirmoq–повышать знания, sharhlaroq–комментировать, dunyo–мир, tanitmoq–

знакомить, nom olmoq–получать звание, bilmoq–знать, nazariya–теория, bag'ishlaroq–посвящать, mohir–умельц.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Fidoyilik

Fidoyilik – biror g'oyaga, dunyoqarashga astoydil berilish. Bunday xususiyatga ega insonlar sadoqatli bo'lib, vatanparvarlik, millatparvarlikni yoqtirishadi.

Fransiya

Fransiya Respublikasi – G'arbiy Yevropadagi davlat. Maydoni 547,03 ming km², aholisi 60,424 mln. kishi (2004-yil). Poytaxti – Parij shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 22 region (viloyat), 96 departamentga bo'lingan. Davlat tuzumi – respublika. Davlat boshlig'i – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyati – ikki palatali parlament (Milliy majlis va Senat). Ijrochi hokimiyatni prezident va Vazirlar Kengashi amalga oshiradi. Fransiyadagi eng baland cho'qqi 4807 metr (Monblan tog'ida). Katta daryolari: Luara, Rona, Sena, Garonna. Aholisining 90 foizi fransuzlar, shuningdek, Fransiyada elzas, lotaring, katalon, breton, flamand va basklar yashaydi. Bundan tashqari, jazoirliklar, portugallar, italyanlar, ispanlar, armanlar va boshqa millatlar istiqomat qilishadi. Fransiyada 4 mln. musulmon bor. Dindorlarining 90 foizi katolik, 5 foizi musulmon, 2 foizi protestant, 1 foizi yahudiy. Yirik shaharlari: Parij, Marsel, Lion, Tuluza, Nissa, Nant, Strasburg, Bordo, Monpele, Lill. Fransiya 1945-yildan BMT ning a'zosi. O'zbekiston bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 1-martidan o'rnatgan (O'z ME, 9-jild, 313-bet).

Fond birjasi

Fond birjasi – qimmatli qog'ozlar va boshqa moliyaviy vositalar oldi-sotdi qilinadigan birja. Pul kapitali harakatiga xizmat ko'rsatadigan moliya bozorining dastaklaridan biri. Bozor infratuzilmasining muhim bo'g'ini, qimmatli qog'ozlar (davlat obligatsiyalari, korxonalar aksiya va obligatsiyalari, bank kredit biletleri, tijorat veksellari), valyuta oldi-sotdisi bo'yicha muntazam va tashkiliy faoliyat ko'rsatadi. Fond birjasining asosiy vazifalari: bo'sh turgan pul va qimmatli qog'ozlarni sotishni tashkil etish orqali jamg'arilgan pul kapitalini safarbar etish hamda to'plash; xususiy

xo'jalik sub'ektlari va davlat investisiyalarini ularning qimmatli qog'ozlari xaridini tashkil etish yo'li bilan moliyalashtirish; qimmatli qog'ozlarning yuqori darajadagi likvidligini, ya'ni qimmatli qog'oz egalari uchun yo'qotishsiz tezda pul mablag'lariga aylanishini ta'minlashdir (O'z ME, 9-jild, 280-bet).

VIII. Ish qog'ozi.

«Chilangar» firmasi
2000. 15. 02. 5-sonli
Toshkent sh.

TA'MIRLASH ISHLARINI O'TKAZISH TO'G'RISIDA

FARMOYISH

3-tsex avariya holatiga tushganligi munosabati bilan
BUYURAMAN:

1. 3-tsexda zudlik bilan ta'mirlash ishlari o'tkazilsin.
Mas'ul: Ta'mirlash-texnika bo'lim boshlig'i D.I.Mo'minov.
Bajarish muddati: 2000. 21. 02.

2. Ta'mirlash ishlarini nazorat qilish 3-tsex boshlig'i
S.Turopovga topshirilsin.

Korxonada

direktori

(imzo)

R.Shodmonov

Rozilik belgisi

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 107-bet).

IX. Grammatik terminlar.

Fonetika tilning tovush tizimi, nutq tovushlarining talaffuzi, eshutilish xususiyatlarini, bo'g'in, urg'u va ohang kabi masalalarni o'rganuvchi tilshunoslik bo'limi.

Fe'l shaxs yoki narsaning harakati va holatini bildirib, nima qildi?, nima qilyapti?, nima qilmoqchi?, nima qilar? so'roqlariga javob bo'ladi. M.: *yurmoq, o'tirmoq, duduqlanmoq, fikrlamoq.*

Frazeologizm (ibora) ma'nosi bir so'zga teng keladigan bir necha ko'chma ma'noli so'zlar qo'shilmasidir. M.: og'zi qulog'ida, yaxshi ko'rmoq, boshga ko'tarmoq, kapalagi uchib ketdi.

Tayanch iboralar: lab-tish tovush, fe'l, harakat fe'li, holat fe'li, frazeologizm, ko'chma ma'no.

Asosiy so'zlar

55-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

56-mashq. Krossvordlar tuzish.

57-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

21-dars. Lafzning lozimligi

I. Nutq tovushiga izoh: "L" undoshi til oldi, sirg'aluvchi, jarangli, yon tovush hisoblanadi.

Taqqoslang:

O'zbekcha	ruscha
laqma	легковерный
lug'aviy	лексический
lo'nda	лаконичный

Tez aytish

Lobar likopchani likillatdi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Lab-bay, lav-la-gi, la-qab, lu-g'at, la-vo-zim, lo-yi-ha.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Lab, labbay, lavlagi, lavozim, lagan, layoqat, lazzat, laylak, laycha, lalmikor, langar, lanj, latifa, latta, lafz, la'l, laqab, la'natlamoq, lahza, lahm, lekin, likopcha, loviya, loy, loyiha, lola, lochin, lug'at, lolaqizg'aldoq, lavha, laganbardor, larza, lashkar, la'nat, laqma, libos, lipillamoq, likillamoq, lobar, loqal, loyiq, lof, loqayd, lunj, luqma, lo'nda, lo'ttivoz, lazzatlanmoq, loyqalatmoq, laqillamoq, liqillatmoq.

Paronimlarni farqlang:

Lahm (мягкость)–lahim (туннель), lor (вдруг, сразу)–lof (преувеличение).

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) lalmining lolasi;	4) latifadan lazzatlandi;
2) langarni likillatmoq;	5) lof bilan lol qilmoq;
3) libosga loqayd bo'lmoq;	6) lazzatli lahza.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Lolazorda gulxanlar yoqib.
Bahor keldi, suluv oy keldi.
Chakkasiga qizil gul taqib
Dilbar keldi, go'zal may keldi.

(S.Zunnunova)

Lov-lov yonayotir quyosh – ul najot,
Osmon chorlayotir, chorlar yuksak tog'.
Shunday yuragimda tovushsiz faryod,
Men senga inonmoq istayman, evoh...

(Rauf Parfi)

V. Suhbat.

- Labbay, eshitaman.
- Laboratoriyami?
- Ha. Kim kerak edi?
- Lolani chaqirib bering, iltimos.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Lutfiy

Mavlono Lutfiy 1366-yilda Hirotda tug'ilgan. O'z zamonasining mashhur shoiri, «malik ul-kalomi» bo'lgan. Lutfiyning ona vatani Toshkent degan fikrlar ham mavjud. U Hirotda ta'lim olgan, yoshligidan adabiyotga qiziqqan. Umrining asosiy qismini o'qish-o'rganish va she'r yozishga bag'ishlagan. Diniy-tasavvufiy ilmlarni ham chuqur egallagan. Turkiy va forsiy tillarda 12000 bayt she'r yozgan. Bizgacha shoirning turkiy devoni (33 ta qo'lyozma nusxasi) yetib kelgan. She'rlarining asosiy qismi g'azallardan iborat. Shuningdek, ruboiy, tuyuq, qit'a, fard va boshqa janrlarda ham ijod qilgan. Alisher Navoiy Lutfiyi o'ziga ustoz deb bilgan. Lutfiyning she'rlariga zamondoshlari juda ko'plab nazira va tatabbu'lar yozishgan. Lutfiy 99 yil umr ko'rib, 1465-yilda vafot etgan. Lutfiyning ko'pgina she'rlari hozir ham ashula sifatida kuylanmoqda (O'z ME, 5-jild, 325-bet).

Bayt

Ulus ichra turur o'z **begim** qiyo ko'zluk,
Xayoli **To'qtamish** andin ko'ngul **Saroy**inda.

Lug‘at

Zamon–время, mashhur–знаменитый, malik–царь, kalom–слово, fikr–мысль, qiziqmoq–интересоваться, umr–жизнь, asosiy–основной, qism–часть, diniy–религиозный, egallamoq–овладевать, qo‘lyozma–рукопись, nusxa–экземпляр, ijod qilmoq–ворить, ko‘p–много, hozir–сейчас.

VII. Mustaqil ta‘lim uchun matnlar.

1.Lafz

Lafz – berilgan va‘da, ahd va so‘zida turish. Bu xususiyat kishiga ulug‘vorlik bag‘ishlaydi, bunday insonlarni barcha qadrlaydi.

2.Livan

Livan Respublikasi – G‘arbiy Osiyodagi davlat. O‘rta dengizning sharqiy sohilida joylashgan. Maydoni 10,45 ming km², aholisi 3,6 mln. kishi (2001 yil). Poytaxti – Bayrut shahri. Livan ma‘muriy-hududiy jihatdan olti muhofaza (viloyat) ga bo‘lingan. Davlat tuzumi – parlamentli respublika. Davlat boshlig‘i – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyat – Deputatlar palatasi. Ijroiya hokimiyatni prezident va u tayinlaydigan hukumat amalga oshiradi. Aholisining 90 foizdan ortig‘i arablar, shuningdek, turklar, armanlar, kurdlar, cherkaslar va boshqa xalqlar yashaydi. Aholisining 60 foizi musulmonlar. Qolgan qismi xristianlardir. Yirik shaharlari: Bayrut, Tripoli, Sayda va Zahla. Katta daryosi Al-Litoni. Livan 1945 yildan BMT ning a‘zosi. Livan O‘zbekiston Respublikasi bilan 1998 yilning 22 oktyabrida diplomatik munosabatlar o‘rnatgan (O‘z ME, 5-jild, 268-bet).

3.Liviya

Liviya Arab Sotsialistik Xalq Jamahiriya – Shimoliy Afrikadagi davlat. Maydoni 1759,5 ming km², aholisi 5,2 mln. kishi (2001-yil). Poytaxti – Tripoli shahri. Ma‘muriy-hududiy jihatdan 13 viloyat (baladiyya) ga bo‘lingan. Liviyaning davlat tuzumi – jamahiriya (xalq ommasi davlati). Rahbar organ – Inqilobiy rahbariyat. Qonun chiqaruvchi organ – umumiy xalq kongressi. Ijrochi hokimiyat – hukumat vazifasini bajaruvchi Oliy Xalq qo‘mitasi. Davlat boshlig‘i – Livan inqilobi rahbari. Aholisining

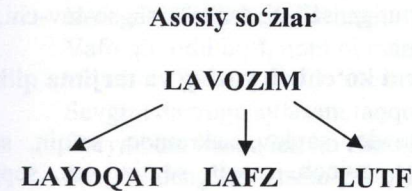
98 foizi arablar, shuningdek, barbarlar, tuareglar, tubular, italyanlar ham yashaydi. Davlat dini – islom (aksariyat musulmonlari sunna mazhabida). Yirik shaharlari: Tripoli va Bing‘ozi. Liviya 1955-yildan BMT ning a‘zosi. Pul birligi – Liviya dinori (O‘z ME, 5-jild, 268-bet).

VIII. Grammatik terminlar.

Lug‘aviy ma‘no so‘zning tub qismidan anglashiladigan tovushlar bog‘lanishi orqali kishi ongida yuzaga keladigan tushunchadir. M.: “ko‘z” (*ko‘rish organi*), “uy” (*kishi yashaydigan joy*).

Lug‘atshunoslik tilshunoslikning lug‘at tuzish ishlarining ilmiy-nazariy masalalari bilan shug‘ullanuvchi bo‘limdir.

Tayanch iboralar: yon tovush, lug‘aviy ma‘no, lug‘atshunoslik, lug‘at tuzish, ilmiy-nazariy, bo‘lim.

58-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

59-mashq. Krossvordlar tuzish.

60-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

22-dars. Salomatliging o'z qo'lingda

I. Nutq tovushiga izoh: "S" undoshi til oldi, sirg'aluvchi, jarangsiz tovush hisoblanadi.

Taqqoslang:

O'zbekcha

saralash
satr
safdosht
sahifa
serquyosh
so'z

ruscha

селекция
строка
соратник
страница
солнечный
слово

Tez aytish

Savdogar sabzini sotdi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

So-vun, so-at, su-pur-gi, sab-zi, sar-ta-rosh, so-tuv-chi, suv-sa-moq.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Sabab, sabr, savdo, saylov, sakramoq, salqin, sanoat, san'at, saqlamoq, sevmuq, sevinch, sezgir, semiz, sen, sepmoq, siyosat, siyoh, sinf, sirtqi, soat, sovun, sovuq, soliq, sotmoq, sun'iy, surat, sust, sulh, suyuq, suyak, sug'ormoq, so'zlamuq, so'rg'ich, sabzi, saviya, savod, savol, sadaqa, sadoqat, sayohat, sayyoh, saylamuq, saksovul, salomlashmoq, saralamuq, sartarosh, sarflamuq, saf, sachramuq, sergap, siljimuq, sindirmuq, sirg'anmuq, sotuvchi, suvarak, suzmoq, suhbat, sug'urta, so'kmoq, so'ramuq, savdolashmoq, sayramuq, salqinlashmoq, sanamuq, sarg'aymoq, sevinmuq, sezmoq, semirmuq, sensiramuq, sizlamuq, silamuq, singdirmuq, sirpanmuq, sitilmuq, siqilmuq, siqmuq, sig'dirmuq, sovimoq, sig'inmuq, sovunlamuq, sozlamuq, solmuq, sochmuq, soqovlanmuq, sog'lomlashtirmuq, sog'muq, suvsamuq, supurmuq, surmuq, surishtirmuq, susaymuq, suyulmuq, suyamuq, suyunmuq, suhbatlashmoq.

Paronimlarni farqlang:

Sayd (охота)–sayid (потомок пророка), sanat (считать)–san'at (искусство), saqov (болезнь)–soqov (заика, немой), suyulmuq (разжигаться)–suyilmuq (быть любимым), surat (фотоснимок)–sur'at (темп).

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

- 1) sinfboshining savoli;
- 2) soatni sozlamuq;
- 3) sotuvchiga sotmuq;
- 4) savdodan sovimoq;
- 5) san'at haqida suhbatlashmoq;
- 6) sezgir suratlash.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Senga kim qilarkan odamgarchilik,
Javob ber unga sen qilib yaxshilik,
Vafoga vafodir kishilik haqi,
Vafo qil, odil bo'l, nom ol manguilik.

(Yusuf Xos Hojib)

Sevgini daryoga aylasam taqqos,
Daryo ham irmoqdek ko'rinur menga.
Sevgini dengizga etsam gar qiyos,
Dengiz ham buloqdek ko'rinur menga.

(B. Boyqobilov)

V. Suhbat.

- Soat necha bo'ldi?
- Sakkiz yarim.
- Saylov qachon tugaydi?
- Soat o'n birda.

VI. Asosiy matnni yozing va yod oling.

Sog'liqni saqlash

Aholining sog'ligini muhofaza qilishga yo'naltirilgan ijtimoiy, iqtisodiy va tibbiy tadbirlar tizimi. Sog'liqni saqlash Sharqda uzoq tarixga ega. Ayniqsa, o'rta asrda yuqori bosqichga ko'tarildi. O'sha davrda Sharq mutafakkirlari tabobat ilmida jahonshumul asarlar

yaratdilar. Beruniyning "Tibbiyotda dorishunoslik", Ibn Sinoning "Tib qonunlari" kabi asarlari jahon tibbiyotida uzoq vaqt darslik vazifasini bajardi. Keyingi davrlarda ham tabiblik Turkistonda sog'liqni saqlashning asosiy shakli bo'lib keldi. Maxsus shifoxonalar ("Dor ush-shifo") ishlab turgan. Amir Temur davrida boshqa mamlakatlarning mashhur tabiblari poytaxt Samarqandda maxsus shifoxonalar ochishdi. Rusiya Toshkentda (1868), Samarqandda (1872), Xivada (1873), Buxoroda (1891) kichik kasalxonalar ochdi. 1880-yilda Toshkentda xayriya yo'li bilan mitti tugruqxona ochildi. 1918-yilda Toshkentda dastlabki tibbiyot o'quv yurti (hozirgi Oxunboboyev nomli bilim yurti) ochildi. 1920-yilda O'rta Osiyo universiteti qoshida tibbiyot fakulteti ochildi. XX asrning 20-yillaridan sog'liqni saqlash borasida sezirarli o'zgarishlar boshlandi. Barcha mavjud maskanlar davlat tasarrufiga o'tkazildi. Epidemiyalarga qarshi emlash ishlari olib borila boshladi, natijada yuqumli kasalliklar yo'qola boshladi. 1924-yilda respublikamizda 53 ta kasalxona, 151 ta ambulatoriya, 40 ta boshlang'ich tibbiyot markazi bor edi. 1931-yilda Toshkent va Samarqand tibbiyot institutlari ish boshladi. 1937-yilda Toshkent farmatsevtika instituti ochildi. 1937-yilda Toshkent sil kasalliklari, qon quyish institutlari faoliyat ko'rsata boshladi. Hozirgi kunda mamlakatimizda 10 dan ortiq oliy o'quv yurtlari, 10 ga yaqin ilmiy tekshirish institutlari, 1000 dan oshiq kasalxonalar ishlab turibdi. 1993-yilda "Sog'lom avlod uchun" ordeni ta'sis qilindi. 1998-yilda Sog'liqni saqlash davlat dasturi qabul qilindi.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Sadoqat

Sadoqat – biror kishiga yoki ishga chin qalbdan berilish va sodiqlik. Insonlarning hurmatini oshiradigan xususiyat hisoblanadi.

Tibbiyot tarixi

Tibbiyotning xalq tabobatidan mustaqil fan darajasiga ko'tarilishida qadimgi Misr, Bobil tibbiyoti, Gippokrat va Galenning muhim o'rni bor. Gippokrat kasalliklarni aniqlash, bemorning hayoti va faoliyatiga tashqi muhitning ta'sirini o'rganish, xastalikning kelib chiqish sabablarini topish va davolashda bemor organizmining o'ziga

xos xususiyatlarini bilish kabi masalalar bilan shug'ullangan. Galen esa birinchi bo'lib organizmdagi a'zo va tizimlarning tuzilishi hamda funktsiyalarini hayvon(maymun)lar organizmida tajriba qilib o'rgangan. Uning anatomiya va fiziologiyaga oid asarlari XVI asrgacha tibbiyotning asosi bo'lib kelgan. Sharq tabobatida qadimgi yunon, sanskrit va boshqa tillardagi asarlar tarjima qilindi. Husayn ibn Is'hoq al-Ibodiy(809-877) Galenning "Sodda dorilarning quvvatlari", Badig'ursning "Sodda dorilarnig o'rniga o'tuvchilar" asarlarini arab tiliga tarjima qilgan. Abu Hanifa ad-Dinavoriy(815-yilda tug'ilgan) "O'simliklar haqida kitob" asarini yaratgan, unda 482 xil o'simlikning dorivorlik xususiyatlari bayon qilingan. Beruniyning "Kitob as-saydana fi-t-tib"("Tibbiyotda dorishunoslik") asari O'rta Osiyo dorishunosligiga asos bo'ldi. Abu Bakr ar-Roziyning tibbiyot ensklopediyasi hisoblangan 25 jildlik "Al-Havoiy nomi bilan tanilgan katta to'plam" asari shu paytgach Sharq va G'arbda qadrlanadi. O'rta asrda Abu Ali ibn Sino o'zining "Tib qonunlari" asari bilan jahon tibbiyotiga ulkan hissa qo'shdi. Bu asar hozirgacha asosiy qo'llanma bo'lib kelmoqda. Ibn Sinoning yana bir asari "Yurak dorilari" ham mavjud. Bundan tashqari Abu Mansur, Yusuf Iloqiy, Badriddin Samarqandiy, Najibuddin Samarqandiy (XIII asr), Ali Xurosoniy(XV-XVI asrlar), Muhammad Xorazmiy(XVII asr), Ja'farxo'ja Hazoraspiy(XVIII-XIX asrlar), Mahmud Ho'qandiy(XIX asr) va boshqa mashhur olimlarning asarlari bizgacha etib kelgan.

Ibn Sino

Ibn Sino buyuk qomusiy olim, tibbiyot fanining asoschisidir "Meditsina" atamasi "Madadi Sino" so'zidan kelib chiqqan. Abu Ali Husayn ibn Abdulloh ibn Sino 980-yilda Buxoroning Afshona(Isfana) qishlog'ida tug'ilgan. U maktab, madrasada o'qiydi va 9-10 yoshlarida Qur'oni Karimni yod oladi. 16 yoshida shoh Nur ibn Mansurni davolab mashhur tabib bo'ladi. 20 yoshlarida Abu Rayhon Beruniy bilan xat yozishib turgan. Ibn Sino Xorazmdagi "Ma'mun akademiyasi"ga borib, olimlar bilan bahslashgan. Yetti yil (1005-1012) Xorazmda yashaydi. So'ng Sharq mamlakatlariga ketadi. Ibn Sino 280 dan ortiq asar yozgan. Shundan 160 tasi bizgacha yetib kelgan. Ibn Sinoning eng mashhur asari "Al-qonun fi-t-tib" ("Tib qonunlari" 15 kitob, 14 jilddan iborat) hisoblanadi. Olti asr davomida Yevropada darslik vazifasini bajargan. Ibn Sino

Pasterdan 800 yil avval ayrim kasalliklarning ko'zga ko'rinmas jonivor (mikrob)lar orqali yuqishi aytgan. Diagnostika va dorishunoslikda uning xizmatlari tengsizdir. U tibbiyotga oid o'nga yaqin asarini she'riy yo'lda yozgan. Ibn Sinoning "Al-Manzuma fi-t-tibb" (Tibda nazmiy asar) kitobi "Tib qonunlari" dan keyingi o'rinda turadi. Bu asarni "Tibbiy doston" ("O'rjuza") deb ham atashadi. Ibn Sino musiqaga oid 5 ta kitob yozgan. Adabiyotshunos sifatida "Fan ash-she'r" (She'r ilmi) asarini yozgan. Sinoning "Kitob ush-shifo" (20 qism) asari tabiiy fanlar to'g'risida bahs yuritadi. Ibn Sino shoir sifatida doston, qasida, g'azal, ruboiy, fard kabi janrlarda ijod qilgan. Ibn Sino arab tilida *Qur'oni Karim* asosidagi "Yusuf" qissasini, "Risolat at-tayyor" (Qush risolasi), "Hayy ibn Yaqzon" falsafiy, ramziy-romantik qissalarini, "Salomon va Ibsol" ishqiy-sarguzasht qissasini yozgan. Dariy (fors) tilida "Donishnoma" (Bilim kitobi), "Forscha mantiq", "Tomir urishi haqida kitob" asarlarini yozgan. Ibn Sino she'rilaridan xulosa: "*Umrni bekor o'tkazmaslik*"dir. Zayniddin Vosifiy (1485-1532) o'zining "Badoyi ul-vaqoe" asariga Ibn Sino haqidagi hikoyalarni kiritgan. Ibn Sino 1037-yilda vafot etgan. 1980-yilning 18-avgustida jahon ilm ahli ulug' mutafakkir tavalludining 1000 yilligini nishonladi.

VIII. Ish qog'ozi.

So'rov xati

Samarqand tuman hokimligiga

«O'zbekiston ovozi» gazetasi tahririyati Shreder nomidagi Bog'dorchilik, tokchilik va vinochilik ilmiy ishlab chiqarish birlashmasining Samarqand filialidagi bir guruh ishchilardan tahririyatga kelgan ushbu shikoyat xatini ko'rib chiqish uchun Sizga yo'llaydi. Tekshirish natijalari haqida tahririyatni xabardor qilishingizni so'raymiz.

Xatlar va ommaviy ishlar

bo'limi mudiri (imzo) Yu.Berdiev

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 297-bet).

IX. Grammatik terminlar.

Sifat otga bog'lanib uning belgisini bildiradigan, qanday?, qanaqa?, qaysi? so'roqlariga javob bo'ladigan so'zlar turkumidir. M.: *mehribon, oq, nordon, keng, muattar, ichki, kunduzgi.*

Son narsaning nomini, son-sanog'ini, tartibini bildirib qancha?, necha?, nechta?, nechanchi? so'roqlariga javob bo'ladigan so'zlar turkumidir. M.: *bir kishi, ikkinchi sinf, beshta, uch dona, o'ntacha, minglab odamlar, yuzlarcha askar, soat o'nlarda, ikkala, oltovlon, yettov, to'rttadan, beshdan ikki, yarim.*

Tayanch iboralar: til oldi, sirg'aluvchi, sifat, belgi, son-sanoq, tartib, miqdor.

Asosiy so'zlar

61-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

62-mashq. Krossvordlar tuzish.

63-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

23-dars. Zehnilar ziynati

I. Nutq tovushiga izoh: "Z" undoshi til oldi, sirg'aluvchi, jarangli tovush hisoblanadi.

<u>Talaffuzda</u>	<u>Bilib oling:</u> <u>Adabiy talaffuzda</u>
ishtirob	iztirob
teskor	tezkor
maşkur	mazkur
ishor	izhor

<u>O'zbekcha</u>	<u>Taqqoslang:</u> <u>Ruscha</u>
zamin	земля
zar	золото
zaxkash	заболоченный
zilzila	землетрясение

Tez aytish

Zargar zirakning zebidan zavqlandi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Zi-rak, zar-gar, za-har-la-moq, ziyo-fat, zil-zi-la, zan-jir.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Zavqlanmoq, zaif, zambil, zamburug', zamon, zanjir, zarar, zargar, zarur, zahar, zehn, zid, ziyon, ziyorat, zina, zirak, ziqna, zotdor, zulm, zo'r, zo'rg'a, zavq, zabardast, zambarak, zamin, zanglamoq, zararkunanda, zarlanmoq, zarb, zardob, zardoli, zarhal, zafar, zarra, zax, ziyon, ziyofat, ziyinat, zilzila, zimma, ziq, zirqillamoq, zich, zig'ir, zuluk, zumrasha, zo'ravon, zo'raymoq, zaiflashmoq, zanjirlamoq, zaxlamoq, zaharlamoq, zerikmoq, zirillatmoq, zorlanmoq, zo'rlamoq.

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

- 1) zamburug'ning zarari;
- 2) zolimni zirillatmoq;
- 3) zargarga zar bermoq;
- 4) ziyofatdan zerikmoq;
- 5) ziyorat uchun zo'rlamoq;
- 6) ziqna zargar.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Zabardast, bardoshli, quntu ixlosli,
Azamat o'g'illar, otincha qizlar,
Sizlarga yarashar shu oltin medal,
Kelajak ufqida sizdir – yulduzlar.

(G'afur G'ulom)

Zohid, senga huru menga jonona kerak,
Jannat senga bo'lsun, menga mayxona kerak.
Mayxona aro soqino paymona kerak,
Paymona necha bo'lsa, to'la yana kerak.

(Navoiy)

V. Suhbat.

- Ziyofat qaerda?
- Zargarnikida.
- Zo'r bo'larkan-da.
- Juda zo'r bo'ladi.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Zebunniso

Zebunniso begim 1643-yilda Dehlida tug'ilgan. Boburiylardan Avrangzebning qizi. Onasi Dilrasobonu Boburning qizi Gulbadanbegim avlodlaridandir. Otasi qizidagi shoirlikka maylni sezgach, unga Mullo Muhammad Said Ashraf Isfahoniyni muallim qilib tayinlaydi. Zebunniso ana shu olimning tarbiyasida shoira, olima, sozanda va xattot bo'lib yetishdi. U ilohiyotga oid bir asar yozib, asarini ustoziga bag'ishladi. Zebunniso o'zbek, fors, arab tillarining sarfu nahvini yaxshi o'zlashtirgan. U Xusrav Dehlaviy, Navoiy, Bobur, Bedil asarlarini juda yaxshi o'rgangan. Zebunniso lirik she'rlar bilan bir qatorda axloq-odobga oid «Zeb ut-tafosir» («Go'zal tafsirlar»). «Zeb un-nashot» («Nash'alar ziynati») va tasavvufga oid «Munis ul-arvoh» («Ruhlarining sodiq do'sti») kabi asarlar ham yaratgan. Shoiraning she'riy merosi bizgacha to'liq yetib

kelmagan. Uning bir devoni mavjud, unda 8000 misra g'azal, 7 ta qasida, 5 ta tarje'band va 1 ta muxammas bor. Zebunniso «Maxfiy» taxallusini ham qo'llagan. Zebunniso begim 1721-yilda Dehlida vafot etgan (O'z ME, 4-jild, 5-bet).

Lug'at

Qiz—дочь, ota—отец, shoir—поэт, mayl—желание, sezmoq—чувствовать, muallim—учитель, tayinlamoq—назначать, olim—учёный, tarbiya—воспитание, shoira—поэтесса, sozanda—музыкант, yetishmoq—достигать, bag'ishlamoq—посвящать, sarf—морфология, nahv—синтаксис, axloq—этика, odob—воспитанность, go'zal—прекрасный, tafsir—комментарий, nash'a—удовольствие, ziynat—украшение, ruh—дух, sodiq—верный, do'st—друг, meros—наследие, to'liq—полный, yetib kelmagan—не дошедший, mavjud—имеется, maxfiy—тайный, taxallus—псевдоним, qo'llamoq—употреблять.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Ziyraklik

Ziyraklik kishidagi tez fahmlash, uquvlilik xislatidir. Ziyrak kishilarda xalqparvarlik, vatanparvarlik xususiyatlari kuchli bo'ladi, ularga hech qanday tashqi kuchlar o'z ta'sirini o'tkaza olmaydi.

Ziyolilar

Ziyolilar (интеллигенция) — aqliy mehnat bilan shug'ullanuvchi kishilar. O'zbek tildagi «ziyoli» so'zining o'zagida «nur» ma'nosi mavjud. Ziyolilar ilmi, ma'rifatli va bilimdon kishilar hisoblanadi. Ular yuksak axloqli, yaxshi fazilatga ega bo'lgan, turli xurofotlardan xoli insonlardir. «Ziyolilar» atamasini O'zbekistonda XIX asrning oxiri — XX asr boshlarida jadidlar qo'llashgan. Ziyolilar ko'paygan sari jamiyatda ma'naviy yuksalish yuz beradi. Ziyolilar xalqni ma'naviy yetaklab boruvchi qatlam hisoblanadi. Bu qatlam erkin fikrlovchi, o'zining mustaqil qarashlariga ega bo'lgan kishilardan iborat (O'z ME, 4-jild, 12-bet).

«Ziji Ko'ragoniy» asari

«Ziji jadidi Ko'ragoniy» («Ko'ragoniyning yangi astronomik jadvali»), «Ulug'bek ziji» — Samarqand yaqinidagi rasadxonada

Mirzo Ulug'bek rahbarligida 1437-yilda yaratilgan ilmiy asar. Ikki bo'limdan (batafsil yozilgan muqaddima va vaziyatlari elliptik tizimda berilgan 1018 ta yulduzning jadvalidan) iborat. Muqaddima to'rt qismga bo'lingan. Birinchi qism — xronologiyada Sharq xalqlarining yil hisoblash usullari bayon qilingan. Ikkinchi qism amaliy astronomiya masalalariga bag'ishlangan. Uchinchi qismda sayyoralarning ko'rinma harakatlari geotsentrik tizim asosida sharhlangan. To'rtinchi qismda goroskop haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ulug'bekning bu jadvali yangiligi jihatdan astronomiya tarixida Gipparx-Ptolemey jadvalidan keyin (II asr) ikkinchi o'rinda turadi. Osmonni kuzatish asboblari ixtiro qilinguniga qadar tuzilgan zijlar orasida eng mukammali «Ulug'bek ziji» hisoblanadi. Bu asar fors tilida yozilib, keyinchalik turkiy va arab tillariga tarjima qilingan. Ulug'bekning shogirdi Ali Qushchi (Quchchi) asar qo'lyozmalarining keng tarqalishiga katta hissa qo'shgan. Bu asar birinchi marta 1648-yilda Angliyada nashr qilingan. Fors tilida yozilgan eng eski nusxalaridan biri O'zR FA Sharqshunoslik institutida saqlanmoqda (O'z ME, 4-jild, 13-bet).

VIII. Grammatik terminlar.

Zamon shakllar harakatning nutq paytiga munosabati bildiradi. O'zbek tilida zamon shaklning uch turi bor:

1) **o'tgan zamon.** M.: o'qidi — o'qimadi, yozibdi — yozmabdi, chiqqan — chiqmagan.

2) **hozirgi zamon.** M.: o'qiyapti — o'qimayapti, o'qiyotir — o'qimayotir, o'qimoqda — o'qimoqda emas, o'qiyotib — o'qimayotib.

3) **kelasi zamon.** M.: borajakman — bormayajakman, o'qimoqchi — o'qimoqchi emas, o'qirman — o'qimasman, o'qiyman — o'qimayman, yozaman — yozmayman.

Zidlov bog'lovchilari ma'nolari bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan uyushiq bo'lak va sodda gaplarni bog'lash uchun xizmat qiladi. M.: ammo, lekin, biroq, balki, -u, -yu.

Tayanch iboralar: til oldi, zamon shakli, o'tgan zamon, hozirgi zamon, kelasi zamon, zidlov bog'lovchilari.

Asosiy soʻzlar

64-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

65-mashq. Krossvordlar tuzish.

66-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

24-dars. Noyob niyat

I. Nutq tovushiga izoh: “N” undoshi til oldi, portlovchi, jarangli, burun tovushi (sonor) hisoblanadi.

Taqqoslang:

<u>Oʻzbekcha</u>	<u>ruscha</u>
nazorat	надзор
nafrat	ненависть
naqd	наличный
noaniqlik	неточность
nozik	нежный
nomlamoq	наименовать
noʻxat	нут

Tez aytish

Noshir noiloj nomladi.

Boʻgʻinlarni toʻgʻri oʻqing!

Nav-bat-chi, nuq-ta, na-ti-ja, na-fa-qa, na-bi-ra, na-mu-na.

II. Zaruriy soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Nabira, navbat, nam, namoyish, namuna, narx, nasiya, natija, nafaqa, nikoh, nizom, nizo, nisholda, nishon, niqob, novvot, nok, nolimoq, nom, nomus, non, nordon, notoʻgʻri, nohaq, nur, nusxa, nutq, nuqta, nav, najot, nazariy, nazokat, nay, nayza, nayrang, namlamoq, namozshomgul, narvon, nasihat, nasl, naf, nafrat, nafs, nashriyot, naʼmatak, naqd, naqshlamoq, naqqosh, nilufar, nigoh, niyat, nimjon, nishonlamoq, nishab, nodon, nozik, nokas, nomard, nomaʼlum, nomzod, notekis, notinch, notiq, noshud, noʻnoq, noʻxat, nafratlanmoq, niqoblamoq, noziklashmoq, nozlanmoq, nurlanmoq.

Paronimlarni farqlang:

Nasha (конопля)—nashʼa (удовольствие), naq (точно)—naqd (наличный), nufuz (авторитет)—nufus (народ).

III. Soʻz birikmalari tuzishni oʻrganing!

1) notiqning nutqi;

4) natijadan nolimoq;

- 2) nizomni nomlamoq; 5) namuna **uchun** naqshlamoq;
3) nabiraga nasihat qilmoq; 6) noto'g'ri nishon.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Nomang manga ruhdin nishon bo'ldi yana,
Osoyishi joni notavon bo'ldi yana.
Har harfi aning tanimda jon bo'ldi yana,
Har lafzi hayoti jovidon bo'ldi yana.

(Navoiy)

Nazar sol hattoki yetti qat yerga,
Qiyos topilgaydir o'tgan umrga:
Oltin aylangan yaxshilar xoki,
Yomonniki esa qora ko'mirga.

(A. Oripov)

V. Suhbat.

- Navbatchi kim?
- Nodira.
- Natijalar qani?
- Nashriyotda.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Alisher Navoiy

Nizomiddin Mir Alisher Navoiy 1441-yilning 9-fevralida Hirotida tug'ilgan. To'rt yoshida maktabga boradi. Temuriylardan Husayn Boyqaro bilan birga o'qiydi. Savodi tez chiqadi. Turkiy va forsiy tillardagi she'rlarni yod olgan. 1449-yilda Navoiylar oilasi Iroqqa ko'chadi. Alisher Taft shahrida Sharafiddin Ali Yazdiy bilan uchrashadi. Ular ikki yildan so'ng Hirotga qaytishadi. Abulqosim Bobur Navoiyning otasini Sabzavorga hokim etib tayinlaydi. Navoiy Hirotida o'qiydi. Adabiyotga qiziqadi. Tog'alari Kobuliy, G'aribiylar ham shoir edi. Alisher 10-12 yoshlarida she'r yoza boshlaydi. Mavlono Lutfiy uning bir g'azaliga 12000 bayt she'rini almashtirmoqchi bo'lgan. Navoiy 15 yoshida shoir sifatida taniladi. Turkiy she'rlariga Navoiy, forsiy she'rlariga Foniylar taxallusini qo'ygan. 1456-yilda poytaxt Hirotidan Mashhadga ko'chadi. Podsho Navoiyni Mashhadga olib ketadi. 1457-yilda podsho (Abulqosim

Bobur) to'satdan vafot etadi. Navoiy qiyinchilik bilan o'qishni davom ettirib, o'sha yerda qoladi. Husayn Boyqaro esa hokimiyat uchun kurashga bel bog'laydi. Abu Said Mirzo taxtga o'tiradi. Poytaxtni Samarqanddan Hirotga ko'chiradi. Navoiy 1463-yilda Hirotga qaytadi. Lekin hokimiyatdagilar Navoiyni yaxshi kutib olishmadi. Navoiy Samarqandga o'qishga ketadi. 1469 yilning bahorigacha Samarqandda yashaydi. Samarqand hokimi Ahmad Hojibek Navoiyga yordam beradi. 1469-yilning 14-aprelida Navoiy ramazon hayiti hamda Husayn Boyqaroning taxtga o'tirgani munosabati bilan «Hiloliya» qasidasini yozadi. Navoiy avval muhrdorlik, keyin bosh vazirlik (Amiri kabir) mansablariga tayinlanadi. Keyin Astrobod shahriga hokim bo'ladi. Navoiy juda ko'p bino, ko'priklar va hammomlar qurdiradi, ariq, hovuzlar qazdiradi. Juda ko'p ilm-fan fidoyilariga rahnamolik qiladi. Ustozi Jomiyga bag'ishlab «Xamsat ul-mutahayyirin», «Tuhfa ul-afkor» asarlarini yozadi. Navoiyning sakkizta she'riy devoni bor: «Ilk devon», «Badoe' ul-bidoya» («Badiiylik ibtidosi»), «Navodir un-nihoya» («Behad nodirliklar»), «Xazoyin ul-maoniy» (4 ta devon), «Devoni Foniylar» (forscha she'rlari). Bundan tashqari «Xamsa» (besh doston), «Mufradot», «Arbain», «Majolis un-nafois», «Nasoyim ul-muhabbat», «Lison ut-tayr», «Muhokamat ul-lug'atayn», «Mahbub ul-qulub», «Munshaot», «Vaqfiya» va boshqa asarlarni yozgan. Alisher Navoiy 1501-yilning 3-yanvarida Hirotida vafot etgan.

Lug'at

Вормоқ–идти, пойти; birga–вместе, o'qimoq–учиться, savod–грамотность, tez–быстро, yod olmoq–внучить наизусть, oila–семья, ko'chmoq–переезжать, uchrashmoq–встречаться, qaytmoq–вернуться, tayinlamoq–назначать, qiziqmoq–интересоваться, she'r uozmoq–сочинять стихи, almashtirmoq–обменять, tanilmoq–стать известным, poytaxt–столица, olib ketmoq–увезти, to'satdan–внезапно, davom etmoq–продолжаться, o'sha yerda–там, qolmoq–оставаться, bel bog'lamoq–взяться, priynatsya (za chto-libo) s userdieyem, taxtga o'tirmoq–стать правителем, kutib olmoq–встречать, hokimiyat–власть, yashamoq–жить, yordam bermoq–помогать, mansab–должность, tayinlamoq–назначать, qurmoq–строить, qazimoq–рыть, kopat', rahnamolik qilmoq–руководить, bundan tashqari–кроме этого.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Niyat

Niyat – inson ko'nglidagi orzu-istak, maqsad, ahd. Niyat hamisha xolis, yaxshilikka qaratilgan bo'lishi lozim. Shunda uning amalga oshishi ham oson kechadi.

Norvegiya

Norvegiya qirolligi – Shimoliy Yevropadagi davlat. Skandinaviya yarim orolining g'arbiy va shimoliy qismida joylashgan. Maydoni 387000 km², aholisi 4,5 mln. kishi (2002-yil). Poytaxti – Oslo shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 19 fyulke (viloyat) ga va fyulkega tenglashtirilgan Oslo shahriga bo'lingan. Shpisbergen arxipelagi, Medvejji, Yan Meyen va Buve orollari ham Norvegiyaga qaraydi. Davlat tuzumi – konstitutsiyali monarxiya. Davlat boshlig'i – qirol. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni ikki palatali parlament amalga oshiradi. Ijrochi hokimiyat qirol qo'lida bo'lib, u Davlat Kengashini tayinlaydi. Katta daryolari: Gulomma, Logen (Gudbranstdal), Logen (Numedal). Aholisining 97 foizi norveglar, undan tashqari mamlakatda saamlar, kvenlar, shvedlar, danlar, nemislar va boshqa xalqlar yashaydi. Rasmiy dini – lyuteranlik. Yirik shaharlari: Oslo, Bergen, Tronxeym. Norvegiya 1945-yildan BMT ning a'zosi. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 10-iyunida o'rnatgan (O'z ME, 6-jild, 390-bet).

Nou-xau

Nou-xau (inglizcha «qandayligini bilaman») – ishlab chiqarish siri. Hali hammaga ma'lum bo'lmagan va keng tarqalmagan yangi ilmiy-texnikaviy, ishlab chiqarish-texnologik, boshqarish, moliyaviy-iqtisodiy, tijoratga oid bilimlar majmui va ularni amaliyotda qo'llash tajribalari; ularga tanho ega bo'lish. U korxonaga uchun ham, shaxs uchun ham muayyan ustunlikni ta'minlaydi. Nou-xau turli shakllarda: chizmalar, sxemalar, yo'riqnomalar, mahsulotlar namunalari, ishlab chiqarish texnologiyasi va uni tashkil etish, xodimlarni tayyorlash to'g'risidagi ma'lumotlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Odatda nou-xauda patentlangan mahsulotga taalluqli ma'lumotlar emas, balki undan foydalanishni tashkil etish yoki uni ishlab chiqarish va o'zlash-tirish xususiyatlariga doir maxsus axborot bo'ladi. Nou-xau maxfiyligi

bilan ajralib turadi va tijorat siri oshkor etilmasligini talab etadi. Nou-xau bo'yicha shartnomada berilayotgan ma'lumotlar sir saqlanishi va shu shart buzilgan taqdirda ko'riladigan zararni qoplash haqida alohida band bo'ladi (O'z ME, 6-jild, 403-bet).

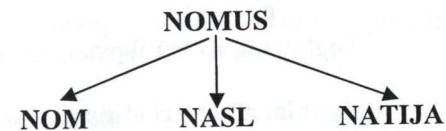
VIII. Grammatik terminlar.

Nisbat shakli bajaruvchining harakat va holat jarayonida qay darajada ishtirok etishni bildiradi. O'zbek tilida besh xil nisbat bor: 1. Aniq nisbat (*kiydi*). 2. O'zlik nisbat (*kiyindi*). 3. Majhul nisbat (*kiyildi*). 4. Birgalik nisbat (*kiyishdi*). 5. Ortirma nisbat (*kiydirdi*).

Nutq a'zolari nutq tovushlarini hosil qilishda qatnashadi, ikki xil bo'ladi: 1) faol a'zolar: tovush paychalari, yumshoq tanglay, til, lablar, pastki jag'; 2) sust a'zolar: qattiq tanglay, tish, yuqori jag', burun bo'shlig'i.

Tayanch iboralar: burun tovushi, nisbat shakli, aniq nisbat, o'zlik nisbati, majhud nisbat, birgalik nisbat, ortirma nisbat, nutq a'zolari, faol a'zolar, sust a'zolar.

Asosiy so'zlar

67-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

68-mashq. Krossvordlar tuzish.

69-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

25-dars. Tabiat va inson

I. Nutq tovushiga izoh: "T" undoshi til oldi, portlovchi, jarangsiz tovush hisoblanadi.

Bilib oling:

Og'zaki nutqda	Adabiy talaffuzda
go'sh	go'sht
pas	past
darax	daraxt
Toshken	Toshkent

Taqqoslang:

O'zbekcha	Ruscha
tapillatmoq	топать
taraqlamoq	трещать
tezlamoq	торопить
titmoq	трепать
tortmoq	тянуть
turtmoq	толкать
to'qimoq	ткать

Tez aytish

Tog'ay tog'da tug'ilgan.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Tak-lif-no-ma, ta-nish-moq, tut-qich, to-vush, ta-ra-moq, to'p-la-moq.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Taassurot, taajjub, taalluqli, taassuf, tabiat, tabriklamoq, tabiiy, tavakkal, tadbir, tadqiqot, tajriba, tayyor, taklifnoma, takror, talab, tamagir, tamaki, tamom, tamg'a, tanbeh, tanaffus, tanglay, tanishmoq, tannarx, tanqid, taom, tarbiya, tarix, taroq, tartib, tasdiqlamoq, tafakkur, taftish, tashviqot, ta'lim, ta'minot, ta'til, taqsimot, tahlil, tejamkor, terak, terlamoq, teri, termoq, tivit, tizza, til, tinch, tish, tovush, toza, tol, tom, tomoq, tor, tugamoq, turt, tut, tutqich, tushmoq, tushunmoq, to'liq, to'ng'iz, to'smoq, to'g'ri, taajjublamoq, tabaqalanmoq, tayyorlamoq, tayinlamoq,

takomillashtirmoq, takrorlamoq, talamoq, taltaymoq, tamomlamoq, tamg'alamoq, tanlamoq, taramoq, tarbiyalamoq, tarqalmoq, taxlamoq, tashvishlanmoq, tashimoq, tashlamoq, ta'kidlamoq, ta'minlamoq, ta'riflamoq, ta'sirlanmoq, taqdirlamoq, taqsimlamoq, tejamoq, tegmoq, tekislamoq, tekshirmoq, tergamoq, termilmoq, tilamoq, tinglamoq, tinchimoq, tipirchilamoq, tirkamoq, tirmashmoq, titilmoq, tishlamoq, tiqmoq, tikmoq, toliqmoq, tomizmoq, topishmoq, topshirmoq, tortmoq, tuzmoq, tunamoq, turmoq, turtmoq, tutamoq, tutmoq, tug'moq, to'lmoq, to'plamoq, to'xtamoq, to'g'ramoq, to'g'rilamoq.

Paronimlarni farqlang:

Tanbur (музыкальный инструмент)—tambur, tana (тело)—ta'na (упрёк), tarif (указатель цен)—ta'rif (определение), taqib (надевая)—ta'qib (преследование), tib (медицина)—tip (класс), tub (дно)—tur (куст растения).

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) tomoqning turpi;	4) tomdan tushmoq;
2) tishni tozalamoq;	5) tajriba uchun tayyorlamoq;
3) tahlilga tushunmoq;	6) toza tivit.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Tabiatdan so'radim savol,
— Bu dunyodan ketib kim bo'ldim?
— Tug'ilmoqdan ne eding avval,
O'lganda ham shudirsan, bilgin.

(Olimjon Xoldor)

Tenglik yo'q joylarda yomondir qismat,
Tili omon bo'lsa, o'lmaydi millat,
Jahonda hech bir xil qurolida qudrat —
«Tinchlik» so'zin yozgan qalamcha yo'qdir.

(Omon Matjon)

V. Suhbat.

— Tug'ilgan joyingiz?

- Toshkent.
- Taklifga rozimisiz?
- Tanishib chiqay.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Tabiat va inson

Tabiat keng ma'noda bu dunyo, olam, koinot, jonli va jonsiz borliqdir. Tor ma'noda tabiat fanlari o'rganadigan ob'ekt. Tabiat odamga, jamiyatga bog'liq bo'lmagan qonuniyatga bo'ysunadi. Odam tabiatning bir qismi. Odam tabiat qonunlarini o'zgartira olmaydi, faqat qonunlardan foydalanadi. Ana shu qonunlarga asoslanib tabiat qismlarini o'zlashtirishi mumkin. Tabiat tushunchasi insoniyat jamiyati yashashi tabiiy sharoitlarining majmui sifatida ham qaraladi. Inson yashashi uchun mehnat qiladi. Mehnat tabiatning ba'zi jihatlarini o'zgartiradi. Odam tomonidan, yani ijtimoiy mehnat jarayonida yaratiladigan moddiy boyliklar shartli ravishda "ikkinchi tabiat" deyiladi. Odamning tabiatga munosabati tarixda o'zgarib va rivojlanib bordi. Antik falsafada tabiatga stixiyali kuchlar (*Demokrat*), ideal dunyoning in'ikosi (*Platon*), uyg'un jarayon (*Pifagor*), mukammallik (*Aristotel*) deb qaraganlar. Diniy ta'limotlarga ko'ra tabiat ruhiy ibtidoning moddiy gavdalanishi deb hisoblangan. Yaratgan esa tabiatdan yuqori deb baholangan. Uyg'onish davrida tabiatga hamma tabiiy uyg'unlik va mukammallikning yuzaga chiqishi deb qaralgan. Yangi davrda tabiatga b'olgan munosabat tabiatning ilmiy o'rganish ob'ektiga aylanishida katta rol o'ynadi. Tabiat odamning, jamiyatning vatanidir, uni avaylab asrashimiz kerak.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Tarbiya

Tarbiya – farzandning yaxshi odob-axloqli, barchaga manzur bo'lishida muhim ahamiyatga ega. Bu xususiyat insonlarning kelajagi porloq, hayotining mazmunli bo'lishiga yordam beradi.

Turkiya

Turkiya Respublikasi – Osiyoning g'arbiy qismi va Yevropaning janubi-sharqiy qismida joylashgan davlat. Hududining 97 foizi Kichik Osiyoda, 3 foizi Yevropada joylashgan. Maydoni 814578 km², aholisi 69 mln. kishi (2003-yil). Poytaxti – Anqara shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 81 el (viloyat) ga bo'lingan. Davlat tuzumi – respublika. Davlat boshlig'i – prezident. Qonun chiqaruvchi oliy parlament – Turkiya Buyuk Millat majlisi. Oliy ijroiya hokimiyati hukumat bo'lib, uni Bosh vazir boshqaradi. Turkiyaning eng baland cho'qqisi 5137 metr (Buyuk Ag'ri cho'qqisi). Katta ko'llari: Van, Tuz, Beyshehir. Daryolari: Qizil Irmoq, Furot, Saqarya, Araks va boshqalar. Aholisining 90 foizi turklar, undan tashqari Turkiyada kurdlar, arablar, o'zbeklar, adigeylar, ubixlar, chechenlar, osetinlar, lezginlar, greklar, armanlar, lazlar, gruzinlar, ozarbayjonlar, turkmanlar, bolgarlar va albanlar yashaydi. Yirik shaharlari: Istanbul, Anqara, Izmir, Ko'niya, Bursa, G'oziantep, Diyorbakir, Antaliya, Adana, Edirna. Turkiya 1945-yildan BMT ning a'zosi. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 4-martida o'rnatgan (O'z ME, 8-jild, 656-bet).

Tovar

Tovar (qadimgi turkiy «tavar») – 1) ishlab chiqarish-iqtisodiy faoliyatning moddiy-buyum shaklidagi har qanday mahsuloti; 2) sotuvchilar va xaridorlar o'rtasida oldi-sotdi, bozor munosabatlari ob'ekti. Tovar bozorda sotish, ayirboshlash uchun va shu orqali boshqalarning ehtiyojlarini qondirish uchun ishlab chiqariladigan mehnat mahsulotidir. Tovar faqat moddiy shaklga ega bo'lmay, u turli xizmatlar, ma'naviy ne'matlar va boshqa ko'rinishlarda ham bo'lishi mumkin. Tovar shaklini olgan mahsulot ikki yoqlama xususiyatga ega bo'lishi, ya'ni bir tomondan, u faqat sotish uchun ishlab chiqarilgan bo'lishi, ikkinchidan, kishilarning biron-bir ehtiyojini qondirishi kerak. Iqtisodiyotda tovarning bu ikki yoqlama xususiyati – iste'mol qiymati, uning mehnat mahsuli ekanligi qiymat tarzida o'rganiladi (O'z ME, 8-jild, 459-bet).

VIII. Ish qog'ozi.

Tarjimai hol

Men, Sobir Karimovich Olimov, 1965-yilning 15-sentyabrida Toshkent shahrida xizmatchi oilasida tug'ilganman.

Otam – Karim Oripovich Olimov Toshkent davlat sharqshunoslik institutining professori, onam – Gulnora Alieva Azimova 122-bolalar bog'chasida iqtisodchi bo'lib ishlaydilar.

1972-yildan 1982-yilgacha Toshkent shahridagi 144-o'rta maktabda o'qidim. 1982-yilda Toshkent davlat universitetining tarix fakultetiga o'qishga kirdim. 1983-1985-yillarda harbiy qo'shin safida xizmat qildim. Keyin o'qishni davom ettirib, 1989-yilda universitetni imtiyozli diplom bilan tugatdim va tarixchi-huquqshunos mutaxassisligiga ega bo'ldim. Yo'llanma bilan Toshkent huquqshunoslik texnikumiga ishga yuborildim. 1993-yilgacha o'qituvchi lavozimida faoliyat ko'rsatdim. 1993-yilda ToshDU ning kunduzgi aspirantura bo'limiga o'qishga kirdim. 1997-yilda nomzodlik dissertatsiyasini muvaffaqiyatli himoya qildim va Toshkent davlat yuridik institutining «Markaziy Osiyo xalqlari tarixi» kafedrasiga ishga kirdim. Institutning jamoat ishlarida faol qatnashib kelyapman.

Uylanganman. Xotinim – Aziza Botirovna Olimova, 1973-yilda tug'ilgan. O'zMU ning «Mumtoz o'zbek adabiyoti» kafedrasida o'qituvchi bo'lib ishlaydi. Ikkita farzandim bor. O'g'lim – Sherzod Sobirovich Karimov 1995-yilda tug'ilgan, 144-o'rta maktab o'quvchisi. Qizim – Ra'no Sobirovna Karimova 2000-yilda tug'ilgan, 583-bolalar bog'chasiga bormoqda.

Mening turar joyim: 700100, Toshkent, Sa'di Sirojiddinov ko'chasi, 15-xonadon. Tel.: 53-28-61

2005. 15. 08.

(imzo)

S.K.Olimov

IX. Grammatik terminlar.

Tushum kelishigining qo'shimchasi **-ni**. Bu kelishik qo'shimchasi olmoshni, otni, otlashgan so'zni fe'lga bog'laydi. Tushum kelishigidagi so'zlar **kimni? nimani? qaerni?** so'roqlariga javob bo'ladi. Gapda vositasiz to'ldiruvchi vazifasini bajaradi. Masalan:

1. Sobir **kitobni** o'qidi.
2. Kecha u **Boburni** ko'rdi.
3. U **Toshkentni** tomosha qildi.

4. Ikki kun oldin **uni** ko'rgan edim.

5. **Yaxshini** maqtaydilar.

	Tayyor qoliplar	
Men	{ ko'ylagimni tuflimni etigimni }	kiyaman.
Men	{ labimni ko'zimni tirnog'imni }	bo'yayman.
Men	{ ro'molimni sochimni sharfimni }	o'rayman.

Tabiiy til fikr almashuv jarayonida vosita bo'lib avloddan avlodga o'tib kelayotgan tildir. M.: *turkiy, forsiy tillar*.

Talaffuz me'yori adabiy tilga xos talaffuzni belgilovchi me'yor. M.: *ketti emas ketdi, ushta emas uchta*.

Talaffuz lug'ati so'zlarning adabiy talaffuzi qayd etiladigan lug'at. M.: *"O'zbek tilining orfoepik lug'ati" (T., "O'qituvchi", 1977)*.

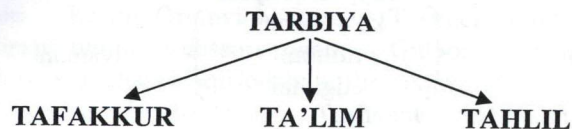
Taqlid so'zlar inson, hayvon va narsalarning tovushi va holatiga taqlid ifodalaydi. Ular ikki xil bo'ladi: 1. Tovushga taqlid so'zlar. M.: shiq-shiq (eshik), taq-tuq (poshna), g'uv-g'uv (ari). 2. Holatga taqlid so'zlar. M.: yalt-yult (mato), milt-milt (yulduz), lip-lip (sham).

Til nutq jarayonini tashkil etib fikr, his-tuyg'u, istak kabilarni ifodalashda xizmat qiladigan fonetik, leksik va grammatik vositalar tizimi. Kishilar orasida aloqa-aralashuv, fikrlashuv vositasi bo'lib xizmat qiladigan ijtimoiy hodisa.

Tovush o'zgarishlari, asosan, tilning fonetik xususiyatlari bilan bog'lanadi: 1) tovush ortirilishi. M.: *isi+q=issiq, achi+q=achchiq, u+ga=unga, bu+da=bunda, o'sha+dan=o'shandan*; 2) tovush tushishi. M.: *og'iz+im=og'zim, shahar+i=shahri, burun+im=burnim*; 3) tovush almashishi. M.: *bilak+im=bilagim, qishloq+im=qishlog'im*.

Tayanch iboralar: portlovchi tovush, taqlid so'z, tovushga taqlid, holatga taqlid, til, aloqa-aralashuv vositasi.

Asosiy soʻzlar

70-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

71-mashq. Krossvordlar tuzish.

72-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

26-dars. Pokizalik yuksak fazilat

I. Nutq tovushiga izoh: "P" undoshi lab-lab, portlovchi, jarangsiz tovush hisoblanadi.

Taqqoslang:

O'zbekcha

pechin
piyoda
podachi
pullik
pufak
puch

Ruscha

полдень
пешком, пеший
пастух
платный
пузыр
пустой

Tez aytish

Payvandchi po'latni payvandladi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Par-da, pa-zan-da, po-ki-za, pi-choq, til-la, pi-shir-moq.

II. Zaruriy soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Pazanda, payvand, paypoq, payt, palak, palag'da, panja, parvona, parda, pardozi, parmalamoq, parhez, past, paxta, pashsha, peshona, piyoz, pilla, pichoq, pishirmoq, poyga, pokiza, poliz, portlamoq, pochcha, pul, pushti, po'lat, paypaslamoq, pardozlamoq, parchalamoq, pasaymoq, pastlamoq, paxmoq, pachaqlamoq, pismiq, pista, piching, poylamoq, poydevor, poshna, pog'ona, pullamoq, puflamoq, po'choq, payqamoq, parvarishlamoq, parmalamoq, pastlamoq, pirillamoq, pitirlamoq, pichirlamoq, porlamoq, purkamoq, puchaymoq.

III. Soʻz birikmalari tuzishni oʻrganing!

1) pazandaning pichog'i;	4) polizda pullamoq;
2) polizni poylamoq;	5) po'lat bilan parmalamoq;
3) pochchaga pichirlamoq;	6) pokiza pardozchi.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Podshoh deganlari kunu tun bedor,
Xalqining mehribon doyasi bo'lur.
Bejiz aytmaganlar, asl hukmdor,
Xudoning yerdagi soyasi bo'lur.

(A.Oripov)

Podsholik istasang, bo'l el gadosi,
O'zingni unut-u, bo'l el oshnosi.
El toj kabi boshiga ko'tarsin desang,
El qo'lin tutgin-u, bo'l xoki posi.

(Pahlavon Mahmud)

V. Suhbat.

- Parmalash qachon?
- Peshinda.
- Payvandchilar kelishdimi?
- Ha, panjarani ko'rishyapti.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Pahlavon Mahmud

Mashhur shoir va mutafakkir Pahlavon Mahmud 1247-yilda Xivada tug'ilgan. Yoshligida maktab va madrasada o'qigan. Asosiy kasbi po'stindo'zlik va telpakdo'zlik bo'lgan. Fors tilida ruboiylar yozgan. U juvonmardlik tariqatining peshvolaridan bo'lgan. Jismoniy baquvvat bo'lgani uchun polvonlik qilgan. Polvonligi bilan Xorazm, Eron va Hindistonda dong taratgan. Unga «Puryoyvaliy» («Pahlavonlar boshlig'i») nomini berishgan. She'rlariga «Qitoli» («Jangchi») taxallusini qo'ygan. Uning ruboiylarida mardlik, mehr-oqibat, saxovat, olijanoblik kabi juvonmardlik g'oyalari aks etgan. Pahlavon Mahmud «Kanz ul-haqoyiq» («Haqiqatlar xazinasini») nomli masnaviy ham yozgan, lekin asar hali topilgani yo'q. Pahlavon Mahmud 1326-yilda Xivada vafot etgan. Shoirning ko'pgina ruboiylari uning maqbarasi peshtoqiga yozilgan. Uning ruboiylarini To'xtasin Jalolov, Muinzoda, Vasfiy, Matnazar Abdulhakimovlar o'zbek tiliga tarjima qilishgan (O'z ME, 7-jild, 28-bet).

Lug'at

Yoshlik—молодость, kasb—профессия, po'stin—шуба, telpak-shapka, asoslanmoq—основываться, tariqat—направление, jismoniy—

физический, baquvvat—силный, dong taratmoq—прославиться, nom bermoq—называть, mardlik—смелость, mehr—любовь, милосердие; oqibat—последствие, luubeznost'—лубезность; saxovat—щедкость, olijanoblik—благородство, g'oya—идея, topilmoq—обнаружиться.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Pokizalik

Pokizalik — biror narsani top-toza, ozoda saqlashga odatlanganlik. Pokizalik insonni hurmat-e'tiborga erishtiradi.

Pokiston

Pokiston Islom Respublikasi — Osiyo janubida, Hindiston yarim orolining shimoli-g'arbidagi davlat. Maydoni 803,9 ming km², aholisi 147,6 mln. kishi (2002-yil). Poytaxti — Islomobod shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan to'rt provinsiya, federal poytaxt hududi va federal hukumat tomonidan boshqariladigan qabilalar hududiga bo'lingan. Pokiston — Buyuk Britaniya boshchiligidagi Hamdo'stlik tarkibiga kiruvchi islom respublikasi. Davlat boshlig'i — prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni ikki palatali parlament (Senat va Milliy assambleya), ijrochi hokimiyatni prezident va hukumat amalga oshiradi. Pokistondagi eng baland cho'qqi 7690 metr (Tirichmir) dir. Eng katta daryosi — Hind. Aholisi asosan panjobilar; yana pushtunlar, sindhiylar, baluch (baluj) lar yashaydi. Shuningdek, kxo' va ko'-histoniylar ham istiqomat qilishadi. Aholining 98 foizi islom diniga, qolganlari zardushtiylik, hinduizm dinlariga e'tiqod qiladi. Yirik shaharlari: Karochi, Lohur, Faysalobod, Haydarobod, Ravalpindi, Peshovar, Mo'ltan. Pokiston 1947-yildan BMT ning a'zosi. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 10-mayida o'rnatgan (O'z ME, 7-jild, 111-bet).

Patent

Patent (lotincha «aniq-ravshan», «ochiq») — 1) texnik yechim (ixtiro) ning davlat tomonidan e'tirof etilganligini va ixtirochining o'z ixtirosiga olgan mutlaq huquqini tasdiqlovchi hujjat. Davlat patent idorasi tomonidan ixtiro muallifiga yoki ariza bo'yicha huquqiy vorisiga beriladi. Ko'p mamlakatlardagi qonunlarga ko'ra, patent 15-20 yil muddat o'z kuchini saqlab qoladi. Patent u berilgan

mamlakat hududida amal qiladi. Ixtirolar, foydali model, sanoat namunasiga nisbatan qo'yiladigan, patent olish huquqini vujudga keltiradigan talablar hamda patent idorasining bunday hujjatni berish tartibi O'zbekiston Respublikasining «Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risida» gi qonuni (1994-yilning 6-mayi) da belgilab berilgan; 2) bir qancha mamlakatlarda tadbirkorlik faoliyatining muayyan turlari bilan shug'ullanish uchun beriladigan maxsus ruxsatnoma. Davlatdan bunday patentni sotib olish tadbirkorlarni (odatda, yakka tartibdagi tadbirkorni) bundan keyingi (bir yilga yoki boshqa davrga) soliqlar to'lashdan ozod etadi (O'z ME, 7-jild, 12-bet).

VIII. Grammatik terminlar.

Portlovchi undoshlar nutq a'zolarining jipslashuvi va havo oqimining otilib chiqishi natijasida paydo bo'ladi. M.: *b-p, d-t, g-k, dj-ch, q, m, n, ng.*

Paronimlar (yunoncha "para" – *yonida*, "onuta" – *nom*) bir xil talaffuz qilinuvchi, bir tovushga farq qiluvchi so'zlardir. M.: *amr – amir, abzal – afzal, asr – asir, oriq – ariq, o'tkazmoq – o'tqazmoq.*

Payt ravishi ish-harakatning umumiy (noaniq) bajarilish paytini bildiradi. M.: *bugun, ertaga, ertalab, indin, kecha, hozir va shu kabilar.*

Tayanch iboralar: lab-lab undosh, payt ravishi, paronim, ish-harakat, talaffuz, tovush.

73-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

74-mashq. Krossvordlar tuzish.

75-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

27-dars. Ma'rifat o'choqlari

I. Nutq tovushiga izoh: "M" undoshi lab-lab, portlovchi, burun tovushidir.

Taqqoslang:

O'zbekcha	Ruscha
mayda	мелкий
mayin	мягкий
mardlik	мужество
mis	медь
miya	мозг
mumkin	можно
mo'yna	мех

Tez aytish

Mijoz masalliqni ma'qulladi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Mak-tab, ma-to, mo-liya, may-don, mas-la-hat-lash-moq, mad-hiya.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Mablag', madaniyat, madhiya, majburan, majlis, majnuntol, maza, mazmun, maydon, maymun, maysa, makiyon, maktab, mansab, marvarid, maorif, maosh, marjon, markaziy, masal, marhamat, masala, maslahatlashmoq, mast, mas'uliyat, mato, maxsus, maxfiy, mashq, ma'lumot, ma'no, ma'qullamoq, maqol, maqtamoq, mahsulot, meva, mergan, meros, me'mor, mehmon, mehribon, mijoz, milk, millat, minnatdorchilik, mix, moy, moliya, momaqaldiraq, moslamoq, motam, muallif, muvaffaqiyat, muddat, muz, murabbo, mutaxassis, muxbir, musht, muharrir, muhlat, muhokama, muhr, mo'rt, madorsizlanmoq, majaqlamoq, majburlamoq, maydalamoq, markazlashmoq, ma'yuslanmoq, mahkamlamoq, mizg'imoq, minmoq, moylamoq, moslamoq, muvofiqlashmoq, muzlamoq, mukammallashmoq, mukofotlamoq, munkaymoq, murakkablashmoq, musobaqalashmoq, mushkullashmoq, muhrlamoq, mo'ljallamoq.

III. Soʻz birikmalari tuzishni oʻrganing!

1) muxbirning masʼuliyati	4) mansabdan magʻrurlanmoq;
2) mehmonni maqtamoq;	5) muallif bilan maslahatlashmoq;
3) mazmunga moslashmoq;	6) mehribon momo.

IV. Sheʼr va toʻrtlik larni yod oling.

Muallim

Muallim haqida soʻzim ushbudir:
Muallim kamolot ichra koʻzgidir.
Oʻqdim Gerodot, tarixni koʻp bor,
Forobiy, Danteni takror va takror.
Barini oqdim, lol qoldi aqlim,
Bariga ustozsan, oʻzing, muallim.
Alisher qalbiga solgan sehr-fayz
Sensan, ey muallim, ustoz Abul-Lays.
Qutlugʻ xonadonda qutlugʻ kalom bu,
Hamid Olimjon bu, Gʻafur Gʻulom bu.
Buyuk Temur sendan topgandir taʼlim,
Sen shundoq, aziz zot, aziz muallim.
Rost aytsam, oʻzingsan eng avval daho,
Sen hayot ganjida durri bebaho.
Ulugʻ ayyomingda sheʼriy kalom bu,
Shogirdlar nomidan qutlugʻ salom bu.

(A. Oripov)

Moʻtabar onalar – xonamiz koʻrki,
Otalari hayotdir – yorugʻdir jahon.
Tiriklik nomiga bir oʻtinch shulki,
Oʻrtaga tushmasin bemahal hijron.

(A. Oripov)

V. Suhbat.

- Mana maoshingiz.
- Minnatdorman.
- Mana bu joyga imzo cheking.
- Marhamat.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Bagʻdod Maʼmun akademiyasi

IX asrning birinchi yarmida Xalifa Maʼmun ar-Rashid (813-833) tomonidan Bagʻdodda tashkil etilgan ilmiy markazdir. Dastlab “Bayt ul hikmat” (“Bilimlar uyi”) deb nomlangan. Bu akademiyada Husayn ibn Isʼhoq, Sobit ibn Qurra, Xubaysh, Baxtyashu, Isʼhoq al-Damashqiy, Ibn Mojja, Navbaxt va boshqa olimlar tomonidan yunon, yahudiy, sanskrit, suryoniy, fors tillaridagi juda koʻp asarlar arab tiliga tarjima qilindi. Ularga sharhlar yozilib, butun musulmon dunyosiga tarqatildi. Ana shu tarjima va sharhlar tufayligina koʻpgina qadimgi asarlar bizning davrimizgacha yetib keldi. 828-yilda Bagʻdod shahrida birinchi rasadxona qurildi. 831-yilda Damashq yaqinidagi Kosion togʻida rasadxonaning boʻlimi qurildi. Rasadxonaga dastlab marvlik Abu Ali Yahyo ibn Mansur, Keyinchalik Muhammad Xorazmiy boshchilik qilgan. Maʼmun akademiyasi olimlari turli maqsadlarda har xil joylarga ilmiy ekspeditsiyalar uyushtirishgan. 832-yilda Xorazmiy boshchiligida Gʻarbiy Hindiston (hozirgi Afgʻoniston)ga uch marta ekspeditsiya tashkil qilgan. Maʼmun akademiyasida Xolid al-Marvarrudiy, Abbos al-Javhariy, Ahmad al-Marvaziy, Ahmad al-Fargʻoniy, Abulfazl al-Xuttaliy, Abu Yusuf ibn al-Kindiy va boshqa oʻrta osiyolik olimlar ham ijod qilishgan (Oʻz.RE, 5-jild, 537-betl).

Lugʻat

VII. Mustaqil taʼlim uchun matnlar.

Mehribonlik

Mehribonlik – mehr-shafqat koʻrsatish, sidqidildan yaxshi koʻrish, hurmat qilish va gʻamxoʻrlik. Bu xususiyat insonni bezaydi, uning qadr-qimmatini oshiradi.

Xorazm Maʼmun akademiyasi

Xorazm Maʼmun akademiyasi X asrning oxiri XI asrning boshlarida faoliyat koʻrsatgan ilmiy markazdir. Bu akademianing yuzaga kelishida shoh Ali ibn Maʼmunning xizmati beqiyosdir. Uning togʻasi Abu Nasr ibn Iroqiy oʻz davrining bilimdon olimi boʻlgan. U

Beruniyini Gurganjga taklif qiladi. Ikki olim Yaqin va O'rta Sharqdagi olimlar bilan yozishmalar olib borib, ularni Gurganjga taklif qilishgan. Shu tariqa 1004-yildan boshlab Gurganjda "Doril hikma va maorif" ("Majlisi ulamo") ilmiy markazi to'la shakllangan. Bu yerda juda ko'p ilmiy manbalar to'plangan, tarjima qilingan, yunon, hind va arab olimlarining ilmiy ishlari chuqur tahlil qilingan. Xorazm Ma'mun akademiyasida Abu Nasr al-Ja'diy, Abulxayr ibn Hammor, Abu Sahl Iso ibn al-Jurjoniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Ahmad ibn Miskavayh, Abu Mansur as-Saolibiy, Ahmad as-Sahriy, Abu Ali al-Xorazmiy va boshqa olimlar ilmiy ish bilan shug'ullanishgan. Mazkur olimlar Yunoniston, Yaqin va O'rta Sharq, Hindiston ilm-fan yutuqlarini ijodiy, tanqidiy o'rganib, uni yanada yuqori bosqichga ko'tarishgan. Abu Nasr ibn Iroqiy ilmiy asarlari uchun "Batlimusi soniy" ("Ikkinchi Ptolemey"), Abulxayr ibn Hammor esa "Buqrati soniy" ("Ikkinchi Gippokrat") nomiga sazovor bo'lgan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 9-noyabrda qaroriga muvofiq 2005-yilda Xorazm Ma'mun akademiyasining 1000 yilligi nishonlandi.

Misr

Misr Arab Respublikasi – Afrikaning shimoli-sharqi va qisman Osiyo (Sinay yarim oroli) da joylashgan davlat. Maydoni 1001,4 ming km², aholisi 69,5 mln. kishi (2001-yil). Poytaxti – Qohira shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 27 muhofazaga bo'lingan. Davlat tuzumi – respublika. Davlat boshlig'i – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni prezident amalga oshiradi. Aholisining 98 foizi misrlik arablar, shuningdek, nubiyalar, barbarlar, koptlar (mahalliy xristianlar) dan iborat. Bundan tashqari greklar, armanlar, italyanlar, inglizlar, fransuzlar ham yashaydi. Aholining asosiy qismi islom dinining sunniylik mazhabida, xristianlar 10 foizni tashkil etadi. Yirik shaharlari: Qohira, Iskandariya, Port-Said, Ismoilিয়া, Tanta, Suvaysh, Al-Mansura, Al-Mahallat ul-Kubro. Misr 1945-yildan BMT ning a'zosi. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 23-yanvarida o'rnatgan (O'z ME, 6-jild, 21-bet).

VIII. Ish qog'ozi.

O'zR Fanlar akademiyasi Asosiy kutubxonasining MA'LUMOTNOMASI

Majid Safarov kutubxonadan olgan barcha kitoblarni topshirdi, hozirda kutubxonadan hech qanday qarzi yo'q.

Abonement bo'limi mudiri (imzo) B.Botirov

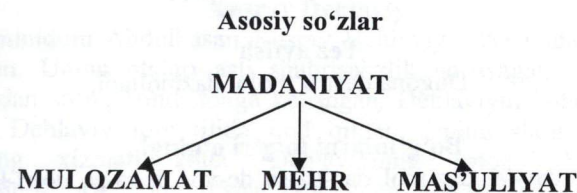
2000-yilning 5-sentyabri (muhr)

(M. Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 234-bet).

IX. Grammatik terminlar.

Mustaqil so'zlar lug'aviy ma'noga ega, biror narsa, shaxs, belgi, hodisa, harakatni ataydigan, o'ziga xos shakllari mavjud, gap bo'lagi vazifasida kela oladigan til birliklari.

Mayl harakatning voqelikka munosabatini so'zlovchi nuqtai nazaridan belgilaydigan shakllardir. Maylning quyidagi turlari bor: 1) xabar mayli (*keldi*); 2) buyruq-istak mayli (*kel, kelay*); 3) shart mayli (*kelsa*); 4) maqsad mayli (*kelmoqchi*).

76-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

77-mashq. Krossvordlar tuzish.

78-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

28-dars. Do'stlar diydori

I. Nutq tovushiga izoh: "D" undoshi til oldi, portlovchi, jarangli tovush hisoblanadi.

Bilib oling:

Og'zaki talaffuzda

balan
xursan
pisan
Samarqan

Imlo qoidasi bo'yicha

baland
xursand
pisand
Samarqand

Taqqoslang:

O'zbekcha

dalil
daraxt
daromad
dud
do'st

ruscha

доказательство
дерево
доход
дѣм
друг

Tez aytish

Dugona dastro'molni dazmolladi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Da-la, dav-lat, daz-mol, dan-ga-sa, de-vor, de-ra-za, do-ri-la-moq.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Davlat, davo, davomat, davr, dada, dazmol, dala, dalil, damlamoq, dangasa, daraja, darvoza, daryo, darmonsizlanmoq, darslik, darhaqiqat, dasta, dastro'mol, dafn, daftar, dasht, da'vo, daqiqa, dahshat, devor, demak, demoq, dengiz, deraza, did, din, diqqat, dodlamoq, doira, don, dorboz, dog'lamoq, dunyo, durbin, do'qlamoq, davolamoq, dadillanmoq, dazmollamoq, dardlashmoq, demoq, dimlamoq, dovdirammoq, dorilamoq, dudlamoq, dumalamoq, do'ppaymoq, do'stlashmoq.

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

- 1) dugonamning dutori; 4) dahshatdan dovdirammoq;

- 2) dimlamani dimlamoq; 5) diqqat bilan davolamoq;
3) dangasaga do'qlamoq; 6) dumaloq doira.

VI. To'rtliklarni yod oling.

Dedim: ayt, umrning ma'nosi nima?
Dedi: chaqmoq yo sham', yoki parvona.
Dedim: bu dunyoga bino qo'rgan kim?
Dedi: yo go'l, yo mast, yoki devona.

(Pahlavon Mahmud)

V. Suhbat.

- Do'stlikning qadrlil xislati.
- Sodiqlik.
- Yoqimsizi?.
- Yolg'onchilik.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Xusrav Dehlaviy

Yaminiddin Abdulhasan Xusrav Dehlaviy 1253-yilda Patyolida tug'ilgan. Uning otalari asli shahrisabzlik bo'lishgan. Mo'g'ullar bosqinidan so'ng Hindistonga ketishgan. Dehlaviyni bobosi tarbiya qilgan. Dehlaviy fors tilida ijod qilgan. Uning shoir bo'lishida onasining xizmati katta. Dehlaviyning ustozlari shoir Xoja Aziziddindir. Dehlaviy o'sha zamonning barcha fanlari bo'yicha chuqur bilim oladi. Turkiy, forsiy, arab va hind tillarini o'rganadi. Dehlaviy shoir, olim va bastakor bo'lib yetishadi. Uni saroyga chaqirishadi. Dehlaviy uch sulolaga mansub yetti sulton saroyida xizmat qiladi. U umrining oxirida saroydan ketib, tariqat yo'liga kiradi. Dehlaviy 1327-yilning 27-sentyabrida Dehlida vafot etgan. U dastlab «Sultoniy» taxallusi bilan she'rlar yozgan. Dehlaviy forsiy she'riyatni yangi bosqichga olib chiqdi. Uning ijodiy merosi 500 ming baytga yaqindir. Dehlaviy turkiy, arab, urdu va hind tillarida ham asarlar yozgan. Uning beshta she'riy devoni bor: «Tuhfat us-sig'ar» («Yoshlik tuhfasini», 1227), «Vasat ul-hayot» («Umr o'rtasi», 1284), «G'urrat ul-kamol» («Kamolot ibtidosi», 1293), «Baqiyai naqiya» («Salarlarning sarasi», 1316), «Nihoyat ul-kamol» («Kamolot nihoyasi», 1325), Dehlaviy ikkinchi bo'lib «Xamsa» yozdi. Bundan tashqari «Qiron us-sa'dayn» («Ikki saodatli sayyoraning uchrashuvi»,

1289), «Miftoh ul-futuh» («G'alabalar kaliti», 1291), «Duvalroniy va Xizrxon» (1316), «No'h sipehr» («To'qqiz falak», 1318), «To'g'luqnom» dostonlarini ham yozgan.

Lug'at

Ketmoq—уходить, tarbiya qilmoq—воспитывать, xizmat—труд, katta—большой, ustoz—учитель, zamon—время, bo'yicha—по, chuqur—глубоко, bilim olmoq—получать знание, olim—учёный, bastakor—композитор, yetishmoq—добываться, chaqirmoq—приглашать, sulola—род, dinastiya, xizmat qilmoq—работать, bosqich—ступень, meros—наследство, yangi—новый, doston—поэма.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Do'stlik

Do'stlik — inoqlik, ahillik munosabatlari bilan bog'langan xususiyat. Bu xislatni qadrlagan, totuvlikning qadriga yetgan kishilarning hayoti mazmunli bo'ladi.

Daniya

Daniya qirolligi — Yevropaning shimoli-g'arbidagi davlat, Yutlandiya yarim orolining katta qismini va unga yaqin orollar guruhi (Zelandiya, Fyun, Lollann, Falster va boshqalar) ni o'z ichiga oladi. Maydoni 43043 km² (ichki muxtoriyat asosida Daniya qirolligi tarkibiga kiruvchi Farer orollari hamda Grenlandiya orolidan tashqari), aholisi 5,33 mln. kishi (2000-yil). Poytaxti — Kopengagen shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 14 amt (viloyat) ga bo'lingan. Ular o'z ichida kommunalarga ajralgan. Davlat tuzumi — konstitutsiyali monarxiya. Davlat boshlig'i — qirol (qirolicha). Qonun chiqaruvchi hokimiyatni qirol bilan folketing (bir palatali parlament) amalga oshiradi. Ijroiya hokimiyatni qirol bajaradi. Daryolarining kattasi Gudeno. Yirik qo'riqxonalari: Xesselyo, Vorse. Aholisining 98 foizi danlar, shuningdek, nemislar va frizlar bor. Dindorlarining 91 foizi — lyuteranlar. Yirik shaharlari: Kopengagen, Orxus, Odense, Olborg. Daniya 1945-yildan BMT ning a'zosi. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning 25-yanvarida o'rnatgan (O'z ME, 3-jild, 189-bet).

Daromad deklaratsiyasi

Daromad deklaratsiyasi — moliya yoki kalendar yilida fuqarolar (jismoniy shaxslar) tomonidan soliqqa tortiladigan jami daromadlari ko'rsatilgan va davlat organlariga taqdim etiladigan xabarnoma. Jahondagi barcha rivojlangan mamlakatlarda mulk deklaratsiyasi bilan bir qatorda joriy qilingan.

O'zbekistonda «O'zbekiston Respublikasi fuqarolaridan va fuqaroligi bo'lmagan shaxslardan olinadigan daromad solig'i to'g'risida» gi (1991-yil 15-fevral) qonunga ko'ra, o'zining asosiy ish joyidan chetda daromad topgan jismoniy shaxs daromad deklaratsiyasini hisobot yilidan keyingi yilning 1-aprelidan kechiktirmay o'zining istiqomat joyidagi soliq idorasiga taqdim etishi shart. Tamom bo'lgan kalendar yilida faqat asosiy (xizmat, o'qish) joyida mehnat vazifalarini bajarishdan daromad olgan jismoniy shaxslar shu yil uchun olingan daromadlari haqida daromad deklaratsiyasi taqdim etmaydilar.

Muddatida taqdim qilinmagan daromad deklaratsiyasi uchun yoki noto'g'ri ma'lumotlar berilib, daromadlar yashirilganda, fuqarolar belgilangan tartibda javobgar bo'ladilar (O'z ME, 3-jild, 207-bet).

VIII. Ish qog'ozi.

TASDIQLAYMAN

«Sharq guli» mas'uliyati cheklangan
jamiyat boshqaruvining raisi
(imzo) S.G'aniyev

1999-yilning 9-fevrali

«Sharq guli» mas'uliyati

cheklangan jamiyat kassasida o'tkazilgan taftish

DALOLATNOMASI

1999-yilning 8-fevrali Toshkent shahri

Raisi — jamiyat bosh hisobchisining o'rinbosari Erkinoy Rahimovna Olimova, a'zolari — rejalar bo'limining iqtisodchisi Naima Ikromovna Karimova va hisobchi Oysha Nu'monovna Po'latovalardan iborat jihozlarni yo'qlama qilish komissiyasi jamiyat boshqaruvi raisining 1999-yilning 7-fevralidagi 19-raqamli buyrug'iga muvofiq «Sharq guli» mas'uliyati cheklangan jamiyat kassasida 1999-yilning 8-fevralidagi holat asosida taftish o'tkazildi. Taftish jamiyat kassiri Narimon Ubaydullaev ishtirokida o'tkazildi.

Taftish o'tkazish natijasida:

- 1) kassadagi naqd pul qoldig'i 184 so'm ekanligi;
- 2) kassa daftari bo'yicha pul qoldig'i 184 so'm ekanligi aniqlandi.

Jamiyat kassasida boshqa qimmatdor buyumlar topilmadi, bu hol hisob ma'lumotlariga mos keladi.

Kassa daftarini yuritish va pullarini saqlash tartibi «Davlat, kooperativ va jamoat korxonalari, tashkilotlari va muassasalari tomonidan kassa ishlarini yuritish haqida nizom» talablariga mos keladi.

Komissiya raisi: (imzo) E.R.Olimova

Komissiya a'zolari: (imzo) N.I.Karimova
(imzo) O.N.Po'latova

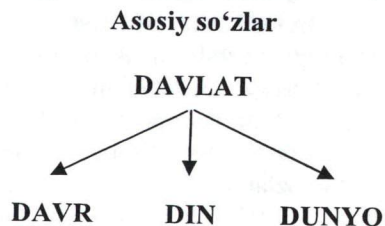
Kassir (imzo) N.Ubaydullaev

(M. Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 195-196-betlar).

IX. Grammatik terminlar.

Daraja shakllari narsadagi belgini ortiqcha yoki kamlik jihatidan farqlaydi. Uning quyidagi turlari bor: 1) oddiy daraja (*qizil*); 2) qiyosiy daraja (*qizilroq*); 3) ozaytirma daraja (*qizg'ish*, *qizg'imtir*); 4) orttirma daraja (*qip-qizil*, *juda qizil*).

Dona son shaxs yoki narsaning miqdorini donalab ko'rsatadi. M.: *beshta olma*, *besht dona olma*, *o'n nafar kishi*, *olti tup daraxt*.

79-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

80-mashq. Krossvordlar tuzish.

81-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

29-dars. Shoirlar shuhrati

I. Nutq tovushiga izoh: "Sh" undoshi til oldi, sirg'aluvchi, jarangsiz undosh hisoblanadi.

Taqqoslang:

<u>O'zbekcha</u>	<u>ruscha</u>
shar (звукосподражание)	шар (yer shari)
shaqillamoq	щёлкать
shaldiramoq	шуршать
shag'al	щепень
shipildoq	шипущий
shovqin	шум
shoyi	шелк
sholi	шала
sho'xlik	шалость

Tez aytish

Shokir sharsharaga shoshildi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Sha-ba-da, sha-kar, sha-mol, shan-ba, shil-di-ra-moq, shi-rin.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Shabada, shabnam, shavkat, shay, shayton, shakar, shakllanmoq, sham, shamol, shanba, shapaloq, sharbat, sharmanda, sharoit, shart, shartnoma, sharshara, sharq, shaftoli, shaxs, shaxsiy, shahar, sher, she'r, shilinmoq, shim, shimol, shior, shippak, shirin, shisha, shishmoq, shogird, shoir, sholg'om, shoshmoq, shunday, shuhrat, shaylamoq, shaytonlamoq, shakllanmoq, shalviramoq, shaldiramoq, shalpaymoq, shamollamoq, sharaqlamoq, sharillamoq, shartlashmoq, sharhlamoq, shaqillamoq, shivalamoq, shivirlamoq, shikastlanmoq, shilinmoq, shimarmoq, shimmoq, shipillamoq, shipshimoq, shitirlamoq, shifolanmoq, shishmoq, shiqirlamoq, shovullamoq, shodlanmoq, shug'ullanmoq, sho'ng'imoq, sho'rlamoq.

Paronimlarni farqlang:

Sher (лев)-she'r (стих), шуба (kiyim)-shu'ba (отделение).

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) sharqning shuhrati;	4) shartnomadan shodlanmoq;
2) shoirni shoshirmoq;	5) shifokor bilan shartlashmoq;
3) sharsharaga sho'ng'imoq;	6) shirin shaftoli.

VI. She'rlarni yod oling.

Umr – yo'l, qayrilish ko'p,
Uchrashish, ayrilish ko'p,
Unutish, aytilish ko'p,
Lekin hech qachon chiqmas yodimdan
O'sha kulishlaring, o'sha kelishlaring.

(Omon Matjon)

Shoh-u toj-u xil'atikim, men tamosho qilg'ali,
O'zbekim boshida qalpoq, egnida shirdog'i bas.
Halol ona sutidekdur gar o'zbekim tutsa,
Tabuq qilib yukunub tustig'on ichinda qimiz.

(Navoiy)

V. Suhbat

- Shoshyapsizmi?
- Ha, judayam.
- Shanbagacha qololmaysizmi?
- Yo'q, borishim shart.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Ogahiy

Muhammadrizo Ogahiy 1809-yilning 17-dekabrida Xiva shahri yaqinidagi Qiyot qishlog'ida mirob oilasida tug'ilgan. U maktab va madrasada o'qiydi. Ulug' mutafakkirlarning asarlari bilan tanishadi. Arab, fors tillarini o'rganadi. Otasi vafotidan so'ng unga amakisi Shermuhammad Munis yordam beradi. Munis xonlikda tanilgan davlat arbobi, shoir, tarixchi olim va adabiyotshunos edi. Muhammadrizodagi tug'ma iste'dod uning kelajakda shoir hamda

olim bo'lib shakllanishiga sabab bo'ldi. Ogahiy keyinchalik xonlikning bosh mirobi vazifasida 30 yil xizmat qildi. U shoir sifatida «Ta'viz ul-oshiqin» (Oshiqlar tumori) she'riy devonini tuzgan. Devonda shoirning 18000 misra she'ri jamlangan. Uning forsiy she'rlari (1300 misra) ham mazkur devonga kiritilgan. U 27 yoshida devon tuzgan, devondan 19 xil janrdagi she'rlar o'rin olgan. Ogahiy tarixchi olim sifatida Munisning chala qolgan «Firdavs ul-iqbol» (Baxt bog'i) asarini yozib tugatdi. O'zi esa «Riyoz ud-davla» («Saltanat bog'lari», 1844-yil), «Zubdat ut-tavorix» («Tarixlar qaymog'i», 1845-1846-yillar), «Jome ul-voqeoti sultoniy» («Sultonlik voqealarini jamlovchi», 1857-yil), «Gulshani davlat» («Davlat gulshani», 1865-yil), «Shohidi iqbol» («Iqbol guvohi», 1872-yil) tarixiy asarlarini yozdi. Ogahiy Mirxond, Astrobodiy, Zayniddin Vosifiy, Ali G'ijduvoni, Muqim Hirotiy, Yusuf Munshi, Voiz Husayn Koshifiylarning tarixiy asarlarini fors tilidan o'zbekchaga tarjima qildi. Shuningdek, Kaykovusning «Qobusnoma», Sa'diy Sheroziyning «Guliston», Jomiyning «Yusuf va Zulayho», Hiloliyning «Shoh va gado», Nizomiyning «Haft paykar» (Yetti go'zal) badiiy asarlarini o'zbek tiliga o'girdi. Ogahiy 1874-yilda vafot etgan.

Lug'at

Yaqin-недалеко; близко, migob-министр по водному хозяйству, водник; shahar-город, tanishmoq-знакомиться, o'rganmoq-изучать, amaki-dyadya со стороны отца, shoir-поэт, tarixchi-историк, olim-учёный, adabiyotshunos-литературовед, tug'ma-врождённый, iste'dod-талант, способность; kelajak-будущее, yordam bermoq-помогать, tuzmoq-составлять, jamlamoq-собирать, kiritmoq-включать, yozmoq-писать.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Sheryurak

Sheryurak – qo'rqmas, botir insonlarga beriladigan sifat. Bunday insonlar vatanparvar, xalqparvar bo'lishadi. Ular mardligi tufayli o'z xalqiga, o'z millatiga sadoqat bilan xizmat qiladilar.

Shayboniyxon

Sulton Muhammad Shayboniyxon 1451-yilda tug'ilgan. Abulxayrxonning nabirasi, Shohbudog' sultonning o'g'li. Sulton Muhammadning laqabi Shohbaxt. Otasi vafotidan so'ng bobosi qaramog'ida ulg'ayadi. Unga Boyshayx otaliqlik qiladi. Buxoroda, Samarqandda o'qigan. Bobosi vafotidan so'ng taxtga o'tirgan va Dashti Qipchoqda o'z hukmronligini o'rnatgan. 1490-yillarda temuriylar davlatni boshqara olmay qoldi. Shu bois Movarounnahrda eroniylar tahdidi kuchaydi. Musulmon sunniylarning da'vati bilan Shayboniyxon janubga yurish boshlaydi. Movarounnahrda kim Temur davlatini parchalashga xizmat qilgan bo'lsa, ayovsiz jazoladi. Movarounnahr va Xurosonni eroniylar tajovuzidan saqlab qoldi. Shayboniyxon Amir Temurni juda hurmat qilgan. Katta o'g'liga Temur Sulton deb nom beradi. Shayboniyxon o'zbek va fors tillarida g'azal va ruboiylar yozgan. Uning ba'zi she'rlari va «Bahr ul-xudo» dostoni saqlanib qolgan. Uning vatanparvar shayx Najmiddin Kubroga bag'ishlab yozgan she'ri mavjud. Shayboniyxon Eron shohi Ismoil Safaviy bilan bo'lgan jangda halok bo'ldi. Uning jasadi Samarqand shahri Registon maydonidagi Baland Sufaga dafn qilingan. Bu joy keyin shayboniylar daxmasi bo'lib qoldi (u yerga yana 11 kishi dafn qilingan).

Shveysariya

Shveysariya Konfederatsiyasi – Markaziy Yevropada, Alp tog'larida joylashgan davlat. Maydoni 41,3 ming km², aholisi 7,1 mln. kishi (1998-yil). Poytaxti – Bern shahri. Konfederatsiya tarkibida 22 ta kanton bor. Kantonlar o'z ichida kichik kantonlarga bo'lingan. Davlat tuzumi – federal respublika. Davlat boshlig'i – prezident. Ikki palatali parlament – Ittifoq majlisi oliy qonun chiqaruvchi hokimiyat hisoblanadi. Katta daryolari: Reyn, Aare. Aholisi to'rt xalq (german-shveysarlar, fransuz-shveysarlar, italyan-shveysarlar va retoromanlar) dan iborat. Yirik shaharlari: Syurix, Bazel, Jeneva, Bern, Lozanna. Shveysariya 1815-yilning 20-martida «abadiy betaraflik» haqida maxsus deklaratsiyani e'lon qildi. Shundan boshlab xalqaro janjallarga aralashmadi. Shveysariya hududida juda ko'p xalqaro tashkilotlar joylashgan. Shveysariya BMT ning o'ziga a'zo bo'lmagan, lekin uning ko'pgina maxsus tashkilotlariga a'zodir. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 5-mayidan o'rnatgan.

VIII. Ish qog'ozi.

SHARTNOMA

Toshkent shahri, ikki minginchi yil o'ninchi mart

Biz, Toshkent shahar Oxunboboyev ko'chasi 18-uyda yashovchi Sodiq Xoliqovich Salimov va Toshkent shahar 4-Qorasuv dahasi, 40-uy, 28-xonadonda yashovchi Qodir Mo'minovich Ibrohimov, ushbu shartnomani quyidagilar haqida tuzdik:

1. Men, S.X.Salimov Toshkent shahar IIB davlat avtonazorat ro'yxatlash va imtihon olish bo'limi tomonidan 1993-yilning 24-fevralida berilgan GE434545 raqamli texnik pasportga asosan menga tegishli «Jiguli» markali yengil mashinani (1989-yilda ishlab chiqarilgan, shassi raqami belgisi N 01-47 TN) Q.M.Ibrohimovga hadya qildim.

2. Men Q.M.Ibrohimov, mazkur avtomashinani S.X.Salimovdan hadya sifatida qabul qildim.

3. Mazkur avtomashina shartnoma tuzuvchilar tomonidan 520000 (besh yuz yigirma ming) so'm miqdorida baholandi.

4. Hadya qilingan avtomashina bu shartnomaga qadar hech kimga sotilgan emas, garovga qo'yilmagan, nizoda bo'lmagan, foydalanish taqiqlab qo'yilmagan.

5. Shartnoma uch nusxada tuzildi: 1-nusxa notarial idorada saqlanadi, qolgan nusxalar Q.M.Ibrohimovga avtomashinani ro'yxatdan chiqarish va ro'yxatga qo'yish uchun beriladi.

(imzo)

S.X.Salimov

(imzo)

Q.M.Ibrohimov

(Notarial idoraning tasdiqlovchi yozuvlari va muhri)

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 81-bet).

IX. Grammatik terminlar.

Shaxs-son shakllari harakat-holatning bajaruvchi shaxsini ko'rsatib, fe'lni kesim sifatida shakllantiradi.

So'zlovchi – I shaxs (*keldim - keldik*).

Tinglovchi – II shaxs (*kelding - keldingiz*).

O'zga – III shaxs (*keldi - keldilar*).
Shaxs-son qo'shimchalarining tuslanishi ukki xil ko'rinishi bor:

1-tuslanish

birlik				ko'plik	
I shaxs. Men	} bora	man	I shaxs. Biz	} bora	miz
II shaxs. Sen		san	II shaxs Siz		siz
III shaxs. U		di	III shaxs. Ular		di (lar)

2-tuslanish

birlik				ko'plik	
I shaxs. Men	} bordi	m	I shaxs. Biz	} bordi	k
II shaxs. Sen		ing	II shaxs Siz		ngiz
III shaxs. U		-	III shaxs. Ular		(lar)

Sheva mahalliy dialektning fonetik, leksik, gramatik umumiylikka ega bo'lgan ma'lum hududni qamrab oluvchi

Shart yuklamalari shart va to'siqsizlik ma'nolarini ta'kidlash uchun qo'llanadi. Bular: *agar, agarda, gar, mabodo, basharti*.

Shart mayli boshqa biror harakatning bajarilishi uchun bu harakatning bajarilishi shart ekanligini bildiruvchi mayldir. U **-sa** qo'shimchasi yordamida hosil qilinadi. M.: *Mehnat qilsang baxting ochiladi*.

Asosiy so'zlar

SHARTNOMA

82-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

83-mashq. Krossvordlar tuzish.

84-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

30-dars. Chidamning chegarasi

I. Nutq tovushiga izoh: "Ch" undoshi til oldi, portlovchi, jarangsiz, qorishiq tovush hisoblanadi.

Taqqoslang:

O'zbekcha

chakak
chakalak
chiziq
chizma
chipqon
chorak
chuvalchang
cho'yan

ruscha

челюсть
чащоба
черта
чертеж
чирей
четверть
червяк
чугун

Tez aytish

Chayqovchi chiqimni chamaladi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Che-ga-ra, chi-roy-li, cha-qa-loq, char-cha-moq, chi-qim, chaq-moq.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Chavandoz, chayon, chaynamoq, chayqovchi, chala, chamalamoq, chang, chanqamoq, chang'i, chapak, charm, chaqaloq, chiqish, chaqmoq, chevar, chegara, chekmoq, chelak, chigit, chidamoq, chigirtka, chizmoq, chiroyli, chiqmoq, chopmoq, cho'l, chaymoq, chalmoq, chalg'imoq, changimoq, charaqlamoq, charchamoq, chatishtirmoq, chaqirmoq, chaqnamoq, chegaralamoq, chekinmoq, cheklamoq, chertmoq, chetlamoq, chetlatilmoq, chigallashmoq, chiyillamoq, chimchilamoq, chiniqmoq, chinqirmoq, chirillamoq, chirimoq, chiqillamoq, choklamoq, chog'ishtirmoq, chog'lamoq, chuvalamoq, chuqurlashmoq, cho'zmoq, cho'kmoq, cho'llamoq, cho'loqlanmoq, cho'milmoq, cho'chimoq, cho'qimoq.

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) cho'lining chegarasi;	4) chegaradan chiqmoq;
2) chizmani chizmoq;	5) chaqaloq bilan chalg'imoq;
3) chaylaga chopmoq;	6) chiroyli chang'i.

IV. To'rtliklarni yod oling.

Chin do'st ul – do'stligi oshaversa gar,
Do'stidan yomonlik ko'rganida ham.
Boshiga ming jafo toshi yog'ilsa,
Mehr uyi u toshdan bo'lur mustahkam.

(Jomiy)

Cho'qqidan bir kichik tosh yumalasa,
Tog'ni qulatgudek suron qiladi.
Ko'zingdan bir tomchi yosh yumalasa,
Tog'day yuragimni vayron qiladi.

(E. Vohidov)

V. Suhbat.

- Chanqadingizmi?
- Ha, chanqadim.
- Chanqovbostilardan iching.
- Xo'p bo'ladi.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Cho'lpon

Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon 1897-yilda *Andijonda bazzoz* oilasida tug'ilgan. Abdulhamid avval maktabda, keyin Andijon va Toshkent madrasalarida tahsil oldi. Jadidlar *Qo'qon muxtoriyatini* e'lon qilishdi. Muxtoriyat *madhiyasini* Cho'lpon yozib berdi. 1918-yilning fevralida muxtoriyat bostirildi. Cho'lpon quvg'inga uchrab, Orenburgga ketdi. U yerda Boshqidiston hukumati raisining kotibi bo'lib ishladi. Toshkentga kelib, 1919-yilning kuzida "Yangi Sharq" gazetasi tahririyatiga ishga kirdi. Buxoro Xalq Respublikasi tashkil etilgach, Fitratning taklifi bilan Buxoroga bordi. 1921-1922-yillarda Chulpon "Axbori Buxoro" gazetasiga muharrirlik qildi. Ammo yana quvg'in boshlandi va Cho'lpon Toshkentga keldi. Cho'lpon "Inqilob" jurnaliga ishga kirdi. 1923-

yilda Andijonda "Darxon" gazetasini tashkil etdi. Cho'lpon ham u yerda ishlay boshladi. Cho'lpon 1924-yilda "Darxon" gazetasi tugatilib, Cho'lpon Toshkentga qaytib keldi. Milliy teatr tashkilotchilaridan 24 nafar o'g'il-qiz Moskvaga jo'natildi. Cho'lpon ham ular bilan birga ketdi. U Moskvadagi o'zbek dramstudiyasida tarjimon va dramaturg bo'lib ishladi va V.Bryusov nomli institutda tahsil oldi. Cho'lpon o'zbek teatri uchun juda ko'p asarlarni tarjima qildi. O'zi ham ko'p sahna asarlari yozdi: "*Mushtumzo'r*", "*O'rtoq Qarishboyev*", "*Hujum*" (Yan bilan xamkorlikda), "*Hijrat*" (sahnaga qo'yilmay qolgan). Cho'lpon "Yorqinoy" pesasini qayta ishladi. 30-yillarda Cho'lponga qarshi maqolalar chiqa boshladi. Cho'lpon 1932-yilda Moskvaga ko'chib ketdi. 1935-yilda Toshkentga qaytib Hamza teatrida emakdosh (maslahatchi) bo'lib ishladi.

Cho'lpon 20-yillarda ham she'riy, ham nasriy sohada samarali ijod qildi. U "*Buloqlar*" (1922), "*Uyg'onish*" (1923), "*Tong sirlari*" (1926) she'riy to'plamlarini nashr ettirdi. Shuningdek "*Oydin kechalar*", "*Qor qo'ynida lola*", "*Novvoy qiz*", "*Oq podshoning in'omi*" kabi o'nga yaqin hikoyalarini ham yozdi. Keyin Chulpon tarjima bilan shug'ullanishga majbur bo'ldi. U Shekspirning "*Hamlet*", Pushkinning "*Boris Godunov*", "*Dubrovskiy*", Gogolning "*Tergovchi*", Frankoning "*Feruza*", Gorkiyning "*Ona*", Andreyevning "*Osilgan yetti kishining hikoyasi*" va boshqa ko'pgiga asarlarni o'zbek tiliga tarjima qildi. Cho'lpon 30-yillarda "*Kecha va kunduz*" dialogiyasini (ikkinchi qismi yo'qolgan) yozdi va "*Soz*" to'plamini nashr ettirdi. Cho'lpon 1937-yilda qamoqqa olinib, 1938-yilning 4-oktyabrida otib tashlandi.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Chaqqonlik

Chaqqonlik – har qanday ishni tez va o'rniga qo'yib bajaradigan insonlarga xos xususiyat. Bunday kishilarni ana shu xususiyat uchun qadrlashadi.

Charxiy

Taniqli shoir Asqarali Hamroaliev Charxiy 1900-yilning 23-fevralida Qo'qonda tug'ilgan. Avval mahalliy maktabda, so'ng Qo'qondagi madrasada o'qigan. O'qishni tamomlagandan keyin Qo'qondagi to'quvchilik korxonasida ishlagan. 16 yoshidan she'r

yoziq tanilgan. 1939-yilda Alisher Navoiy tavalludining 500 yillik yubileyiga tayyorgarlik guruhida xattot bo'lib ishlagan. 1941-yildan Qo'qondagi Muqimiy uy-muzeyida ilmiy xodim, 1942-1947-yillarda Qo'qon shahar teatrida emakdosh, 1950-1979-yillarda Farg'ona viloyat adabiyot muzeyida ilmiy xodim bo'lib ishlagan. Charxiy Sharq mumtoz she'riyatidan ilhom olgan. Sulaymonqul Rojii, Mirza Ho'qandiylardan aruz ilmini o'rgangan. 1916-yildan g'azal yoza boshlagan. Ilk she'rlari «Yangi Farg'ona» gazetasi, «Mushtum» jurnalida bosilgan. Shoir ijodi asosini g'azal, muxammas va masnaviyar tashkil qiladi. Charxiyning «Shirin va achchiq» (1959), «She'rlar» (1966), «Alixo'ja-Xo'jaali» (1970), «Devon» (1972), «Beshigingda yotmayman» (1975) she'riy to'plamlari nashr etilgan. Charxiy 1979-yilning 18-dekabrida vafot etgan. Shoirning ko'plab she'rlari hozir ham qo'shiq bo'lib kuylanmoqda (O'z ME, 9-jild, 575-bet).

Chexiya

Chexiya Respublikasi – Markaziy Yevropadagi davlat. Maydoni 78,9 ming km², aholisi 10,5 mln. kishi (2002-yil). Poytaxti – Praga shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 14 oblast (viloyat) ga bo'lingan. Chexiya – suveren, demokratik davlat. Davlat boshlig'i – prezident. Qonun chiqaruvchi organi – deputatlar palatasi va senatdan iborat parlament. Ijrochi hokimiyat organi prezident tomonidan tayinlanadi. Aholisining 81,3 foizi chexlar, yana slovaklar, polyaklar va boshqa millatlar yashaydi. Dindorlarining aksariyati katoliklar. Yirik shaharlari: Praga, Brno, Plzen, Ostrava. Chexiya 1993-yildan BMT ning a'zosi. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1993-yilning 1-yanvarida o'rnatgan (O'z ME, 9-jild, 597-bet).

Chustiy

Taniqli shoir, tarjimon Chustiy (Nabixon Xo'jaev) 1904-yilning 20-fevralida Chust shahrida tug'ilgan. Avval Chust va Qo'qondagi mahalliy maktabda o'qigan. Keyin madrasada tahsil olgan. Alisher Navoiy tavalludining 500 yillik yubileyiga tayyorgarlik munosabati bilan Toshkentga ishga chaqirilgan. 1939-yildan Muqimiy teatrida emakdosh, 1941-yildan teatr direktori, 1942-yildan O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi adabiyot fondi direktori, 1959-yildan Til va adabiyot institutida ilmiy xodim bo'lib ishlagan. Chustiy shoir sifatida mumtoz she'riyatimizga xos g'azal, muxammas, musaddas, murabba', ruboiy, tuyuq, masnaviy janrlarida ijod qilgan. Uning

«Gul mavsumi» (1969), «G'azallar» (1977) she'riy to'plamlari, «Hayotnoma» (1988), «Sadoqat gullari» (1992), «Ko'ngil tilagi» (1994), «Ko'rishguncha xayr endi» (2004) devonlari nashr etilgan. Chustiy bir necha dostonlar, dramalar ham yozgan. Chustiy Sa'diy, Hofiz, Xusrav Dehlaviy, Sobir Termiziy, Mirzoda Ishqiy va boshqa shoirlarning asarlarini farschadan o'zbek tiliga tarjima qilgan. Chustiy «Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati» (4 jildlik) ni tuzishda qatnashgan. Chustiy 1983-yilning 13-avgustida vafot etgan (O'z ME, 9-jild, 663-bet).

VIII. Grammatik terminlar.

Cho'ziq unli nisbatan davomli talaffuz etiladigan unlilardir. Bunday tovushlar shevalarimizda uchraydi. M.: *at (yilqi), a:t (ism), bar (ishga bor), ba:r (menda bor).*

Chiqish kelishigining qo'shimchasi -dan. Bu kelishik qo'shimchasi otni, olmoshni, otlashgan so'zni fe'lga bog'laydi. Mazkur kelishikdagi so'zlar kimdan? nimadan? qaerdan? qachondan? qay holatda? so'roqlariga javob bo'ladi. Gapda vositali to'ldiruvchi, o'rin holi, payt holi vazifalarini bajaradi. Masalan:

1. Xatni **Karimdan** berib yubor.
2. Bu xabarni **kitobdan** o'qidim.
3. Uchinchi reys bilan **Moskvadan** uchib keldi.
4. Sovuq shamol **kuzdan** boshlanadi.
5. **Yaxshidan** bog' qoladi.
6. Bu **undan** ham yaxshi.
7. Uni chin **yurakdan** tabrikladi.

	Tayyor qoliplar	
Men	{ uydan tog'dan qishloqdan Toshkentdan Evropadan }	keldim
U	{ uydagilardan qo'shnilardan do'stlardan tanishlardan jangchilardan }	sovg'a oldi

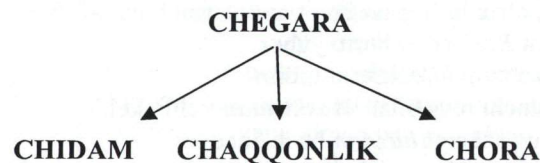
Men { asaldan
novvotdan
qanddan
murabbodan
shakardan } choyga soldim

Chog'ishtiruv bog'lovchilari ergash gapni bosh gapga qiyoslash mazmuni asosida bog'laydi. Bular: *go'yo, go'yoki*.

Chama son noaniq miqdorni bildiradi. M.: *mingtacha odam, yuzlab kishilar, o'nlaracha xodim, soat o'n birlar, besh-o'n kun, o'n-o'n besh talaba*.

Chegara shakli otning, harakat-hodisaning vaqt yoki masofa nuqtai nazaridan chegarasini bildirib **-gacha** qo'shimchasi bilan hosil qilinadi. M.: *shahargacha, bahorgacha, tizzasigacha*.

Asosiy so'zlar

85-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

86-mashq. Krossvordlar tuzish.

87-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

31-dars. Mangulikka daxldor yurt

I. Harfiy birikmaga izoh: O'zbek tilida "NG" harfiy birikmasi *burun tovushini* ifodalash uchun ishlatiladi. O'zbekcha tovushning talaffuziga e'tibor bering.

To'g'ri talaffuz qiling!

1) o'nlab-налаживая; улучшая	
o'nlab-десятками; десятки	
2) eng-самый	3) o'ngga-вправо
ен-ширина	o'nga-к десяти

Tez aytish

Kengboying ko'ngli kengmi?

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Si-ngil, ko'-ngil, gu-rung, zang-la-moq, shud-ring, ting-la-moq.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Anglamoq, bodring, bong, garang, gung, guring, dongdor, durang, yeng, yengmoq, jang, zanglamoq, keng, kengaymoq, manglay, ong, piching, singmoq, so'ng, tang, tanglay, teng, tinglamoq, tong, tarang, shudring, yanglishmoq, ko'ndalang, singil, ko'ngil, gurunglashmoq, taranglashmoq.

Omonimlarni farqlang:

1) zang-ржавчина	2) yeng-рукав	3) zarang-клён
zang-звонок	yeng-кушайте	zarang-твёрдый
4) lang-настеж		
lang-хромой		

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) dongdorning tengi;	4) jangdan gurunglashmoq;
2) guringni tinglamoq;	5) dongdorlar haqida tinglamoq;
3) jangda yengmoq;	6) tonggi shudring.

IV. Masnu' she'rni yod oling.

Balodur manga hajring, davodur manga vasling,
Itobing manga ofat, hadising manga darmon.

Darmon manga hadising, ofat manga itobing,
Vasling manga davodur, hajring manga balodur.

(Bobur)

Mening ham bor do'st-u qarog'im,
Sha'nlariga she'rlar kuyladi.
Lekin tanho quvongan chog'im,
Sirdoshim deb seni o'yladim.

(Abdulla Oripov)

V. Suhbat.

- Afrosiyob tepaligi qayerda?
- Toshkentda.
- Nechanchi asrga oid?
- I-XIII asrlarga oid.

VI. Asosiy matni yozing va tarjima qiling.

“Mingo'rik tepa” matni

Mingo'rik tepa qadimgi shahar xarobasi (I-XIII asrlar). Shaharning o'rni Toshkentdagi Shimoliy temir yo'l vokzali yaqinida Salor kanali sohidadir. Xaroba yonida XIX asrda katta o'rikzor bo'lganligi sababli Mingo'rik tepa deb nomlangan. Mahalliy aholi o'rtasida “Afrosiyob tepaligi” nomi bilan mashhur bo'lgan. Minora-qasr (to'rtburchak arkka yondoshgan) va shahristonning tepalikka aylangan hududidan iborat. Keyinchalik hozirgi shahar qurilishi munosabati bilan yodgorlikning madaniy qismi buzilib ketishi natijasida Mingo'rik tepa bir qismigina saqlanib qolgan. Bu qadimgi shahar xarobasi haqidagi yozma qaydlar 1896, 1912, 1920-yillarga tegishlidir. Birinchi qazish ishlari ancha oldin boshlangan, 1968-yildan esa yana davom ettirilgan. Uning natijasida o'n besh gektar shahriston, yarim gektar ark maydoni topildi. Shahar hayotining uch bosqichi aniqlandi. Birinchi bosqich(I-IV asrlar)ga tegishli ichki turarjoy majmuasi, uni muhofaza qilgan uzun yo'lakli, qo'shqator

qal'a devori qoldiqlari topilgan. Devor tashqarisida unga yondostirilib qurilgan to'rtburchakli burj va mo'lalar bo'lib ularning orasi 12 metrga teng. Ikkinchi bosqich(V-VI asrlar)da shahar tez sur'atda rivojlangan, aholi soni oshib borishi natijasida mustahkam ark va shahristonga, eng yirik shahar markaziga aylangan. 6-asrda Chochning markaziga aylangan. Arab manbalarida tilga olingan «Madinat ush-Shosh» shu qal'adir deb hisoblanadi. Uchinchi bosqich(VII-VIII asrlar)da Arab xalifaligining Chochga yurishi arafasida shahar yanada yuksalgan. Barcha me'moriy qurilish obidalari, ularning ichki bezaklari, tasvir va naqshlari, uningdek hunarmandchilik, musiqa-raqs davr bilan hamnafas rivojlangan. VIII asrda arab bosqinchilari shaharni vayronaga aylantirishgan. X asrda shaharning bir qismidagina hayot tiklanib, XIII asrgacha davom etgan.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Mangulik

Mangulik – insonlar tomonidan amalga oshirilgan, tanazzulga yo'l tutmaydigan ezgu ishlar, qurilgan inshootlar, binolarning doimiy mavjudligi. Ulug' insonlar ana shunday umrboqiy ishlarni amalga oshiradilar.

Bangladesh

Bangladesh Xalq Respublikasi – Janubiy Osiyodagi davlat. Hind okeanining Bengaliya qo'ltig'i bo'yida joylashgan. Ma'muriy-hududiy jihatdan to'rt viloyatga bo'lingan, ular to'qqiz okrug (distrikt) ni o'z ichiga oladi. Maydoni 143,988 ming km², aholisi 122 mln. kishi (1997). Poytaxti – Dakka shahri. Bangladesh unitar respublikadir. Buyuk Britaniya boshchiligidagi Hamdo'stlik tarkibiga kiradi. Davlat boshlig'i – prezident. Aholisining 98 foizi bengallar. Shuningdek, bixarlar, santallar, munda, oraon, chakma, marma, kxaslar ham yashaydi. Xalqining 85 foizi musulmonlar. Eng katta shaharlari: Dakka, Chittagong. Pul birligi – taka. Bangladesh O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik aloqalarni 1992-yilning 15-oktyabrida o'rnatdi (O'z ME, 1-jild, 612-bet).

Jangnoma

Jangnoma epik janr hisoblanadi. Bunda tarixiy va afsonaviy janglar, ayrim shaxslar ko'rsatgan mardlik, qahramonliklar mubolag'ali, shuningdek, ko'tarinki ruh bilan bayon qilinadi. Mustaqil janr sifatida u qadimgi qahramonlik dostonlari ta'sirida shakllangan. Jangnomalarda qahramonlarning kuch-qudrati, qurol-yarog'lari, jangu jasorati g'oyat bo'rttirib tasvirlanadi. Jangnomalar nasriy va she'riy shakllarda bo'lishi mumkin. Ko'pgina jangnomalar nasrda yozilib, ba'zan asar tarkibiga she'riy parchalar kiritilgan. O'zbek xalqining madaniy hayotida jangnomaxonlik an'anasi keng o'rin tutgan. Chunki bunday asarlarning yaxshi namunalari kishilarni yurtparvarlik, qahramonlik va elga fidoyilik kabi yuksak g'oyalar ruhida tarbiyalashda katta ahamiyat kasb etadi (O'z ME, 3-jild, 550-bet).

Asosiy so'zlar

88-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

89-mashq. Krossvordlar tuzish.

90-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

32-dars. Yetuk mutaxassis

I. Nutq tovushiga izoh: "Y" til o'rta, sirg'aluvchi, jarangli tovush hisoblanadi.

Taqqoslang:

O'zbekcha

yillik
yig'iq
yo'g'on
yo'lto'sar
yiring

ruscha

годовой
собранный
толстый
разбойник
гной

Tez aytish

Yo'l-yo'l yo'lbars yo'lovchiga yo'naldi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Yi-g'im, yo'-lov-chi, yo'q-la-ma, yo'l-bars, yo'l-dosh, yo'-tal-moq.

II. Zaruriy so'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Yiltiramoq, yiroq, yirtiq, yirtqich, yiqilmoq, yig'i, yig'ilish, yig'im, yig'lamoq, yig'moq, yo'lak, yo'lbars, yo'ldosh, yo'llanma, yo'lovchi, yo'rgak, yo'rg'a, yo'tal, yo'qlama, yigirmoq, yiriklashmoq, yiroqlashmoq, yirmoq, yig'moq, yig'ishtirmoq, yo'liqmoq, yo'llamoq, yo'nmoq, yo'nalmoq, yo'rgaklamoq, yo'talmoq, yo'qlamoq, yo'qolmoq, yo'qotmoq, yo'g'onlashmoq.

III. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) yo'lovchining yo'llanmasi;	4) yo'qlamada yig'moq;
2) yo'lbarsni yiqitmoq;	5) yig'i bilan yo'qlamoq;
3) yo'ldoshga yo'liqmoq;	6) yo'l-yo'l yo'rg'a.

IV. To'rtlikni yod oling.

Yaxshilarning suhbatidan bahra ol,
Yaxshi yo'l tut, yaxshi so'zga quloq sol,

Yaxshi hamdam topolmagan chog'larda,
Yaxshi kitob yaxshi hamdam bemalol.

(Habibiy)

V. Suhbat.

- Toshmuhammad Aliyevich Sarimsoqov kim?
- Mashhur o'zbek akademigi.
- U qanday olamshumul xizmat qilgan?
- Toshkent fizika-matematika ilmiy maktabining asoschisidir.

VI. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Akademik Sarimsoqov

Mashhur o'zbek akademigi Toshmuhammad Aliyevich Sarimsoqov 1915-yilning 10-sentabrida Andijon viloyati Shahrixon qishlog'ida tug'ilgan. U boshlang'ich ta'limni o'z yurtida olgan. Keyin 1931-yilda O'rta Osiyo davlat universitetining fizika-matematika fakultetiga o'qishga kirgan. 1936-yilda universitet bitirgan. U universitetda assistent bo'lib ish boshlagan. So'ng fan nomzodi ilmiy daragasini olish uchun nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilgan. Universitetning dotsenti lavozimida o'zining ilmiy pedagogik faoliyatini davom ettirgan. Undan so'ng kafedra mudiri, universitet rektori(1943-45, 1952-58, 1971-88) lavozmlarida ishlagan. 1942-yilda fizika-matematika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun doktorlik dissertatsiyasini himoya qilgan, ko'p o'tmay professor unvonini olgan. 1943-yilda O'zbekiston Fanlar akademiyasining akademigi etib saylangan. 1943-46-yillarda O'zbekiston Fanlar akademiyasining vitse-prezidenti, 1946-52-yillarda esa prezidenti lavozimida ishlagan. 1959-71-yillarda O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vaziri bo'lib ishlagan. 1988-yildan O'zbekiston FA Prezidiumida maslahatchi bo'lib ishlagan. Sarimsoqov 1995-yilning 17-dekabrida vafot etgan. Sarimsoqovning ilmiy ishlari ehtimollar nazariyasi, geofizika meteorologiyasiga bagishlangan. Topologiya va funksional analiz bo'yicha Toshkent fizika-matematika ilmiy maktabining asoschisidir. Yarim maydonlar nazariyasi va uning ehtimollar nazariyasiga tatbiqini ishlab chiqqan. T. A. Sarimsoqov ikki marta(1967, 1992) Beruniy nomidagi O'zbekiston Davlat mukofotiga sazavor bo'lgandir. Vafotidan so'ng(2002) unga "Buyuk xizmatlari uchun" ordeni berildi.

VII. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Yaxshilik

Yaxshilik – kishiga yoqadigan, ma'qul bo'ladigan ishni qilish. Bu narsa insonga muvaffaqiyat, omad kelishini ta'minlaydi.

Yassaviy

Buyuk shayx va alloma Ahmad Yassaviy – tasavvuf adabiyotining vakillaridan biri. U Yassi (Turkiston) shahrida tug'ilgan. Yassaviyning otasi Ibrohim ota Yassi va Sayramda shayxlik qilgan. Ahmad Yassaviyning ajdodlari Muhammad rasulullohning qizlari Fotima bibi nasliga borib taqaladi. Uning yoshligi Sayramda o'tgan. Otasi vafotidan so'ng Arslonbob eshon qo'lida tarbiya olgan. Ustozi hayotdan ko'z yumgandan so'ng Buxorodagi shayx Yusuf Hamadoniydan ta'lim olib, o'zi ham tasavvuf olamidagi buyuk shayxlardan biriga aylandi. Ahmad Yassaviy 63 yoshida yerto'laga tushib, umrining oxirigacha yer ostida yashagan, degan taxmin bor. Amir Temur hazratlari Ahmad Yassaviyni o'ziga ustoz deb bilgan. 1395–1397-yillarda uning qabri ustiga maqbara qurdirgan.

Yaponiya

Yaponiya (yaponcha «Nixon») – Tinch okean orollarida joylashgan davlat. Eng yirik orollari: Xokkaydo, Xonsyu, Sekoku va Kyusyu. Maydoni 372,2 ming km², aholisi 125,6 mln. kishi(XX asrning oxiri). Poytaxti – Tokio shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 46 prefektura va Xokkaydo gubernatorligiga bo'lingan. Davlat tuzumi – konstitusion monarxiya. Davlat boshlig'i – imperator. Oliy hokimiyat organi ikki palatali parlament (Vakillar palatasi, Maslahatchilar palatasi). Oliy ijroiya organi – hukumat (Ministrlar kabineti). Yaponiyada 3000 metr dan baland bo'lgan 16 ta cho'qqi bor. Aholisining 99 foizi yaponlar, shuningdek, koreys va xitoylar bor. Asosiy dinlari: sintoizm va buddizm. Yirik shaharlari: Tokio, Osaka, Yokoxama, Nagoya. 1956-yilning dekabrda BMT ga qabul qilingan. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 26-yanvarida o'rnatgan.

Yevropa

Yevropa (osuriy tilida «ereb» - «g'arb») – qit'a, Yevrosiyo materigining g'arbiy qismi. Maydoni 10507 ming km²; 730 ming km² ni orollar tashkil qiladi. Yevropa materigidagi chekka nuqtalar: shimolda – Nordkin burni, janubda – Marroki burni, g'arbda – Roka burni, sharqda – Qutbiy Ural tog'ining sharqiy etagi. Yevropa hududidagi yirik yarim orollar: Kola, Skandinaviya, Yutlandiya, Bretan, Pireney, Apennin, Bolqon, Qrim. Yevropadagi eng katta orollar: Novaya Zemlya, Frans-Iosif Yeri, Shpisbergen, Britaniya, Islandiya, Irlandiya, Korsika, Sardiniya, Sisiliya, Krit. Katta daryolari: Volga, Ural, Dnepr, Don, Pechora, Dnestr (sharqda), Dunay, Reyn, Elba, Visla, Luara, Taxo, Odra (g'arbda). Yevropaning aholisi 729 mln. kishi (2001-yil). Aholisining asosiy qismi hind-evropa tillari oilasiga mansub tillarda gaplashadi (O'z ME, 3-jild, 405-bet).

Yevro

Yevro – Yevropa Ittifoqi tarkibidagi Yevropa iqtisodiy va pul hamjamiyati a'zolari (Avstriya, Belgiya, Germaniya, Gresiya, Irlandiya, Ispaniya, Italiya, Lyuksemburg, Niderlandiya, Portugaliya, Finlyandiya, Fransiya) ning pul birligi. Xalqaro ifodasi EUR. 1999-yil 1-yanvardan muomalaga chiqarilgan. 2002-yilning 1-yanvariga qadar naqd pulsiz to'lovlarda ishlatildi, yevro bilan bir qatorda o'sha mamlakatlarning milliy pullari ham muomalada yurdi. 2002-yilning 1-yanvaridan 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 yevro qog'oz banknotlari va 1, 2, 5, 10, 20, 50 sentli tangalar muomalaga kiritildi (O'z ME, 3-jild, 405-bet).

VIII. Grammatik terminlar:

Yozuvning to'rtta turi bor: 1) piktografik yozuv – biror narsaning rasmini chizib, fikr anglatish vositasi. Masalan: *yo'l harakati belgilari*; 2) ideografik yozuv – biror o'xshash belgi orqali tushuncha anglatish vositasi. Masalan: *misr, xitoy va yapon yozuvlari*. 3) sillabik yozuv – bo'g'inlar orqali tovush birliklarini anglatish vositasi. Masalan: *bobilliklarning mixxati, hindlarning devanagari yozuvi, sug'd, uyg'ur, arab yozuvi* (konsonant turga kiradi); 4) fonografik yozuv – nutq tovushlarini harflar bilan ifodalash orqali fikr anglatish vositasidir. Masalan: *oromiy, urxunenisey, lotin, kirill yozuvlari*.

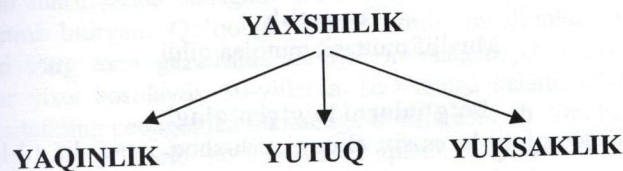
Yasama so'z asos va so'z yasovchi qo'shimchaning birikuvidan hosil bo'ladigan birlikdir. M.: *ishchi, ishchan, ishla, serhosil, noo'rin, baquvvat, boodob, behisob*.

Yig'iq gap bosh bo'laklardangina iborat sodda gap bo'ladi. M.: *Karim keldi. Kitob o'qildi. Shahar chiroyli*.

Yoyiq gap bosh va ikkinchi darajali bo'laklardan tashkil topgan gap. M.: *Nizomjon opasining gaplarini chin yurakdan eshitib o'tirardi*.

Yuklama ayrim gap bo'lagiga yoki gapga qo'shimcha ma'no yuklaydigan yordamchi so'zlar. Uning quyidagi turlari bor:

- 1) so'roq-taajjub yuklamalari (-mi, -chi, -a, -ya);
- 2) kuchaytiruv-ta'kid yuklamalari (hatto, g'irt, ham, nahotki, -ku, -u, -yu, -da, -oq, -yoq);
- 3) ayiruv-chegaralov yuklamalari (faqat, -gina, -kina, -qina);
- 4) o'xshatish-qiyoslash yuklamalari (xuddi, go'yo, go'yoki, naq);
- 5) gumon yuklamasi (-dir);
- 6) inkor yuklamasi (hech, sira, -ni, -ning).

91-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

92-mashq. Krossvordlar tuzish.

93-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

33-dars. Milliy ruhiyat

I. Nutq tovushlariga izoh: O'zbek tilida undoshlarning qo'shaloq kelishi uchraydi, ularning talaffuziga e'tibor bering.

Taqqoslang:

1) qattiq-твёрдый	2) essiz-глухой
qatiq-кислое молоко	esiz-жал
3) chinni-фарфор	4) mashshoq-музикант
chini-правда	mashoq-колосу
5) ushshoq-название	6) darra-ременнауа плет
melodii ushoq-кроshka	dara-ущеле
7) tilla-золото	8) cho'qqi-вершина
tila-проси	cho'qi-клуый
9) tilli-уазичний	10) nonning-хлеба
tili-его уазик	noning-твой хлеб
11) yo'lamoq-направлуат	12) kurra-shar
yo'lamoq-приближатсуа	kura-сгреби

Tez aytish

Muallif muttasil mutolaa qildi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Cho'q-qi, til-la, es-siz, chin-ni, ush-shoq, mu-al-lif, til-li.

II. So'z birikmalari tuzishni o'rganing!

1) mashshoqning chinnisi;	4) tilladan yasamoq;
2) chinnini pullamoq;	5) darra bilan urmoq;
3) cho'qqiga yo'llamoq;	6) qorli cho'qqi.

III. To'rtliklarni yod oling.

Jami erga himmat, muruvvat zarur,
Yovuzni yo'q etmakka quvvat zarur,
Kishilikka himmat, muruvvat kerak,
Qadrliga himmat, muruvvat zarur.

(Yusuf Xos Hojib)

Ko'nglim mening yetti iqlimga –
Solmoq istar dovruc-davvora.
Aqlim derki, ostona hatlab,
Yetti qadam otolsang zora!

(Omon Matjon)

IV. Suhbat.

- Cho'qqiga chiqamizmi?
- Albatta.
- Quvvatimiz yetarmikan?
- Harakat qilamiz.

V. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Abdulla Qahhor

Abdulla Qahhor 1907-yilning 17-sentyabrida Qo'qonda, temirchi oilasida tug'ilgan. Mahalliy va zamonaviy maktabda o'qigandan keyin bilim yurtida ta'lim oldi. Toshkentga kelib, «Qizil O'zbekiston» gazetasi tahririyatida ishlagan. O'rta Osiyo universitetining ishchilar fakultetini bitirgan. Qo'qonga qaytib borib, muallimlik qilgan va «Yangi Farg'ona» gazetasida faoliyat ko'rsatgan. O'zi ham hajviy she'rlar yoza boshlaydi. 30-yillarda Toshkentga keladi. O'rta Osiyo universitetining pedagogika fakultetiga o'qishga kiradi. Shu bilan birga jurnalda mas'ul kotib bo'lib xizmat qiladi. Keyinchalik muharrir, tarjimon va O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi boshqaruvining raisi lavozimlarida ishlaydi. U hikoya, qissa, roman va dramalar yozgan. Yozuvchining «Sinchalak», «O'tmishdan ertaklar», «Muhabbat» qissalari, «Qo'shchinor chiroqlari», «Sarob» romanlari, «Shohi so'zana», «Og'riq tishlar», «Tobutdan tovush», «Ayajonlarim» kabi komediyalari mashhur. Abdulla Qahhor Pushkin, L. Tolstoy, A. Chexov, Gogol kabi shoir va yozuvchilarning asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan. Adib 1968-yilning 25-mayida Moskvada vafot etgan.

Lug'at

Temirchi–кузнец, zamonaviy–современный, maktab–школа, bilim yurti–училище, tahsil olmoq–обучаться, tahririyat–редакция, hajviy–сатирический, muallim–учитель, mas'ul kotib–ответственный секретарь, tarjimon–переводчик, uyushma–союз, boshqaruv–управление; правление, rais–председатель, lavozim–должность, hikoya–рассказ, qissa–повесть.

VI. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Himmat

Himmat – birovga qilinadigan yaxshilik, yordam, olijanoblik. Shuningdek, biror ishni bajarish uchun astoydil harakat qilish, tirishqoqlik.

Filippin

Filippin Respublikasi – Janubi-sharqiy Osiyodagi davlat. Tinch okeandagi Filippin arxipelagida joylashgan. Maydoni 300 ming km², aholisi 84,526 mln. kishi (2002-yil). Poytaxti – Manila shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 74 viloyat (provinsiya) ga bo'lingan. Davlat boshlig'i – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni ikki palatali Filippin Kongressi, ijrochi hokimiyatni prezident va hukumat amalga oshiradi. Filippin arxipelagi 7107 oroldan iborat. Yiriklari: Luson, Mindanao, Samar, Negros, Palavan, Mindoro, Sebu, Leyte. Sersuv daryolari: Rio-Grande-de-Mindanao, Agusan, Kagayan. Filippinda o'zaro yaqin til va shevalarda so'zlashuvchi 90 dan ziyod elat va qabilalar yashaydi. Ularning yiriklari: bisayya, tagal, ilok, bikol, pampangan, pangasinan va boshqalar. Bundan tashqari xitoyliklar, osiyoliklar, yevropaliklar va amerikaliklar ham bor. Rasmiy tillari – tagal va ingliz tillari. Aholisi islom va xristian dinlariga e'tiqod qiladi. Yirik shaharlari: Manila, Keson-Siti, Sebu, Davao. Filippin 1945 yildan BMT ga a'zo. Filippin O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik aloqalarni 1992-yilning 13-aprelidan o'rnatdi (O'z ME, 9-jild, 242-bet).

Bessa

Bessa (fransuzcha «pasaytirmoq») – birja chayqovchiligi; qimmatbaho qog'ozlar kursi yoki tovarlar narxini pasaytirish maqsadida amalga oshiriladi. Narxlarni pasaytirishga intiladigan tadbirkor qimmatbaho qog'ozlar yoki tovarlarni ma'lum muddatga sotadi. Kelishilgan muddat va uning ijrosi o'rtasidagi davr mobaynida bozorda narx tushib ketsa, kelishuvni bajarish muddati kelishi bilan chayqovchi-sotuvchi qog'ozlar yoki tovarlarni yanada arzonroq narxda xarid qilib, o'z kontragentiga shartlashilgan yuqori narxlarda topshirib, foyda olishi mumkin. Shunday qilib, kelishuv tovar yoki qog'ozlarni amalda yetkazib bermay turib ham kurs farqini to'lash bilan tugaydi. Kurs yoki narx pasayishidagi farq sotuvchi foydasiga, narx ko'tarilganda esa xaridor foydasiga hal bo'ladi (O'z ME, 1-jild, 726-bet).

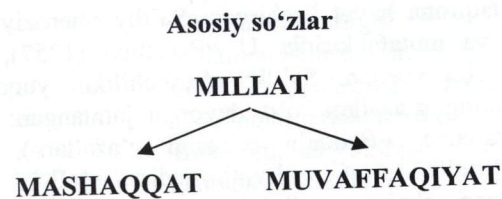
VII. Grammatik terminlar:

Sodda so'zning tarkibida birgina lug'aviy ma'noli qism bo'ladi. Ular ikki xil bo'ladi: 1) sodda tub so'z: *ko'z, qosh, bosh, tish, og'iz, burun*; 2) sodda yasama so'z: *ko'zla, boshliq, tishla, og'zaki*.

Sodda son birgina so'zdan iborat bo'ladi. Nutqimizda faol qo'llanadigan 23 ta sodda son bor: *0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 100, 1000, 10 000, 100 000, 1 000 000*.

Murakkab son esa qo'shilma son va ko'paytma songa xos bog'lanishli sonlardan tuziladi. M.: *ikki yuz besh, o'n besh ming, olti yuz qirq*.

Milliy til millat bo'lib shakllangan jamoaning umumiy tili. M.: *o'zbek tili, rus tili*.

94-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

95-mashq. Krossvordlar tuzish.

96-mashq. Atqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

34-dars. Adabiyot – ma’naviyat o‘chog‘i

I. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Sa’diy

Muslihiddin Abu Muhammad Abdulloh ibn Mushrifiddin Sa’diy Sheroziy 1203/1210-yilda Sherozda tug‘ilgan. Otasidan yosh yetim qolgan. Boshlang‘ich ma’lumotni Sherozda olgan. Keyin Bag‘dodda o‘qigan. U yerda «Nizomiya» va «Mustansiriya» madrasalarida diniy hamda dunyoviy fanlarni o‘rgangan. Shuningdek, mutasavvuf olim Shahobiddin Suhravardiy va ilohiyotshunos olim Jazviy qo‘lida tahsil olgan. So‘ngra 20 yil sayohat qilgan. Kichik Osiyo, Misr, Xuroson va Hindistonga borgan. XIII asrning o‘rtalarida Sherozga qaytib kelgan. Tarkidunyo qilib, shayx Abu Abdulloh Hafif xonaqosida faqirona hayot kechirgan. Sa’diy Sheroziy buyuk fors shoiri, adib va mutafakkiridir. U «Bo‘ston» (1257), «Guliston» (1258) asarlarini yozgan. Sa’diy g‘azalchilikni yuqori darajaga ko‘targan. Uning g‘azallari to‘rt devonga jamlangan: «Tayyibot» («Latif g‘azallar»), «Badoe’» («Yangi g‘azallar»), «Xavotim» («Xotima g‘azallar»), «G‘azaliyoti qadim» («Eski g‘azallar»). Bundan tashqari, shoirming «Sohibiya» asari, arabcha va forscha qasidalar, qit‘a, ruboiy va fardlari ham bor. BMT ning Tinchlik Kengashi binosi peshtoqiga Sa’diyning quyidagi bayti yozilgan: «Odam bolalari ibtidoda bir gavhardan bino bo‘lganlari tufayli yaxlit bir vujud kabidirlar. Binobarin, zamon uning bir a‘zosiga jarohat yetkazsa, boshqa a‘zolari ham o‘z tinchini yo‘qotadi». Sa’diy Sheroziy 1292-yilning 9-dekabrida vafot etgan. Uning asarlari o‘zbek tiliga tarjima qilingan.

Lug‘at

Diniy–религиозный, dunyoviy–светский, fan–наука, o‘rganmoq–изучать, shuningdek–также, tahsil olmoq–учиться, sayohat qilmoq–путешествовать, qaytib kelmoq–вернуться, tarkidunyo–отказаться от жизненных удавлений, хонақо–келья, faqirona–бедной, yuqori daraja–высокий уровень, undan tashqari–кроме этого, Tinchlik Kengashi–Совет Мира, ibtido–начало, gavhar–драгоценный камень, yaxlit–единый, vujud–существо, тело; jarohat–рана, yo‘qotmoq–потерять.

II. Suhbat

- Adabiyot so‘zining ma’nosi nima?
- Odoblar yig‘indisi.
- U nimani o‘zgartiradi?
- Inson ruhiyatini.

III. Sherni yod oling.

Olamda gullar yashar
Bog‘larga jamol bo‘lib,
Gulzorlarga yarashar
Ular husn, xol bo‘lib.
Lola – gullar shohidir,
Kiygani ham shohidir,
Chamandagi atirgul
Lolaning hamrohidir.
Gullar ko‘p, chechaklar ko‘p,
Qo‘shiqlar, ertaklar ko‘p,
Boisi shu, har gulning
Qalbida tilaklar ko‘p.
Kelinglar, go‘zal gullar,
Keling, oshiq bulbullar,
Shu sevgini kuylaylik,
Orom olsin ko‘ngillar.

(Sh.Rashidov)

IV. Mustaqil ta‘lim uchun matnlar.

Adabiyot

Arabcha “adab” so‘zining ko‘pligi “adabiyot” bo‘lib, ikki ma’noda qo‘llanadi: 1) asarlar to‘plami; 2) san’atning bir turi. Adabiyot avval og‘zaki saklda, yozuv paydo bo‘lganidan so‘ng yozma shaklda yuzaga kelgan. Adabiyot so‘z orqali insonning ruhiyatini, his-tuyg‘ularini keng va chuqur aks ettiruvchi san’at turidir. Badiiy adabiyotning uchta turi bor: lirik(tizma), epik(sochma), dramatik(sahnaviy). Bundan tashqari qorishiq tur, ya’ni liro-epik tur ham bor. Har bir adabiyot milliydir, shuning uchun xalq madaniyatining tarkibiy qismi hisoblanadi. Xalqning

tarixiy hayotidagi va ruhiyatidagi xususiyatlar adabiyotning milliy mazmunini tashkil etadi hamda o'ziga xos milliy shaklni yuzaga keltiradi. Milliy shaklning yuzaga kelishida adabiyot tomonidan uzoq davr mobaynida yig'ilgan tajriba va an'analar muhim ahamiyatga ega. O'zbek milliy romanchilik maktabini Abdulla Qodiriy yaratib berdi. Xalq hayotidagi yangi davr esa adabiyotni yuqori bosqichga ko'taradi uning mazmunini yangilaydi. Yangilangan adabiyot o'z navbatida yangi jamiyatning qudratli quroliga aylanadi. Milliy mustaqillik o'zek adabiyotining barcha jabhalarida namoyon bo'lmoqda. Bu davr adabiyotida tasvirlanayotgan inson o'zining bashariyat, vatan, el-yurt oldidagi mas'uliyatini chuqur his etgan holda namoyon bo'lmoqda. Bu adabiyotning jozibasi zohirda emas, botinda – matn zamirida joylashgan. Adabiyot xalq ma'naviyatini yuzaga chiqaruvchi asosiy vosita hisoblanadi.

Romanchilik tarixi

Roman (fransuzcha *“roman”* – adabiy asar) insonning xususiy yashash tarzini jamiyat hayoti bilan bog'lab keng qamrovda tasvirlovchi yirik nasriy asardir. Pomanda shaxs va jamiyat hayoti bir-birini inkor etmaydigan ma'lum ma'noda mustaqil olam sifatida tahlil va talqin etiladi. Romanlar nasriy va she'riy shaklda bo'lishi mumkin. Romanlar daslabki davrda tuzilishiga ko'ra ikkiga ajratilgan: 1) ochiq tuzilishli romanlar. M.: *Servantesning “Don Kixot” romani*; 2) yopiq tuzilishli romanlar. M.: M. M. de Lafayetning *“Malika Klevskaya” romani*. Birinchi mukammal shakldagi roman yozuvchi Antuan Prevoning *“Kavaler de Grie va Manon Lesko tarixi” (“Manon Lesko”)* tarixiy asari bo'lib, 1731-yilda Angliyada nashr etilgan. Romanlar mavzusiga qarab tarixiy, ijtimoiy-falsafiy, siyosiy, maishiy, biografik, tarixiy-biografik, sarguzasht-fantastik, dedektiv kabi turlarga bo'linadi: 1) tarixiy roman. M.: *Abdulla Qodiriyning “O'tgan kunlar”, “Mehrobdan chayon” romanlari*; 2) zamonaviy roman. M.: *Pirimqul Qodirovning “Olmos kamar”, Odil Yoqubovning “Diyonat”, O'ktam Usmonovning “Girdob” romanlari*; 3) harbiy roman. M.: *Oybekning “Quyosh qoraymas”, Shuhratning “Shinelli yillar” romanlari*; 4) sarguzasht-fantastik roman. M.: *Xudoyberdi To'xtaboyevning “Sariq devni minib” romani*; 5) ijtimoiy-falsafiy roman. M.: *Asqad Muxtorning “Davr mening taqdirimda”*; 6) tarixiy-biografik va

siyosiy romanlar o'zbek adabiyotida yaqinda paydo bo'la boshladi. M.: *Tog'ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar” romani*. Romanlar davomiyligiga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi: 1) dialogiya (ikki kitobdan iborat) M.: *Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” va “Avlodlar dovoni” dialogiyasi*; 2) trilogiya (uch kitobdan iborat). M.: *Jon Galsyorsinnig “Forsaytlar haqida qo'shiq” (inglizcha), Najib Mahfuzning “Xan al-Xalili” (arabcha), Vasiliy Yanning “Chingizxon”, “Botu”, “So'nggi dengizgacha” (ruscha), Said Ahmadning “Ufq” (“Qirq besh kun”, “Hijron kunlarida”, “Ufq bo'sag'asida”) trilogiyalari*; 3) tetroligiya (to'rt kitobdan iborat). M.: *V.Kataevning “Qora dengiz to'lqinlari”*; 4) pentalogiya (besh kitobdan iborat). M.: *Tohir Malikning “Shaytanat”, g'arb va sharq yozuvchilarining romanlari*; 5) roman-epopeya. M.: *Lev Tolstoyning “Urush va tinchlik”, Oybekning “Navoiy”, Sadridin Ayniyning “Qullar” epopeyalari*; 6) davomli romanlar turkumi. M.: *Roji Martin Dyu Garning “Tibo oilasi” (8 jild), Romen Rollanning “Jan Kristoff” (10 jild)*.

V. Ish qog'ozi.

Soatsozlik zavodining
direktori Q.B.Karimovga
Zavod qaramog'idagi
bolalar oromgohining
boshlig'i L.Komilovadan

BOLALAR OROMGOHI YOTOQ BINOLARINING UMUMIY AHVOLI HAQIDA

BILDIRISHNOMA

Sizning ko'rsatmangizga binoan, men texnik-nazoratchi S.Bakirov bilan birgalikda shu yil 7-8- may kunlari zavod qaramog'idagi bolalar oromgohi yotoq binolarini tekshirib chiqdim.

Barcha yotoq binolari qoniqarli ahvolda. Biroq 1-binoda deraza oynalarini o'rnatish, 2-binoni qisman bo'yash, 3-binoda esa eshiklarni ta'mirlash zarur deb hisoblayman.

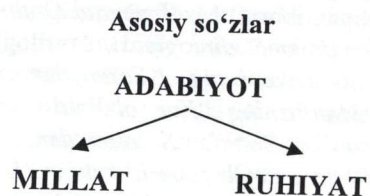
Bolalar oromgohi
boshlig'i

(imzo)

L.Komilova

1999.10.05.

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 174-bet).

97-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

98-mashq. Krossvordlar tuzish.

99-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

35-dars. Kashfiyotlar olamida

I. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Kashfiyot va ixtirolar

Izlanish, tekshirish, ilmiy tadqiqot natijasida, baʼzan esa tasodifan topilgan yoki yaratilgan ilmiy yangilikka kashfiyot deyiladi. Unga tabiat hodisalari va jamiyat qonunlarini ongli ravishda ilmiy idrok qilish natijasida erishiladi. Kashfiyot tufayli moddiy dunyoning ilgari insoniyatga maʼlum boʻlmagan obʼyektiv qonunlari, xossalari va hodisalari maʼlum boʻladi. Kashfiyot insoniyatning bilish jarayoni darajasini tubdan oʻzgartiradi. Kashfiyot fan-texnika inqilobining asosini tashkil etadi. Fan-texnika taraqqiyotiga tubdan yangi yoʻnalishlarni bahsh etadi. Inson bosib oʻtgan tarixiy jarayonda juda koʻp kashfiyotlar qilingan. Kashfiyot bilan ixtironi bir-biridan farqlash kerak. Kashfiyot natijasida muayyan qonunlar yaratiladi, ixtiro natijasida esa muhim yangiliklar yaratilishi mumkin. Masalan: *Arximedning suv chiqarish vinti* oʻta yangilik boʻlsa ham u ixtiro hisoblanadi. *Nyutonning butun olam tortishish qonuni* esa olamshumul kashfiyotdir. Fanda *ichki yonuv dvigatelelining yaratilishi* ixtiro hisoblanadi. *Beruniyning Yerning oʻz oʻqi atrofidagi va sayyoralarning Quyosh atrofida aylanishi* toʻgʻrisidagi gʻoyasi (bu gʻoya keyinchalik Kopernik tomonidan ham ilgari surilgan) olamshumul kashfiyotdir. Har qanday ixtiro ham kashfiyot boʻla olmaydi, ixtiro kashfiyotga suyangan holda amalga oshiriladi. *Atom va vodorod bombalarining oʻylab topilishi* kashfiyot hisoblanadi. Ammo *raketalarni yasash* ixtirodir.

II. Suhbat

- Kashfiyot nima?
- Izlanish, tekshirish, ilmiy tadqiqot natijasi.
- Ixtiro nima?
- Texnikaviy yechimga ega yangilik.

III. Toʻrtliklarni yod oling.

Ikki odam yashar har bir odamda .
Biri der : – Bu dunyoda farog'ating qil!
Biri der : – Yaxshi iz qoldir olamda!
Rost yo'lni tutganlar haqiqiy oqil.

(Jumaniyoz Jabborov)

Yurtim, ado bo'lmas armonlaring bor,
Toshlarni yig'latgan dostonlaring bor,
O'tmishingni o'ylab og'riydi jonim,
Ko'ksing to'la shahid o'g'lonlaring bor.

(Muhammad Yusuf)

IV. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Alifbolar

Alifbo so'zini tarixda birinchi bor giksoslar qo'llagan. Ularning o'z alifbosi bo'lgan. Bu esa so'z «*ho'kizning boshiga o'xshash uy*» degan ma'noni bildirgan. Bu alifboni finikiylar o'z tillariga moslashtirib qo'llaganlar. Finikiylar alifbosi uch tarmoq bo'yicha tarqalib, jahondagi juda ko'p yozuvlarning yaratilishi (oromiy, arab, yahudiy, hind, asoki, sanskrit va yunon alifbolari)ga asos bo'lgan. **Oromiy alifbosidan** O'rta Osiyoda ikki xil yo'nalishdagi yozuvlar yuzaga kelgan. Birinchi yo'nalish bo'yicha sug'd, uyg'ur yozuvlari shakllangan. Ikkinchi yo'nalish bo'yicha xorazm, O'rxun-Enasoy yozuvi paydo bo'lgan.

Sug'd yozuvi milodning boshlaridan Markaziy Osiyoda qo'llana boshlagan va VII-IX asrgacha amalda bo'lgan. Bu alifboda 17 dan 25 tagacha harf bo'lgan. U o'ngdan chapga qarab yozilgan. Sug'diyona (Qashqadaryo va Zarafshon daryolari havzasidagi qadimgi davlat) da yuzaga kelgan bu yozuv Buyuk ipak yo'lida xalqaro yozuv, sug'd tili esa xalqaro savdo tili vazifasini bajargan.

Xorazm alifbosi milodiy II asr oxiri – III asrning boshlarida keng tarqalgan. Mazkur alifbo oromiy yozuvining qadimiy an'alarini saqlab qolganligi bilan o'sha davrdagi yozuvlardan farqlanadi.

O'rxun-Enasoy alifbosidan turkiy xalqlar V–IX asrlarda keng foydalanganlar. Ushbu alifbo singarmonizm qonuniyatlarini o'zida to'liq aks ettirgan. Harflar yuqoridan pastga, o'ngdan chapga qarab, bir-biriga ulanmasdan alohida-alohida yozilgan.

Uyg'ur alifbosi VI asrdan XV asrgacha turkiy xalqlar orasida amalda bo'lgan. Sariq uyg'urlar XIX asrda ham shu alifbodan foydalanganlar. Uyg'ur alifbosi sug'd yozuvi asosida va suryoniy yozuvi ta'sirida paydo bo'lgan. Mazkur alifboda asosan undosh harflar o'z aksini topgan. Unlilar esa turli belgilar yordamida ifodalangan. O'ngdan chapga qarab yozilgan.

Arab yozuviga asoslangan o'zbek alifbosi X – XI asrdan 1929-yilgacha qo'llandi, 1921-yilda isloh qilingan. O'zbek tiliga oid juda ko'p va qimmatli yozma yodgorliklar ana shu yozuvda yozilgan.

Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosi birinchi marta 1929-yil may oyida qabul qilindi. Unda 34 harf va bir belgi bo'lib, singarmonizm qonuniyatiga mos edi. 1934-yilda o'zbek adabiy tilida singarmonizm hodisasi yo'qligi sababli undan voz kechildi va harflar soni kamaytirildi.

Kirill yozuviga asoslangan o'zbek alifbosi 1940-yil may oyida qabul qilindi, hozir ham ishlatilmoqda. 1956-yilda unga ayrim o'zgartirishlar kiritildi va imlo qoidalari takomillashtirildi.

1993-yilning 2-sentyabrida O'zbekiston Respublikasining «Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risida»gi qonuni e'lon qilindi. Ana shu qonun asosida alifbo tasdiqlandi. Mazkur alifboga ba'zi o'zgartirishlar (1995-yilning 6-mayi va 24-avgusti) kiritildi.

Amerika Qo'shma Shtatlari

AQSH – Shimoliy Amerikadagi davlat. Sharqdan Atlantika okeani, g'arbdan Tinch okean, janubi-sharqdan Meksika qo'ltig'i bilan o'ralgan. Ma'muriy-hududiy jihatdan 50 shtat va Kolumbiya federal okrugiga bo'lingan. Alyaska va Gavayi shtatlari mamlakat hududidan tashqarida joylashgan. Puerto-Riko Hamdo'stligi, Shimoliy Mariana orollari Hamdo'stligi, Guam, Virginiya orollari, Sharqiy Samoa ham AQSh ga qarashli. Maydoni 9373000 km², aholisi 271,6 mln. kishi (1999-yil). Poytaxti – Vashington shahri. Davlat tuzumi – federal respublika. Davlat va hukumat boshlig'i, qurolli kuchlar bosh qo'mondoni – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni senat va vakillar palatasidan iborat ikki palatali kongress amalga oshiradi. Ijrochi hokimiyat organi – AQSh hukumati prezident tomonidan senatning roziligi bilan tayinlanadi. Alyaska tizmasida AQSh ning eng baland cho'qqisi Mak-Kinli (6194 metr) joylashgan. Aholisi uch etnik tarkibdan iborat: AQSh amerikaliklari,

muhojirlar va tub joy aholisi. Aholining 82,8 foizini yevropaliklar, 12,6 foizini afrikaliklar, 3,6 foizini osiyoliklar, 1 foizini indeyslar, eskimoslar, aleutlar tashkil qiladi. Dindorlari asosan protestantlar va katoliklardir. Yirik shaharlari: Nyu-York, Chikago, Los-Anjeles, Filadelfiya, Xyuston, Detroyt, San-Fransisko, Vashington, Boston, Dallas, Klivlend, Baltimor. AQSh 1945-yildan BMT ning a'zosi. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 12-fevralida o'rnatgan (O'z ME, 1-jild, 261-268 betlar).

V. Ish qog'ozi.

TAVSIYANOMA

Men Botir Nosirovni 1974-yildan beri yaqindan taniyman, 1984-yildan boshlab O'z FA Til va adabiyot institutida birga ishlaymiz. Bu davr ichida u atamashunoslik sohasida yetuk mutaxassis sifatida tanildi, filologiya fanlari nomzodi bo'ldi. Uning dissertatsiya ishi, bir qancha maqolalari ilmiy puxtaligi bilan ajralib turadi.

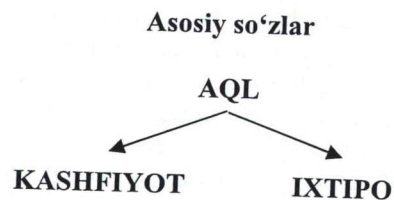
B.Nosirov intizom va qat'iyatligi bilan jamoada obro' qozongan, totuv oilaning boshlig'i. Institut ilmiy va ijtimoiy hayotida faol ishtirok etib kelmoqda.

Shu sababli men Botir Nosirovni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Atamashunoslik qo'mitasida ishlash uchun tavsiya qilaman.

(imzo) filologiya fanlari
nomzodi N.Qosimov

2000-yilning 16-fevrali

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 239-bet).

100-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

101-mashq. Krossvordlar tuzish.

102-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

36-dars. O'zbek san'ati uctalari

I. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

To'ychi hofiz

Mulla To'ychi Toshmuhamedov (To'ychi hofiz) 1868-yilda Toshkent shahrida tug'ilgan. 1878-84-yillarda mahalliy maktabda o'qigan. U ashula aytish sirlarini amakisi Qo'chqor otadan o'rganadi. Mulla To'ychi Hofiz Sheroziy, Navoiy, Mashrab, Navoiy, Mashrab, Bedil, Fuzuliy kabi shoirlarning ijodi bilan yaqindan tanishadi. Ularning g'azllari bilan ashulalar ijro etadi. Taniqli hofizlar Abduqahhor, Saidahmad, Nazirxonlar bilan hamnafaslikda "Qo'shiq bazmi" kechalarini tashkil etadi. Dastlabki ijodidan "Ey dastai gul, marhabo", "Fig'on", "Shitob aylab" kabi ashulalar o'rin olgan. Shojalil hofiz, Shobarot tanburchi jo'rligida "Shahboz-Gulyor" ashulalar turkumi (1890) yuzaga kelgan. Keyinchalik To'ychi hofizning dovrug' butun Turkiston o'lkasiga yoyilgan. To'ychi hofiz o'zi ijro etgan ashulalarni birinchilar qatori gramplastenkalarga yozdirgan. "Grammofon" jamiyatining "Pishushiy Amur" firmasi (Riga, 1905; Skobelov, 1911) uning ijrosidagi 25 ta ashulani yozib olgan. Bularning ichida "Ilg'or", "Xusrav", "Suvora" (3 ta, ikki qismli), "Bobo Ravsham", "Yangi kurd", "Avji kurd" va boshqa qo'shiqlar. U 1908-10-yillarda Farg'ona vodiysidan bo'lgan ayol ashulachilar Adolatxon, Mozidaxonlarning asularini ham gramplastenkalarga yozdirgan. To'ychi hofizning tashabbusi bilan Andijon, Farg'ona, Xo'jand shaharlarida grammofon va plastinka do'konlari ochilgan, ularda o'zbek, rus va boshqa tillardagi kuy, qo'shiq va ashulalar yozilgan platenkalar sotilgan. To'ychi hofiz Eron, Turkiya, Italiya, Misr, Hindiston (1900) va Sharqiy Turkiston (1913-14) o'lkalarida bo'lib, o'z ijrochilik mahoratini namoyish qilgan. U O'zbekiston mahalliy xalq musiqa ansambllarini tashkil etishda, spektakllarga musiqa tanlashda faol ishtirok etgan. To'ychi hofiz 1927-yildan to umrining oxirigacha O'zbekiston Radioqo'mitasi o'zbek xalq cholg'u ansambida ustoz xonanda, O'zbek davlat filormoniyasida yetakchi xonanda bo'lib xizmat qildi. Mulla To'ychi Toshmuhamedov 1943-yilning 1-iyunida vafot etgan.

II. Suhbat

- To‘ychi Toshmuhamedov kim?
- Mashhur hofiz.
- Ijrochilik mahoratini qayerlarda namoyish qilgan?
- Eron, Turkiya, Italiya, Misr va Hindistonda.

III. To‘rtliklarni yod oling.

Biliklik keraklik so‘zni so‘zlayur,
Keraksiz so‘zini ko‘mub kezlayur.
Biliksiz ne aytsa, ayur uqmayin,
Aning o‘z tili o‘z boshini yeyur.

(Ahmad Yugnakiy)

Qutlug‘ davralarda jam bo‘lgan mahal,
Do‘stlarga baxt tilash azaliy odat.
Keladigan bu yil tinch bo‘lsin avval,
Baxsh etsin har kimga oliy saodat.

(A. Oripov)

IV. Mustaqil ta‘lim uchun matnlar.

Ichan qal‘a

Xorazmdagi yirik va noyob me‘moriy yodgorlikdir. Xivaning ichki qal‘a qismi hisoblanadi. U shaharning Dishan qal‘a qismidan kungurali devor bilan ajratilgan. Ichan qal‘aga to‘rt darvoza (Bog‘cha darvoza, Polvon darvoza, Tosh darvoza, Ota darvoza) orqali kiriladi. Ichan qal‘a O‘rta Osiyoda yagonadir. Unda madrasa, masjid, saroy va minoralar mavjud. U yerdagi me‘moriy yodgorliklarning yaratilishi to‘rt davrga bo‘linadi. Birinchisi qadimgi Xorazmdan to mo‘g‘ullargacha bo‘lgan davr. Undan arkning g‘arbiy devori, shimoli-sharqiy burchakdagi qadimgi burj, qal‘a devori qoldiqlari saqlanib qolgan. Ikkinchisi 1220-yildan keyingi tiklanish davri bo‘lib, undan Sayid Alovuddin maqbarasi yetib kelgan. Uchinchisi XVI-XVII asrlar bo‘lib, bu davrda Anushaxon hammomi (1657), peshayvonli oq masjid (1675), Xo‘jamberdibek madrasasi (1688) bunyod etilgan. Yana ko‘hna ark mustahkamlanib, ko‘rinishxona (qabulxona) qurilgan (1686-1688). To‘rtinchisi XVIII-XX asrlarga to‘g‘ri keladi. Unda Ota darvozadan Polvon

darvozagacha yo‘l o‘tkazilgan. Juma masjid (XVIII asr oxiri) qayta qurilgan, yoniga minora tiklangan. 1840-1842-yillarda ikki qavatli Qutlug‘ Murod Inoq madrasasiga qarab tim va toqilar qurilgan. Keyingi davrlarda ko‘hna arkdagi saroy qurilishi tugatildi. Yangidan Katta Tosh hovli saroyi, Olloqulixon karvonsaroyi va madrasasi, Pahlavon Mahmud madrasasi qurildi. Arab Muhammadxon, Musa To‘ra madrasalari qad ko‘tardi. Mashhur Kaltaminor qurilishi boshlandi. Ichan qal‘ada inshootlarning ko‘pchiligi qo‘sh (ro‘parama-ro‘para) uslubda qurilgan. Masalan, Sherg‘ozixon madrasasi bilan Pahlavon Mahmud maqbarasi. Ichan qal‘ada ansambl shaklida qurilgan binolar ham bor. Masalan, Juma masjid yonidagi ikkita kichik madrasa. Ichan qal‘adagi yana bir me‘moriy yodgorlik – Islomxo‘ja madrasasi va minorasidir. Bu inshoot 1908-1910-yillarda qurilgan. Madrasa ikki qavatli, minorasining balandligi 44,6 metrdir. Ichan qal‘a me‘moriy yodgorligi yog‘och o‘ymakorligi, toshyo‘nishlik, ganchkorlik, sirkor sopol va boshqa naqqoshlik bezaklari bilan bezatilgan. Ichan qal‘a 1961-yilda muzeyga aylantirildi. 1990-yilda butunjahon yodgorliklari ro‘yxatiga kiritildi.

Ispaniya Qirolligi

Ispaniya Qirolligi – Yevropaning janubi-g‘arbida, Pireney yarim orolida joylashgan davlat. O‘rta dengizdagi Balear, Pitius, Atlantika okeanidagi Kanar orollari, Afrikaning shimoliy qirg‘og‘idagi Seuta va Melilya shaharlari va unga yondosh Veles-de-la-Gomera, Alusemas, Chafarinas orollari ham Ispaniyaga qaraydi. Maydoni 504,75 ming km², aholisi 40,037 mln. kishi (2001-yil). Ma‘muriy-hududiy jihatdan o‘z hukumati va parlamentiga ega bo‘lgan 17 muxtor regionga, ular o‘z navbatida 50 provinsiya (viloyat) ga bo‘lingan. Poytaxti – Madrid shahri. Davlat tuzumi – parlamentli respublika. Davlat boshlig‘i – qirol. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni Bosh korteslar (ikki palatali parlament) amalga oshiradi. Ijrochi hokimiyatni hukumat amalga oshiradi. Ispaniyadagi eng baland cho‘qqi Mulasen tog‘ida (3478 metr). Katta daryolari: Taxo, Ebro, Gvadalkvivir, Duero, Gvadiana va boshqalar. Aholisining to‘rtidan uch qismi ispanlar, bundan tashqari katalonlar, galisiylar, basklar ham yashaydi. Dindorlarining asosiy qismi katoliklar. Yirik shaharlari: Madrid, Barselona, Valensiya, Sevilya, Saragosa, Bilbao, Malaga. Ispaniya 1955-yildan BMT ning a‘zosi. O‘zbekiston

Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning 17-martidan o'rnatgan (O'z ME, 4-jild, 254-bet).

V. Ish qog'ozi.

TILXAT

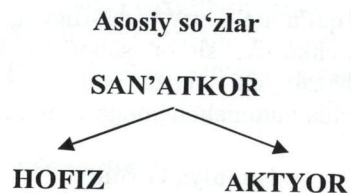
Men, Toshkent davlat madaniyat institutining xo'jalik ishlari bo'limining mudiri Bahodir Olimov, Toshkent milliy cholg'u asboblari zavodining tayyor buyumlar ombori mudiri Erkin Karimovdan institut buyurtmasi asosida tayyorlangan, umumiy bahosi 135000 (bir yuz o'ttiz besh ming) so'm bo'lgan 100 (yuz) dona rubobni qabul qilib oldim.

1999.12.08.

(imzo)

B.N.Olimov

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 243-bet).

103-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

104-mashq. Krossvordlar tuzish.

105-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

37-dars. Turon o'glonlari

I. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Temur Malik

Temur Malik XII asrning oxiri va XIII asrning 1-yarmida Muhammad Xorazmshoh hukmronligi davrida Xo'jand shahar hokimi bo'lgan. Jaloliddin Manguberdining yaqin safdoshi, mo'g'ullar istilosiga qarshi kurashgan sarkarda, xalq qahramonidir. 1219-yilning dekabrda Aloh no'yon boshliq 5000 kishilik mo'g'ul qo'shini Xo'jandni qamal qilishga kirishadi. Temur Malik urushdan oldin Sirdaryoning o'rtasida, suv ikkiga bo'lingan joyida mustahkam bir qal'a qurdirgan edi. Shahar mudofaasi qiyinlashgach, 1220-yilning aprelida Temur Malik 1000 kishilik qo'shini bilan orolga ko'chib o'tadi. Dushman shahar va qal'ani halqa shaklida o'rab oladi. Manjaniqdan otilgan toshlar orolga etmagach, mo'g'ullar 50000 asirlar yordamida daryoga shoh-shabba, xashak tashlaydi. Mo'g'ullarning 20000 kishilik qo'shini jangga kirishadi. Temur Malik ustiga sirka shimdirilgan namat bilan o'ralgan, o'q otish uchun maxsus darchalari bor kemalar yasattiradi. Har kuni erta tongda har ikki tomonga 6 ta kemada borib dushmanga qiron keltiradi. Vaziyat tanglashgach u 70 ta kemada Sirdaryoning quyi oqimiga qarab suzadi. Mo'g'ullar Barchinlig'(Qizil O'rdadan 50 km janubda) daryoni to'sib qo'yishadi. Temur Malikning qo'shini quruqlikda dushman bilan jang qiladi. Ko'p talafotlardan so'ng 1220-yilning yozida yolg'iz o'zi Xorazmga yetib keladi. U askar to'plab, Jo'jixonning qo'shiniga zarba beradi va Kasba(Yangikent) shahrini ozod qiladi. Ammo saltanatdagi mushkul siyosiy vaziyat sababli Xorazmdan ketadi. U 1221-32-yillar Jaloliddin Mangubardi bilan mo'g'ullarga qarshi kurashadi. Jaloliddinning o'limidan so'ng o'z yurtiga qaytadi. Ma'lum vaqt o'tkach mo'g'ullar tomonidan qo'lga olinib qatl qilinadi. Temur Malikning jasorati haqida Mirmuhsin "Temur Malik"(1986) romanini yozgan.

II. Suhbat

- Temur Malik kim?
- Xo'jand shahar hokimi.
- Qanday hurmatga ega.

– Xalq qahramoni.

III. To‘rtliklarni yod oling.

Registonda Mirzo Ulug‘bek
Madrasasi aqlimni oldi.
Madrasalar aro qutlug‘dek
Xayolimga o‘rnashib qoldi.

(B. Boyqobilov)

Registonning sahnida qadim –
Zamonlarda terilgan toshlar.
Muqaddasdir azal bu zamin,
Tavof qilsa arziydi yoshlar.

(B. Boyqobilov)

IV. Mustaqil ta‘lim uchun matnlar.

Poytaxt

Toshkent shahri – O‘zbekiston Respublikasining poytaxti. Dengiz sathidan 440-480 metr balandlikda joylashgan, maydoni 327.9 kv.km. Qadimda Choch, Shosh, Binkat nomlari bilan atalgan. Toshkent aholisi qadimdan hunarmandchilik, ko‘nchilik, to‘qimachilik, zargarlik bilan shug‘ullangan. Toshkentda savdo-sotiq rivojlangan. Toshkentda juda ko‘p me‘moriy obidalar bo‘lgan. Bizgacha saqlanib qolganlari: Shayxantohur maqbarasi, Ko‘kaldosh madrasasi, Baroqxon madrasasi, Abulqosim Shayx madrasasi (qayta tiklangan) va boshqalar. Toshkent shahri 1930-yildan boshlab O‘zbekistonning poytaxti bo‘ldi. 1983-yilda Toshkent shahrining 2000 yilligi nishonlandi. Toshkentda BMT va uning tizimidagi YUNESKO, YUNISEF kabi xalqaro tashkilotlarning vakolatxonalari, juda ko‘p chet el elchixonalari bor. Toshkent shahrida bir shaharcha va o‘n bir tuman bor. Aholisining soni 2157,8 ming kishi (2004-yil). Shaharda muhtasham zamonaviy binolar, zavod va fabrikalar ko‘p. Transport tarmoqlarining barcha turi hamda metro mavjud.

Turon o‘lkasi

“Turon” (ba‘zi manbalarda “Turkan”) tarixiy-geografik atamadir. O‘rta asr adabiyotlarida (Tabariy, Beruniy, Firdavsiy) Eron va Turon hududiy chegaralari Amudaryo orqali belgilanganligi qayd etilgan.

“Tur” etnonimi dastlab “Avesto”da qayd etilgan bo‘lib, Markaziy Osiyo dasht va tog‘larida yashovchi chorvador aholiga nisbatan ishlatilgan. Olimlarning qayd etishicha, bu termin sak-massagetlarning ilk nomi bo‘lishi mumkin. Turonliklar, ya‘ni sak-massagetlar va ularga yaqin qabilalar miloddan avvalgi oltinchi-to‘rtinchi asrlarda Oltoy va Sibir dashtlarigacha kenglikda yashaganlar. Buni arxeologik ma‘lumotlar, Shinjon-Uyg‘ur o‘lkasida sak yozuvlarining tarqalishi ham buni tasdiqlaydi. Mahmud Koshg‘ariyning qayd etishicha, Uyg‘uristonning Qashqar tumanida “kansak” tili saqlangan. Sharqiy Turkistonning Xotan vohasidan topilgan yozuvlar “xotansak” hujjatlari nomi bilan ataladi. Mazkur atama juda keng hududni anglatgan. Ayrim manbalar bu termin aslida “turkan” bo‘lib, turkiy xalqlar yashaydigan hududni anglatganligini tasdiqlaydi. Akademik A. Muhammadjonov “Turon” toponimi sug‘dcha “yer”, “tuproq”, “dala”, “dasht” ma‘nolarini anglatgan. Turon pasttekisligi O‘rta Osiyoning shimoli-g‘arbiy va markaziy qismi hamda Qozog‘istonning janubi-g‘arbi, shimolda G‘arbiy Sibir, Balxash-Olako‘l botig‘ining shimoliy chekkasi, Janubi-sharqda va janubda Olatovning sharqi, Tyanshanning shimoli, Olay-Hisor tog‘larining g‘arbi, Kopentdog‘ tog‘larining shimoliy etaklari, g‘arbda Kaspiy dengizi bilan chegaralanadi. Ana shu ulkan hudud Turon(Turkan) deb atalgan bo‘lib, bu joyda turkiy xalqlar yashaganlar.

V. Ish qog‘oz.

OFERTA XATI

_____dagi _____ yetkazib berish haqidagi so‘rovingiz uchun minnatdorchilik bildiramiz. Ayni paytda biz Sizni qiziqtirayotgan tovar uchun taklif taqdim qilish imkoniyatlarini ko‘rib chiqaymiz.

Qarorimiz haqida yaqin kunlarda ma‘lum qilamiz.

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 318-bet).

ILTIMOS XAT

Informatika kafedrasining mudiri K.Rahimovga

Birlashmamiz muhandis-mexanigi O.Salimovni hisoblash texnikasi bo‘yicha malaka oshirish maqsadida 2 oy muddatga

(1998.15.01. dan 1998.15.03. gacha) tajriba o'tashga qabul qilishingizni so'rayman.

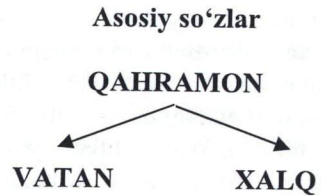
Toshkent elektr-ro'zg'or buyumlari ishlab chiqarish birlashmasining bosh

direktori o'rinbosari

(imzo)

U.Shokirov

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 293-bet).

106-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

107-mashq. Krossvordlar tuzish.

108-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

38-dars. Bilimimiz – amaliyotga

I. Asosiy matnni yozing va tarjima qiling.

Yozgi dam olish

Yoz fasli Vatanimizda iyun oyidan boshlanadi. Yoz boshlanishi bilan ko'pchilik kishilar chet ellardagi yoki respublikamizdagi dam olish maskanlariga yo'l oladilar. Respublikamizdagi dam olish maskanlari tog'li hududlarda joylashgan. Eng yaxshi dam olish uylari Jizzax, Toshkent, Farg'ona, Sirdaryo, Qashqadaryo viloyatlaridadir. Boshqa viloyatlarda ham dam olishbop tog'li joylar ko'p, lekin u yerlarda hali yetarli sharoit yaratilmagan.

Dam olishni yaxshi uyushtirish uchun vaqtni to'g'ri taqsimlash kerak. Toza havoda sayr qilish, toqqa chiqish, ovqatlanish, cho'milish va uxlashni o'z vaqtida tashkil qilish lozim. Suvda suzish muskullarni mustahkamlaydi, ammo cho'milganda suvda 10-15 minutdan ortiq turmaslik kerak. Quyosh nuri tana uchun juda foydali. Biroq cho'milgach, quyosh nurida uzoq yotish zararli. Umuman, yozgi dam olish inson uchun zarur.

II. Suhbat

- Nazariy bilimlar nimaga kerak?
- Dunyoni anglash uchun.
- Amaliy bilimlar-chi?.
- Hayotda mazmunli yashash uchun.

III. To'rtliklarni yod oling.

Tole yulduzingning qutlug' ziyosi
Saodat burjida balqqay, zamon bu.
Qadim bir diyor bu – yo'qdir qiyosi,
Ajbib bir bo'ston bu – O'zbekiston bu.

(A. Oripov)

Eng avval tinch bo'lsin ko'ksingda vijdon,
Tinch bo'lsin elu yurt, Vatan jonajon.

G'uborga chulg'anmay shu yeru osmon,
Tinch o'tgan har kuning, albatta, bayram.

(A.Oripov)

IV. Mustaqil ta'lim uchun matnlar.

Kun tartibim

Men ertalab soat oltida uyqudan uyg'onaman. O'rnimni tartibga solaman. Keyin badantarbiya qilaman. So'ngra yuz-qo'limni yuvaman. Tishlarimni tozalayman. Soat olti yarimda nonushta qilaman. So'ng kiyinaman va o'qishga jo'nayman. Soat o'nta kam sakkizda institutda bo'laman.

Men tug'ilgan joy

Adoq Jonbuz qishlog'i Qamashi tumani hududida, qadimgi Buxoro-Kobul karvon yo'lida joylashgan. Bu yo'ning har 7-8 km joyiga katta xarsang toshlar tashlab chiqilgan. Ushbu toshlar karvonlar uchun yo'l ko'rsatkich vazifasini bajargan. Mazkur toshlar hozir ham saqlangan. Qishloqdan 6 km uzoqlikda Adirma shahrining o'rni bor. Adoq Jonbuz qishlog'ining g'arb tomonida Gulshayid bobo ziyoratgohi mavjud. Hozirgi paytda qishloq o'rni sug'orish tarmog'i bilan bog'liq holda janub tomonga 4 km surilgan. Qishloqning eski o'rni ham 1990-yillarda yana aholi yashaydigan joyga aylandi. Qishloq aholisi qadimdan chorvachilik, savdogarchilik, hunarmandchilik va dehqonchilik bilan shug'ullangan. Adoq Jonbuz qishlog'i Qarshi shahrini uzum bilan ta'minlaydi. Qishlog'imizning yonidan Toshkent-Kobul avtomobil yo'li o'tgan. Qishloqqa oqar suv Chimqo'rg'on suv omboridan keladi. Qishlog'imizda o'rik, olxo'ri, yong'oq, olma, bodom kabi mevali daraxtlar o'sadi. Aholi paxtachilik, bug'doychilik, qisman kunjut, zig'ir ekish bilan shug'ullanadi. Chorvadorlar qishloqni go'sht mahsulotlari bilan bimalol ta'minlaydi.

Malayziya

Malayziya – Janubi-sharqiy Osiyodagi davlat. Malayziya hududini Janubiy Xitoy dengizi ikkiga ajratib turadi. G'arbiy Malayziya Malakka yarim orolining janubida, Sharqiy Malayziya Kalimantan orolining shimoliy qismida joylashgan. Maydoni 332,8 ming km², aholisi 22,2 mln. kishi (2001-yil). Poytaxti – Kuala-Lumpur shahri.

Ma'muriy-hududiy jihatdan 13 shtat va 2 federal hududga bo'lingan. Malayziya – federal davlat, konstitutsiyali monarxiya. Davlat boshlig'i – oliy hukmdor (podshoh). Qonun chiqaruvchi organi – ikki palatali parlament. Ijroiya hokimiyatni bosh vazir boshchiligidagi Vazirlar mahkamasi amalga oshiradi. Malayziyadagi eng baland joy – Kinabalu tog'i (4101 metr). Daryolari: Rajang, Paxang, Baram, Kinabatangan va boshqalar. Aholisining 54 foizini malayyalar, 34 foizini xitoylar, 10 foizini hindlar va boshqa millatlar tashkil qiladi. Davlat dini – islom. Yirik shaharlari: Kuala-Lumpur, Jorjtaun, Ipox, Joxor-Baru. Malayziya 1963-yildan BMT ning a'zosi. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning 1-yanvarida o'rnatgan (O'z ME, 5-jild, 416-bet).

Ka'ba

Ka'ba (arabcha «kub») – musulmonlarning eng muqaddas ibodat joyi, bosh sajdagohidir. Saudiya Arabistonining Makka shahrida joylashgan. Baytul haram (Muqaddas uy), Baytulloh (Allohning uyi yoki Alloh nazari tushgan joy) deb ham yuritiladi. Uni ziyorat qilish – haj va umranning asosiy amallaridan biridir. Ka'ba masjidi Haram markazida joylashgan, balandligi 15 metr va poydevori 12x10 metr o'lchamda toshdan qurilgan bino, me'moriy yodgorlik. Ka'ba burchaklari taxminan dunyo tomonlari yo'nalishida joylashgan. Sharqiy burchagi asvod rukni («qora burchak») yoki oddiy rukn deb ataladi. Unga yerdan taxminan 1,5 metr balandda tokcha qilinib, «qora tosh» joylashtirilgan. U Ka'badagi asosiy tavof qilinadigan narsa, yer yuzidagi odamlarga Alloh tomonidan yuborilgan bo'lib, Alloh qudratining belgisi hisoblanadi. Hozirgi vaqtda u bir-biriga qo'shib ketgan qora-qizg'ish tUSDagi uch siniqdan iborat; meteorit degan taxmin bor. Shimoliy burchagi – Iroq burchagi, g'arbiy burchagi – Suriya burchagi, janubiy burchagi esa Yaman burchagi deb ataladi. Ka'baga qora mato (kisva) qoplab qo'yilgan, matoga oltin va kumush harflarda hoshiya qilib Ka'baga va hajga taalluqli oyatlar yozilgan (O'z ME, 4-jild, 525-bet).

V. Ish qog'ozi.

ESLATMA XAT

Bir necha marta eslatilganligiga qaramay, shu paytgacha korxonangiz kelasi yil ishlab chiqarish rejasini tasdiqlash uchun

taqdim etmadi. Ko'rsatilgan materialni 2000.22.04. gacha tasdiqlash uchun taqdim qilishingizni so'rayman.

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 301-bet).

TAKLIFNOMA

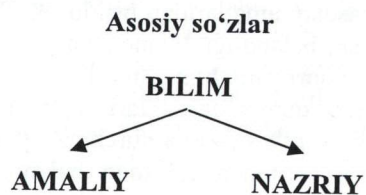
«O'zbekiston milliy ensiklopediyasi»
ilmiy maslahat kengashi a'zosi

Muhtaram _____

Sizni 1999-yil 11-iyun kuni soat 11.00 da «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» bosh tahrir hay'atining «O'zbekiston» nashriyoti majlislar zalida (Navoiy ko'chasi, 30-uy) o'tkaziladigan kengaytirilgan yig'ilishiga taklif etamiz.

Hurmat bilan (imzo) N.To'xliev
(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 270-bet).

Tayanch iboralar:

109-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

110-mashq. Krossvordlar tuzish.

111-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

Asosiy adabiyotlar ro'yxati

1. O.Azizov, M.Mirzaev, A.Safaev, A. Bo'ribekov. O'zbek va rus tillarining qiyosiy grammatikasi. – T.: O'qituvchi, 1965.
2. A.Akbarov, E.Azlarov, A.Klimenko. O'zbek tili. – T., O'qituvchi, 1967.
3. O.Azizov, A.Safaev, H. Jamolxonov. O'zbek va rus tillarining qiyosiy grammatikasi. – T.: O'qituvchi, 1986.
4. V.I.Krasnix, S.G'oipov. O'zbekcha-ruscha so'zlashuv kitobi. – M.: Russkiy yozik, 1989.
5. I.A.Kissen, Sh.Raxmatullaev. Uzbekskiy yozik dlya vzroslich (samouchitel). – T.: O'qituvchi, 1990.
6. X.Ismatullaev. Samouchitel uzbekskogo yozika. – T.: O'qituvchi, 1991.
7. M.Usmonova. O'zbek tili. – T.: O'qituvchi, 1991.
8. N.Mahmudov, B.To'xliev. O'zbek tilini o'rganamiz (rasmlilug'at). – T.: O'qituvchi, 1991.
9. X.Ismatullaev. Samouchitel uzbekskogo yozika. T.: O'qituvchi, 1991-yil.
10. E.Shodmonov, A.Rafiyev, S. G'oyipov. O'zbek tili. Darslik. – Toshkent.: O'zbekiston, 1995.
11. G.Ahmedova, V.Karimjonova. O'zbek tili. – T.: O'qituvchi, 2001.
12. A.Ismoilov, O'.Lafasov. O'zbek tili (mashqlar to'plami). – T.: O'zbekiston, 2002.
13. Berdak Yusuf. O'zbek tilini o'rganamiz. – T.: Yangi asr avlodi, 2002.
14. Mirzaev I., Boltayev M. O'zbek tili. «Xalq merosi», -2004.
15. R.Rasulov va boshqalar. O'zbek tili. T., «Aloqachi» nashriyoti. 2005-yil.
16. X.Muhiddinova, L.I.Salishova, X.S.Po'latova. O'zbek tili. – T.: O'qituvchi, 2006.
17. Choriev T. O'zbek tili «O'qituvchi», -2008.
18. A.Rafiyev, N.Mahmudov, I.Yo'ldoshev. Deloproizvodstvo na gosudarstvennom yazike. -Toshkent.: Cho'lpon, 2009

Qo'shimcha adabiyotlar ro'yxati

1. I.A.Karimov . Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. – Toshkent.: Ma'naviyat, 2008. - 176 b.
2. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi (O'zME). 1-12-jildlar. – T.: Qomuslar bosh tahririyati, 1997-2007-yillar.
3. A.Ibrohimov, X.Sultonov, N.Jo'raev. Vatan tuyg'usi. – T.: O'zbekiston, 1996.
4. O'zbekiston Respublikasi. Ensiklopediya (O'zRE). – T.: Qomuslar bosh tahririyati, 1997.
5. S.Ibrohimov, E.Begmatov, A.Ahmedov. O'zbek tilining imlo lug'ati. – T.: Fan, 1976.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. 2 jildlik. – M.: Russkiy yozik, 1981.
7. Sh.Shoabdurahimov, M.Asqarov, A.Hojiev, I.Rasulov, X.Doniyorov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – T.: O'qituvchi, 1980.
8. Said Ahmad. Tanlangan asarlar. 3 jildlik. – T.: Sharq, 2000.
9. Erkin Vohidov. Saylanma. 3 jildlik. – T.: Sharq, 2000-2001.
10. Abdulla Oripov. Tanlangan asarlar. 4 jildlik. – T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2000-2001-yillar.
11. Halima Xudoyberdiyev. Saylanma. – T.: Sharq, 2000.
12. Saida Zunnunova. Tanlangan asarlar. – T.: Sharq, 2001.
13. Abduqahhor Ibrohimov. Millat ovozi. – T.: Sharq, 2002.
14. O'zbek xalq maqollari. – T.: Sharq, 2003.
15. G'afur G'ulom. Tanlangan asarlar. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2003.
16. www.thinsan.com
17. www.dersimiz.com
18. www.altinmiras.com
19. www.ziyo.net.uz

MUNDARIJA

So'z boshi	3
Vatan timsollari muqaddasdir.....	5
1-dars. Mustaqillik – oliy ne'mat	9
2-dars. Til – dil kaliti.....	11
3-dars. Ona tilim - jon-u dilim	14
4-dars. O'zbekiston – yagona vatan	17
5-dars. Ustozning ulug'ligi.....	22
6-dars. Adolat – tenglik mezoni	30
7-dars. Oila—odob maskani.....	35
8-dars. Institutim bilan faxrlanaman.....	41
9-dars. Elga xizmat – oliy himmat.....	46
10-dars. Vatan oldidagi majburiyatlar	51
11-dars. Jahon hamjamiyatidagi jipslik.....	56
12-dars. Qahramonlar unutmaydi.....	61
13-dars. Kitob – bilim xazinasi.....	67
14-dars. G'oyaning ustivorligi.....	73
15-dars. Go'zallik mezoni	77
16-dars. Hamdardning iltifoti	82
17-dars. Xalq sayllari.....	86
18-dars. Bobolarning botirligi	91
19-dars. Ruhiyatning rohati	98
20-dars. Fan fidoiylari	103
21-dars. Lafzning lozimligi	108
22-dars. Salomatliging o'z qo'lingda	112

23-dars. Zehnlilar ziynati.....	118
24-dars. Noyob niyat	123
25-dars. Tabiat va inson	128
26-dars. Pokizalik yuksak fazilat.....	135
27-dars. Ma'rifat o'choqlari	139
28-dars. Do'stlar diydori	144
29-dars. Shoirlar shuhrati	149
30-dars. Chidamning chegarasi	155
31-dars. Mangulikka daxldor yurt	161
32-dars. Yetuk mutaxassis.....	165
33-dars. Milliy ruhiyat.....	170
34-dars. Adabiyot – ma'naviyat o'chog'i.....	174
35-dars. Kashfiyotlar olamida	179
36-dars. O'zbek san'ati uctalari.....	183
37-dars. Turon o'glonlari.....	187
38-dars. Bilimimiz – amaliyotga	191
Asosiy adabiyotlar ro'yxati	195
Qo'shimcha adabiyotlar ro'yxati.....	196

Urak Pazilovich Lafasov
Anvar Qosimovich Ismoilov
Abduvahob Pattohovich Madvaliev

O'ZBEK TILI

Universitetlar va institutlarning rusiyzabon
guruh talabalari uchun o'quv qo'llanma

Texnik muharrir:
Kompyuter verstkasi:
Musahhihlar:

Mirolim ZARIFOV
Dilfuza ORIFJONOVA
Dilorom RAJABOVA

Toshkent davlat sharqshunoslik institutining O'quv-uslubiy kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan (1-sonli bayonnoma, 13.11.2009-yil).

Bosishga ruxsat etildi 27.11.2009.
Bichimi 60x84 1/16 Shartli 12,5 b.t. 250 nusxada bosildi.
Buyurtma № 20